

Nr 73

*Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag angående
ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropria-
tion, m. m.; given Stockholms slott den 15 april 1966.*

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation;
- 2) lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385).

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro,
enligt Dess nådiga beslut:

BERTIL

Herman Kling

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ändringar i 1917 års lag om expropriation i syfte bl. a. att effektivisera expropriationsförfarandet. I fråga om den tidpunkt vid vilken rättegång i expropriationsmål tidigast kan inledas föreslås sådan lagändring, att domstolsförfarandet på initiativ av den exproprierande skall kunna påbörjas redan innan Kungl. Maj:t avgjort frågan om expropriationstillstånd. Åtskilliga ändringar föreslås i bestämmelserna om förhandstillträde och om ersättning med anledning av sådant tillträde. Bl. a. föreslås att domstol skall kunna besluta om förskott på expropriationsersättningen inte bara, såsom nu är fallet, i samband med förordnande om förhandstillträde utan också annars, när expropriationsobjektet tagits i besittning av den exproprierande. Under processens fortgång skall domstolen vidare, allteftersom ytterligare klarhet vinnas i ersättningsfrågorna, kunna meddela nya beslut om förskott. Bestämmelserna om hur förskott skall beräknas föreslås skola förenklas i flera avseenden. Vidare föreslås, att tidsfristen för betalning av expropriationsersättning skall förkortas för det fall att förhandstillträde ägt rum. I nära anknytning till dessa förslag står ett annat

förslag, som innebär att fastighetsägare och andra sakägare får befogenhet att själva ta initiativ till rättegång i expropriationsmål, när egendomen redan tillträtts av den exproprierande. — En väsentlig nyhet är att fastighet, som skall avstås genom expropriation, i vissa fall skall kunna få tas i anspråk med äganderätt redan innan ersättningsfrågorna blivit slutligt avgjorda (s.k. kvalificerat förhandstillträde). — Vad gäller rättegångskostnaderna vid expropriation föreslås sådan lagändring, att fastighetsägares och andra sakägars rätt till ersättning för egna kostnader i högre rätt för det fall att de själva fullföljt talan dit blir beroende på den utgång målet får i den högre rätten. — Slutligen föreslås, att kommuner och kommunalförbund — i likhet med vad som f. n. gäller beträffande kronan — skall vara befriade från skyldighet att ställa säkerhet enligt expropriationslagen.

Förslag

till

Lag**angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189)
om expropriation**

Härigenom förordnas *dels* att rubriken närmast före 37 § lagen den 12 maj 1917 om expropriation skall utgå, *dels* att 5, 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48—50, 52—54, 58, 60—62, 67, 68, 74 och 101 §§ lagen¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att i lagen skola införas tre nya paragrafer, 41, 42 och 63 §§², av nedan angiven lydelse.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

5 §.

Konungen bestämme — — — må omfatta.

Finnes mer — — — — — för annan.

Prövas särskilda — — — bestämmelsers efterlevnad.

Konungen utsatte viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, skall fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör.

Beviljas expropriationsrätt, utsätter Konungen den dag när saken sist skall ha fullföljts genom ansökan om stämning till domstol. Har talan då ej väckts, förfaller frågan om expropriation.

21 §.

Talan i expropriationsmål må väckas av den som sökt eller erhållit tillstånd till expropriation. Har sådant tillstånd meddelats och fastigheten tagits i besittning av den exproprierande, äger även fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av besittningstagandet, väcka talan.

¹ Senaste lydelse av 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48, 50, 53, 54, 58, 60, 61 och 67 §§ se 1949:663.

² 41, 42 och 63 §§ ha upphört att gälla enligt 1949:663.

(Nuvarande lydelse)

I stämningsansökan skall den exproprierande uppgiva, utöver vad eljest är stadgat, även den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.

Avvisas ej stämningsansökan, utfärde domstolen stämning å fastighetens ägare, så ock å andra ersättningsberättigade, om sådana sakägare av sökanden uppgivas.

Fastighetens ägare vare pliktig att uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. Erinran här om varde införd i den stämning, som utfärdas å fastighetens ägare.

Har, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit

(Föreslagen lydelse)

Stämningsansökan skall, utöver vad som i övrigt är föreskrivet, innehålla uppgift om namn och adress på samtliga för käranden kända sakägare.

I stämningsansökan som den exproprierande gör skall han uppgiva den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.

22 §.

Avvisas ej stämningsansökan, skall domstolen, om ansökningen gjorts av den exproprierande, utfärda stämning å fastighetens ägare och övriga kända sakägare samt, om ansökningen gjorts av annan, utfärda stämning å den exproprierande och på sätt om stämning är stadgat kalla övriga kända sakägare att såsom parter inträda i rättegången.

Fastighetens ägare skall, även om han icke gjort ansökan om stämning, uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. Domstolen skall erinra honom härom i stämning eller kallelse eller på annat sätt.

I stämning, som utfärdas å den exproprierande, skall denne anmodas att uppgiva den ersättning han bjuder i målet.

Bestämmelserna i första stycket äga motsvarande tillämpning om,

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

känd, varde han stämd i målet, om han ej ändå kommit tillstades.

sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit känd *men ej* kommit tillstades.

25 §.

Twistas om — — — — från honom.

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Har förre ägaren varit stämd eller kommit tillstades i målet, vare stämning å nye ägaren ej behövilig.*

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Stämning eller kallelse å nye ägaren fordras ej, om förre ägaren varit stämd eller kallad eller ändå kommit tillstades i målet.*

Vad sålunda — — — — av expropriation.

27 §.

Har den exproprierande enligt medgivande av ägaren eller stadgande i denna lag tagit mark i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

Har den exproprierande tagit fastigheten i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

32 §.

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *I fall då belopp nedsatts enligt vad i 38 § stadgas, må ersättning ej heller bestämmas lägre än nedsatta beloppet.*

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *Har domstol enligt bestämmelserna i denna lag förordnat om förskott på expropriationsersättningen, må den slutliga ersättningen ej heller bestämmas till lägre belopp än som utgått eller kan komma att utgå på grund av sådant förordnande.*

Till förfång — — — — mindre begärt.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

**Om tillträde av fastigheten före
expropriationens fullbordande**

37 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att innan *expropriationen fullbordats taga i besittning den fastighet eller rättighet, som tillståndet till expropriationen omfattar, äge expropriationsdomstolen förordna därom, sedan stämning i målet utfärdats. Därvid skall som villkor för tillträde föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen.*

Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum efter det han fått del av domstolens beslut. Därest å fastigheten finnes byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad, må tillträdet till bostaden icke bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen.

Enligt vad i 38 § stadgas skall i vissa fall som villkor för tillträde även föreskrivas att ersättning nedsettes.

38 § (första och andra styckena).

Där det ej är uppenbart, att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av ägaren som villkor för tillträde tillika föreskriva, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande

36 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande, äger domstolen förordna, att fastighet eller rättighet, som omfattas av *expropriationstillstånd, må tagas i besittning av den exproprierande utan hinder av att målet ännu icke avgjorts genom dom som vunnit laga kraft. Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum.*

Såsom villkor för tillträde skall föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte den ränta som kan komma att utgå enligt 55 §.

Om det ej är uppenbart att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, som ytterligare villkor för tillträde föreskriva, att den exproprierande i avräkning på den expropriationsersättning som slutligt fastställs i målet erlägger visst belopp som förskott.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

nedsätter belopp, som av domstolen bestämmes. Beloppet må ej sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, och ej heller lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller vad denne har att erlægga på grund av dom i målet, som mot honom vunnit laga kraft.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande annan, vars rätt beröres.

37 §.

Har den exproprierande tagit i besittning fastighet eller rättighet, som skall utgöra föremål för expropriation, må domstolen på yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, föreskriva att förskott skall utgå i avräkning på den expropriationersättning, som slutligt fastställs i målet.

Bestämmelserna i första stycket äga ej tillämpning, om det är uppenbart att förskottet blir obetydligt. Har beslut i fråga om förskott meddelats på yrkande av viss sakägare, må nytt yrkande av denne om förskott ej upptagas till prövning förrän sex månader förflutit sedan det föregående beslutet vann laga kraft.

39 §.

Beslut i fråga, som avses i 37 eller 38 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

Mot beslut, som av expropriationsdomstol meddelats under rättegången i fråga, varom förmåles i första stycket, skall talan föras särskilt. Mot hovrättens beslut i dylik fråga må talan ej föras.

38 §.

Beslut i fråga, som avses i 36 eller 37 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

39 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande, äger domstolen medgiva, att fastighet som skall avstås genom expropriation övergår till den exproprierande i den ordning 40 § föreskriver, innan lagakrafttagande dom angående expropriationsersättningen föreligger.

I dom, varigenom medgivande enligt första stycket lämnas, skall bestämmas tid och villkor för tillträde av fastigheten, i den mån tillträde ej skett förut. Härvid äga bestämmelserna i 36 § motsvarande tillämpning.

40 §.

Anmäler den exproprierande hos Konungens befallningshavande att han vill utnyttja medgivande enligt 39 § och visar han därvid dels att domen vunnit laga kraft, dels att han tagit fastigheten i besittning samt har pant eller borgen ställts hos Konungens befallningshavande för expropriationsersättningen jämte den ränta, som kan komma att utgå enligt 55 §, anses fastigheten genom anmälningen övergå till den exproprierande med samma rätt som om expropriationen fullbordats. I fråga om betalning och uttagande av expropriationsersättning, som slutligt fastställs i målet, äga bestämmelserna i 48 §, 50 § tredje stycket samt 52 och 53 §§ tillämpning.

41 §.

När anmälan enligt 40 § skett, skall Konungens befallningshavande ofördröjligen underrätta den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt. Därjämte äger vad som är föreskrivet i 58 § första och tredje styckena motsvarande tillämpning.

(Nuvarande lydelse)

36 §.

Så snart dom i målet vunnit laga kraft, skall genom domstolens försorg till den som för fastighetsregistret översändas det ena exemplaret av karta och beskrivning, som enligt 26 § andra stycket må hava ingivits i målet, jämte sådant utdrag av handlingarna i målet och domstolens dom, att därav framgår vilket område som avses med expropriationen. Å kartan skall tecknas bevis, att den legat till grund för expropriationen.

(Föreslagen lydelse)

42 §.

Har fastighet övergått till den exproprierande enligt 40 §, skall expropriationsdomstolen, så snart lagakraftäggande dom angående expropriationsersättningen föreligger, underrätta inskrivningsdomaren om det belopp till vilket löseskillingen för fastigheten slutligt bestämts.

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskillning, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande. Där fråga ej är om förskott som avses i 36 eller 39 §, skall nedsättningen äga rum inom tre månader eller, om fastigheten tagits i besittning av den exproprierande, inom en månad från det dom eller beslut, varom fråga är, vann laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskillning, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och

(Nuvarande lydelse)

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmäles, ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domen *i målet jämte bevis att och när den vunnit laga kraft*. När nedsättning äger rum, skall den exproprierande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

38 § (tredje stycket).

Vid nedsättningen ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domstolens beslut *ävensom gravationsbevis rörande fastigheten*.

40 §.

Då nedsättning enligt 38 § skett, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

Exproprierad fastighet — — — genom expropriationen.

Genom expropriation — — — samma fastighet.

(Föreslagen lydelse)

styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmäles, ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domen *eller beslutet samt lagakraftbevis*. När nedsättning äger rum, skall den exproprierande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

Då förskott nedsatts, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

49 §.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort *med avseende på slutlig expropriationsersättning*, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

50 §.

Försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Visar fastighetens — — — om anteckningen.

Varda de — — — — — nämnda handlingar.

52 §.

Har den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning utan nedsättande av expropriationsersättningen, och försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

Har den exproprierande tagit fastigheten i besittning och försummas med avseende på förskott enligt 37 § eller slutlig expropriationsersättning vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

53 §.

Vid ansökning som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas domen i målet samt bevis att och när densamma vunnit laga kraft; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftägnade dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas domen eller beslutet samt lagakraftbevis; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftägnade dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har den slutliga expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Bestämmelsen i 48 § tredje stycket äger motsvarande tillämpning, när förskott, som uttagits enligt 52 §, inkommit till Konungens befallningshavande.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

54 §.

Har den exproprierande tillträtt fastigheten efter nedsättning enligt 38 §, och varder expropriationsersättningen slutligt bestämd till högre belopp än det nedsatta, gälle om nedsättande av det överskjutande beloppet vad i 48 § sägs, och äge vad i 49 §, 50 § tredje stycket samt 52 och 53 §§ är föreskrivet motsvarande tillämpning. Bestämmas ersättningen ej till högre belopp, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett.

Överstiger den slutliga expropriationsersättningen icke vad som utgått på grund av domstols beslut om förskott, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett. Anmälan kräves dock icke, om fastigheten förut övergått till den exproprierande enligt 40 §.

Har domstolen — — — motsvarande tillämpning.

58 §.

Då expropriation — — — eller inteckningsboken.

Utfaller, då intecknad egendom tillträdes efter nedsättning jämlikt 38 § eller då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden.

Utfaller, då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden. Gäller fördelningen förskott och har fastigheten ej enligt 40 § övergått till den exproprierande, äger vad sålunda föreskrivits tillämpning även när i annat fall likvid utfaller på intecknings huvudstol.

Exproprieras del — — — för fastighetsregistret.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

60 §.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

61 §.

Vill den, som genom ansökning om stämning fullföljt anspråk på expropriation, återkalla anspråket, göra han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av expropriationsmål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom expropriationen eller den exproprierade delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men. Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå *och har fastigheten ej övergått till den exproprierande enligt 40 §*, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

Vill den exproprierande, sedan han ingivit ansökan om stämning, återkalla expropriationsanspråket, göra han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid, *om tillstånd till expropriation erhållits*, bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av expropriationsmål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom expropriationen eller den exproprierade delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men.

Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

62 §.

Har på grund av expropriationsanspråket skada uppstått för sakägare, vare, då återkallelse skett, den exproprierande skyldig ersätta skadan.

Innan återkallelse göres, ställe den exproprierande hos Konungens befallningshavande pant eller borgen för gäldande av skadeersättning som nu är sagd.

Har på grund av expropriationsanspråket skada uppstått för sakägare, vare, då återkallelse skett, den exproprierande skyldig ersätta skadan. *Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning, när domstolen skiljer målet från sig med anledning av att tillstånd till expropriation vägrats.*

Exproprierande som erhållit tillstånd till expropriation skall, innan återkallelse göres, hos Konungens befallningshavande ställa pant eller borgen för gäldande av skadeersättning som nu är sagd.

63 §.

Beträffande återkallelse av talan om expropriation, som väckts av fastighetens ägare eller annan sakägare, äger bestämmelsen i 61 § tredje stycket motsvarande tillämpning. Om återkallelse av ersättningsyrkande, som framställts i målet, gälla bestämmelserna i 32 och 59 §§.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, *ersätta motparten hans kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersättnings fördelning och eljest i anledning av expropriationen.*

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, *vidkännas å ömse sidor uppkomna kostnader å målet vid expropriationsdomstolen ävensom vid expropriationsersättnings fördelning och eljest i anledning av expropriationen.*

Beträffande skyldigheten att svara för kostnad i expropriationsmål i högre rätt gäller, med tillämpning i övrigt av 18 kap. rättegångsbalken, att den exproprierande, där ej annat för-

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

anledes av 18 kap. 6 och 8 §§ samma balk, alltid själv skall vidkännas sina kostnader, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande fullföljt talan.

68 §.

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet eller rätt som nyss sagts i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningsrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras.

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet eller rätt som nyss sagts i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningsrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras. *I fall, som avses i 40 §, gäller vad nu sagts med avseende på tiden för fullbordande av expropriation i stället den tid, då anmälan enligt nämnda lagrum skett.*

Har, efter — — — — — stämningen yrkas.

74 §.

Vad i denna lag stadgas om ställande av pant eller borgen gälle ej kronan.

Vad i denna lag stadgas om ställande av pant eller borgen gälle ej kronan och ej heller landstingskommun,

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

stad, landskommun eller köping eller
kommunalförbund mellan sådana
kommuner.

101 §.

Har mark — — — — — och tomtindelning.

Vill ej — — — — — om skiljemän.

Vad ovan — — — — — av området.

Expropriationen medföra — — — stadgade villkor.

I fall, som avses i 40 §, gälla bestämmelserna i andra och tredje styckena om tiden för fullbordande av expropriation i stället den tid, då anmälan enligt nämnda lagrum skett.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1966.

I mål, vari stämning utfärdats före ikraftträdandet, skall vid tillämpning av bestämmelsen i 32 § första stycket andra punkten hänsyn tagas även till belopp som nedsatts på grund av föreskrift enligt 38 § i dess förut gällande lydelse.

Har expropriationsersättning fastställts genom dom, som vunnit laga kraft före den nya lagens ikraftträdande, tillämpas 48 § i sin äldre lydelse i fråga om tid för vidtagande av åtgärd som anges i nämnda paragraf.

I mål, som avgjorts av expropriationsdomstol före nya lagens ikraftträdande, tillämpas 67 § i sin äldre lydelse.

Förslag

till

Lag**om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)**

Härigenom förordnas, att 140 och 141 §§ byggnadslagen den 30 juni 1947¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)***140 §.**

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 37 och 38 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftätagande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 36 och 37 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftätagande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

141 §.

Bestämmelserna i — — — — — i stadsplan.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmäles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 § andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 36 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmäles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 § andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 42 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1966.

¹ Senaste lydelse av 140 och 141 §§ se 1949: 666.

*Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 25 mars
1966.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena NILSSON, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, KLING, EDENMAN, JOHANSSON, HERMANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, SVEN-ERIC NILSSON, LUNDKVIST, GUSTAFSSON.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *vissa ändringar i expropriationslagstiftningen* och anför.

Genom den år 1960 tillsatta expropriationsutredningen¹ pågår för närvarande översyn av expropriationslagstiftningen. Utredningen är enligt sina direktiv (riksdagsber. 1961:I Ju 49) oförhindrad att framlägga delförslag. Sedan utredningen år 1962 avgett ett första delbetänkande som lett till ny lagstiftning om expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, har utredningen den 16 juni 1964 avlämnat ett andra delbetänkande med titeln »Förtida tillträde, expropriationskostnad m. m.» (SOU 1964:32). Sistnämnda betänkande innehåller förslag till partiella reformer i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation samt till vissa följdändringar i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385). Förslagen gäller i första hand tidpunkten för inledande av rättegång i expropriationsmål, förtida tillträde och preliminär ersättning i anledning av sådant tillträde, befogenhet för fastighetsägare och andra ersättningsberättigade att väcka talan i expropriationsmål, äganderättsövergång innan ersättningsfrågorna har avgjorts samt fördelningen av expropriationskostnaderna.

Yttranden över betänkandet har efter remiss avgetts av Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, bostadsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, fortifikationsförvaltningen, försvarets civilförvaltning, järnvägsstyrelsen, kammarkollegiet, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, luftfartsstyrelsen, telestyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, statens naturvårdsnämnd, statens institut för byggnadsforskning, överståthållarämbetet (efter hörande av stadsfullmäktige i Stockholm), länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Malmö-

¹ Regeringsrådet V. Körlof, ordförande, riksdagsmannen S. Ekström (fr. o. m. den 22 februari 1965), f. borgarrådet J. Garpe, riksdagsmännen E. Grebäck, G. H. Hansson, K. Johansson och B. Lundström samt f. d. riksdagsmannen kommunaldirektören O. W. Wiklund (t. o. m. 21 februari 1965). Experter advokaten M. Hernmarck, andre förbundsordföranden Å. Lindh, civilingenjören O. Westin (fr. o. m. den 29 juni 1964) och stadsjuristen E. G. Westman.

hus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Gävleborgs och Norrbottens län, lagberedningen, 1963 års markvärdekommitté, markpolitiska utredningen, Svenska kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, Svenska stadsförbundet, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsdomare, Handelskamrarnas nämnd, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF), Sveriges fastighetsägareförbund, Hyresgästernas riksförbund, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Sveriges allmänna hypoteksbank, Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Svenska vattenkraftföreningen, Näringslivets byggnadsdelegation, Svenska kommunal tekniska föreningen, Sveriges allmännyttiga bostadsföretag (SABO), Svenska riksbyggen och Svenska byggherreföreningen.

Äv lantmäteristyrelsen har överlämnats yttranden från överlantmätarna i Stockholms, Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Gävleborgs och Norrbottens län, av överståthållarämbetet yttrande från stadsfullmäktige i Stockholm, av länsstyrelsen i Gävleborgs län yttranden från stadsfullmäktige i Bollnäs och kommunalfullmäktige i Iggesunds och Valbo kommuner, av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län yttranden från stadskollegiet i Göteborg och kommunalnämnden i Stenungsunds kommun, av länsstyrelsen i Jönköpings län yttranden från lantbruksdirektören, länsarkitekten, länsbostadsnämnden, länsingenjören och vägförvaltningen i länet, drätselkammaren i Jönköping, stadsfullmäktige i Vetlanda och kommunalfullmäktige i Rydaholms och Skärstads kommuner, av länsstyrelsen i Malmöhus län yttranden från länsarkitekten i länet, stadsfullmäktige i Hälsingborg, Malmö, Trelleborg och Ystad samt Skånes jordägareförbund, av länsstyrelsen i Norrbottens län yttranden från länsarkitekten i länet, drätselkamrarna i Boden, Kiruna, Luleå och Piteå samt kommunalnämnden i Gällivare kommun, av länsstyrelsen i Stockholms län yttranden från drätselkamrarna i Solna och Södertälje samt kommunalnämnderna i Märsta, Österhaninge och Österåkers kommuner samt av länsstyrelsen i Örebro län yttranden från drätselkamrarna i Karlskoga och Örebro.

Vid yttrandena från överlantmätarna i Göteborgs och Bohus, Jönköpings och Norrbottens län har fogats yttranden från lantmätare, verksamma såsom expropriationstekniker inom respektive län, varjämte överlantmätaren i Gävleborgs län angett, att han samrått i ärendet med de lantmätare i länet som innehar förordnanden såsom expropriationstekniker.

De av stadskollegiet i Göteborg, stadsfullmäktige i Hälsingborg, Kiruna, Malmö, Stockholm och Ystad samt drätselkamrarna i Karlskoga och Örebro avgivna yttrandena har i sin tur åtföljts av yttranden från skilda tjänstemän och organ inom städernas förvaltning.

Huvuddragen i nuvarande expropriationsregler

De centrala expropriationsrättsliga bestämmelserna finns i *lagen den 12 maj 1917 om expropriation (ExL)*. Lagen har efter sin tillkomst undergått åtskilliga ändringar. Särskilt omfattande ändringar vidtogs år 1949, då bl. a. de nu gällande bestämmelserna om domstolsförfarandet i expropriationsmål till stor del tillkom.

ExL innehåller regler om expropriation för ett flertal ändamål. En detaljerad uppräknings görs i 1 § första stycket under 18 skilda punkter. Åtskilliga av expropriationsfallen tar sikte på de offentliga verksamhetsgrenarnas omedelbara behov av mark, exempelvis för rikets försvar, för den allmänna samfärdseln och för allmänna byggnader m. m. Vid sidan härav finns bestämmelser om expropriationsrätt för ändamål, som syftar till att tillgodose bl. a. bostadssociala, planekonomiska, vetenskapliga och kulturella intressen. I sammanhanget kan särskilt erinras om den år 1949 under punkt 16 införda bestämmelsen, att expropriation kan äga rum för att säkerställa att mark på skäligen villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar eller för att annars i kommuns ägo överföra mark som inte är tätbebyggd för upplåtelse med tomt-rätt.

Expropriation enligt ExL kan i allmänhet ske endast till förmån för kronan, landsting, kommun eller vissa andra offentliga subjekt. I några fall föreligger expropriationsrätt även för enskilda rättssubjekt (se exempelvis 1 § första stycket 13 och 18 samt 102 och 108 §§).

Föremål för expropriation är enligt 1 § fastighet och särskild rätt till fastighet, dock med undantag för kronan tillhörig egendom.

Expropriation kan enligt 2 § första stycket innebära, antingen att fastigheten tas i anspråk med äganderätt eller att till den exproprierandes förmån stiftas nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastigheten. Expropriation av äganderätt medför i regel, att bestående särskilda sakrätter till fastigheten faller bort (s. k. osjälvständig rättighetsexpropriation; 49 § andra stycket ExL och 24 § 1 mom. inteckningsförordningen den 16 juni 1875 nr 42 s. 12). Även vid expropriation som avser stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt kan förekomma, att bestående särskild rätt osjälvständigt exproprieras. Enligt 49 § tredje stycket ExL äger den nybildade rättigheten nämligen företräde framför all annan rätt till samma fastighet. Bestående särskild rätt till fastighet kan också exproprieras självständigt, dvs. utan samband med att själva fastigheten avstås. Sådan expropriation kan enligt 2 § andra stycket gå ut på att rättigheten skall upphöra eller begränsas eller — vilket torde vara mera ovanligt — övertas av den exproprierande.

Flertalet av ExL:s bestämmelser är avfattade med tanke på äganderättsexpropriation. Enligt 3 § ExL gäller dock samma bestämmelser i tillämpliga delar vid självständig expropriation av särskild rätt. Åtskilliga av bestämmelserna är

också tillämpliga vid osjälvständig expropriation av särskild rätt. Bl. a. skall de centrala värderingsreglerna i 7—10 §§ äga motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till fastighet, som avstås på grund av expropriation.

Enligt ExL är det i regel Kungl. Maj:t som prövar, huruvida och i vilken omfattning expropriation får äga rum. Enligt 1 § får sålunda expropriation äga rum, om Kungl. Maj:t prövar det nödigt för något av de i samma lagrum uppräknade ändamålen. Angående prövningen föreskriver 5 § bl. a., att det vid meddelande av expropriationsrätt skall tillses, att ändamålet utan oskäligen kostnad för den exproprierande kan vinnas med minsta olägenhet för annan. — Om expropriationsrätt meddelas, skall Kungl. Maj:t enligt 5 § fjärde stycket utsätta viss tid, inom vilken den som erhållit expropriationsrätten, skall fullfölja frågan genom ansökan om stämning till domstol. Någon rätt för den, vars egendom utsätts för expropriation, att göra ansökan om stämning finns däremot inte föreskriven. Här bortses från det i 34 § ExL omnämnda fallet, att en del ersättningsfrågor ställs på framtiden.

Angående domstol i expropriationsmål och rättegången i sådant mål gäller enligt 13 §, om ej annat är stadgat, vad som är föreskrivet om allmän domstol, när det är tillämpligt.

Första domstol i expropriationsmål är enligt 14 § ExL expropriationsdomstol, en för varje domsaga eller stad med rådhusrätt. Expropriationsdomstol består enligt 15 § av ordförande — ägodelningsdomaren i orten — och fyra ledamöter, av vilka två skall vara särskilt utsedda expropriationstekniker och två nämndemän i orten. I mål av mindre betydelse är domstolen dock domför med, förutom ordföranden och nämndemännen, en expropriationstekniker. Vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som inte sker vid huvudförhandling eller syn på stället, liksom vid huvudförhandling som hålls i omedelbart samband med förberedelsen är expropriationsdomstol domför med ordföranden ensam. När det är lämpligt äger domstolen enligt 28 § uppdra åt expropriationsteknikerna eller en av dem att med eller utan biträde av nämndemännen eller en av dem verkställa undersökning på stället. I enklare fall får sådant uppdrag lämnas åt nämndemännen eller en av dem. Huvudförhandling i målet skall enligt 29 § hållas vid syn på stället eller, när målet kan prövas utan syn, på annan plats som ordföranden bestämmer med hänsyn till att minsta kostnader uppstår. I 20—23 §§ meddelas vidare särskilda föreskrifter angående expropriationsdomstols lokala kompetens, stämningsansökan i expropriationsmål och domstolens åtgärder med anledning av sådan ansökan.

Till de viktigaste uppgifterna för domstolen hör att i enlighet med värderingsreglerna i 7—11 §§ bestämma expropriationsersättningen. Enligt 7 § första stycket kan denna bestå av tre poster, nämligen dels löseskilling, som motsvarar fastighetens värde med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning, dels ersättning för skada eller intrång på restfastighet, som kommer i fråga när en del av en fastighet exproprieras (s. k. delexpropriation) och återstoden av fastigheten lider skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprie-

rade delens användande, dels annan ersättning till ägaren, omfattande ersättning för sådan skada som i övrigt uppkommer för ägaren genom expropriationen. Enligt 31 § skall dessa tre ersättningsposter bestämmas var för sig. En sådan uppdelning skall i möjlig mån ske inte bara vid äganderättsexpropriation utan också vid expropriation av särskild rätt. — Expropriationsersättning skall vidare enligt 31 § bestämmas särskilt för varje sakägare, dvs. fastighetens ägare och varje annan ersättningsberättigad. Som sakägare anses ej innehavare av fordran, för vilken in-teckning i fastigheten är sökt eller beviljad eller för vilken fastigheten häftar enligt 11 kap. 2 § jordabalken. Bestämmelse härom finns i 24 §. Sådan rättsägare får — i motsats till fastighetens ägare och innehavare av annan särskild rätt i fastigheten — inte självständigt föra talan om ersättning i expropriationsmål. Han är emellertid berättigad till utdelning ur utdömda ersättningsbelopp. Domstolen har ålagts att till hans skydd självant beakta, att expropriationsersättningen inte bestäms för lågt (32 § andra stycket; jfr även 59 §). Expropriationsersättningen skall enligt 34 § i regel bestämmas att utgå på en gång. Ersättning i form av periodiskt utgående belopp är således inte tillåten. I vissa fall kan dock ersättningsfrågor prövas i ett senare sammanhang.

Under expropriationsmålet kan även uppkomma fråga om utvidgning av expropriationen enligt bestämmelser i 12 § ExL. Utvidgning kan komma i fråga vid delexpropriation och vid expropriation, som avser upplåtelse av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet. Yrkande om utvidgning kan framställas av fastighetens ägare (12 § första stycket) eller av den exproprierande (12 § andra stycket).

Av 13 § följer att rättegångsbalkens tvistemålsregler är tillämpliga i fråga om fullföljd av talan i expropriationsmål.

Enligt 67 § ExL är den exproprierande skyldig att ersätta motparten dennes kostnader i expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och i övrigt i anledning av expropriationen. Undantag görs endast för sådana fall som avses i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken (RB).

Angående fastställelse av överenskommelse mellan parterna rörande expropriationsersättning är bestämmelser meddelade i 59 och 60 §§ ExL. För vissa angivna slag av expropriation finns dessutom särskilda bestämmelser — av såväl materiell som processuell innebörd — meddelade i 76 § och följande paragrafer. Enligt några av dessa bestämmelser (77, 81 och 87 §§) kan Kungl. Maj:t bevilja expropriationsrätt utan att i alla avseenden fixera belägenheten av expropriationsområdet. I visst fall (89 § andra stycket) fordras över huvud inte Kungl. Maj:ts tillstånd för expropriation.

Fastställd expropriationsersättning skall erläggas inom viss i lagen angiven tidsfrist och betalning i regel ske genom att beloppet nedsätts hos länsstyrelsen. Närmare föreskrifter härom finns i 48 § första stycket. Om dessa föreskrifter inte iakttas kan expropriationsrätten enligt 50 § förverkas.

När domen i expropriationsmålet vunnit laga kraft och expropriationsersättningen blivit nedsatt, är expropriationen fullbordad. Bestämmelse härom är med-

delad i 49 § första stycket. Med fullbordandet är åtskilliga rättsverkningar förbundna. Bland de viktigaste kan nämnas följande. Vid äganderättsexpropriation anses fastigheten övergå till den exproprierande i och med fullbordandet. Den nye ägaren är enligt 49 § första stycket berättigad att genast därefter ta fastigheten i besittning. I enlighet med de förut nämnda bestämmelserna i 49 § andra stycket ExL och 24 § 1 mom. inteckningsförfordningen bortfaller begränsade sakrätter i fastigheten när fastighetsexpropriation fullbordas. Såvitt gäller delexpropriation av fastighet kan fullbordandet också tänkas få betydelse för den tidpunkt, då den nya fastighetsbildningen skall anses komma till stånd.

Nedsatt expropriationsersättning fördelas enligt regler i 57 § ExL genom länsstyrelsens försorg bland dem som är berättigade till ersättning. Besväras fastighet av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller kan den jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, fördelas löseskilling, ersättning för skada eller intrång på restfastighet samt ersättning för upplåtelse av särskild rätt efter i stort sett samma regler som gäller om fördelning av köpeskilling för utmättningsvis såld fast egendom.

För att expropriations rättsverkningar i skilda avseenden skall komma till uttryck i fastighetsböcker och fastighetsregister har viss underrättelseplikt ålagts domstolar och länsstyrelse gentemot inskrivningsdomare och fastighetsregisterförare (36 och 58 §§ ExL).

Som förut nämnts är den exproprierande berättigad att ta expropriationsobjektet i besittning så snart expropriationen fullbordats. Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att ta objektet i besittning tidigare, kan expropriationsdomstolen förordna om förtida tillträde, vanligen benämnt förhandstillträde. Bestämmelser härom finns i 37—40 §§ ExL. Som villkor för sådant tillträde kan domstolen föreskriva bl. a. att den exproprierande nedsätter preliminär ersättning. Den exproprierande kan — även utan att påkalla domstolsförordnande i tillträdesfrågan — efter medgivande av vederbörande rättsägare tillträda expropriationsobjektet i förtid. Förhandstillträde medför inte någon förändring i fråga om äganderätten till expropriationsobjektet eller dettas ansvar för begränsade sakrätter (jfr 52—54 §§ ExL).

Ersättnings- och förfarandereglerna i ExL är tillämpliga även på tvångshändelser enligt vissa andra lagar och författningar. I *byggnadslagen den 30 juni 1947* (nr 385; BL) finns åtskilliga bestämmelser om lösningsrätt för genomförande av bebyggelseplaner och tomtindelning. Enligt 18 § äger sålunda stad lösa till sig mark, som enligt fastställd generalplan är avsedd till trafikled eller annan allmän plats. Mark som är avsedd till gata eller annan allmän plats och som ingår i stadsplan äger staden enligt 41 § lösa, när staden begär det. I 18 och 41 §§ finns vidare föreskrifter om rätt för stad att lösa i fastställd generalplan eller stadsplan ingående mark till den del den ej är avsedd för nyss angivna ändamål eller för enskilt bebyggande. Härmed åsyftas mark, som avsatts för särskilda ändamål, såsom för allmän byggnad, järnväg, flygplats, hamnområde, idrottsplats

eller begravningsplats. Förutsättning för inlösen är i dessa fall att markens användning för avsett ändamål ändå ej kan anses säkerställd. Om mark som avses i 18 eller 41 §§ är i stadens ägo, kan staden under motsvarande förutsättningar lösa särskild rätt, som besvärar marken. Enligt 18 a och 41 a §§ kan vidare på yrkande av stad meddelas föreskrift om skyldighet att, såvitt gäller mark som inte får lösas enligt 18 eller 41 §§, upplåta servituts- eller nyttjanderätt för vissa i generalplan eller stadsplan angivna trafik- och ledningsändamål. Ytterligare finns i 46 och 47 §§ bestämmelser om lösningsrätt till tomtdelar som är i olika ägares hand. Lösningsrätt tillkommer i första hand ägare av tomtdel och i andra hand staden. — Vid sidan av de nu angivna bestämmelserna som i och för sig grundar inlösningsrätt finns vissa bestämmelser om inlösen efter tillstånd av Kungl. Maj:t. Hit hör bestämmelserna i 44 § om zonexpropriation för genomförande av mera omfattande regleringsföretag inom tätbebyggt område, i 44 a § om expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och i 45 § om tomtexpropriation för det fall att mark, som ingår i byggnadskvarter, inte är bebyggd i huvudsaklig överensstämmelse med fastställd stadsplan och stadsplanens genomförande ej kan förväntas äga rum inom skälig tid utan stadens ingripande. Nu nämnda bestämmelser gäller endast till förmån för staden. — BL innehåller slutligen också vissa bestämmelser om lösningsplikt för stad. Enligt 21 och 48 §§ föreligger sådan plikt i vissa fall då mark enligt fastställd generalplan eller stadsplan inte får användas för enskilt bebyggande. Sistnämnda paragraf föreskriver också lösningsplikt för stad beträffande tomtdel. Även de förut nämnda bestämmelserna i 18 a och 41 a §§ innehåller vissa föreskrifter om lösningsplikt. — Vad som gäller för stad äger enligt hänvisningar i 88, 90, 97 och 106 §§ motsvarande tillämpning för köping och municipalsamhälle samt i viss omfattning för landskommun.

Beträffande inlösen av mark enligt BL skall enligt 137 § bestämmelserna i ExL — med vissa avvikelser — i tillämpliga delar lända till efterrättelse. När markens ägare är berättigad till inlösen, skall han enligt 138 § BL göra ansökan om stämning. Ogillas yrkande om inlösen, gäller i fråga om rättegångskostnad vad som i allmänhet är föreskrivet därom. Bestämmelserna i 37 och 38 §§ ExL om förtida tillträde och preliminär ersättning får enligt 140 § BL i det fall att tvist uppkommer om rätt eller plikt att lösa, tillämpas först sedan det genom lagakraftätagande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum. Bland de bestämmelser som innefattar en från ExL avvikande reglering kan slutligen nämnas 141 och 146 §§ BL. Enligt dessa bestämmelser får vid inlösen enligt BL reglerna i 12 § första stycket ExL om utvidgning av expropriation inte tillämpas på mark som ingår i stadsplan.

När fastighet tas i anspråk för starkströmsanläggningar enligt *lagen den 27 juni 1902 (nr 71 s. 1), innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar*, är ExL:s regler tillämpliga praktiskt taget i sin helhet. Av övriga lagar och författningar, som helt eller i vissa avseenden hänvisar till ExL, kan nämnas

lagen den 28 maj 1886 (nr 46) angående stenkolsfyndigheter m. m. (14 § 1 mom., 50, 52 och 57 §§), lagen den 21 december 1949 (nr 658) om inlösen i vissa fall av rätt till gruva m. m., vattenlagen, såvitt gäller kronans lösningsrätt till större vattenkraftanläggningar enligt 4 kap. 9—12 §§ (jfr även 2 kap. 18 §), lagen den 30 juni 1943 (nr 431) om allmänna vägar (24, 31 c och 33 a §§), lagen den 30 juni 1947 (nr 290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom och naturvårdslagen den 11 december 1964 (nr 822; 36 §).

Slutligen bör nämnas, att ExL:s bestämmelser är tillämpliga även vid handläggningen av vissa frågor utanför den egentliga expropriationsrättens område. Talan om ersättning enligt naturvårdslagen och lagen den 9 december 1960 (nr 690) om byggnadsminnen väcks sålunda vid expropriationsdomstol. I den mån avvikande föreskrifter ej meddelats i dessa lagar gäller beträffande sådana mål i tillämpliga delar ExL:s bestämmelser om domstolar och rättegången i expropriationsmål. Enligt 4 kap. 24 § lagen den 14 juni 1907 (nr 36 s. 1) om nyttjanderätt till fast egendom skall expropriationsdomstol vidare ta upp vissa frågor angående tomträtt (mål angående omprövning eller jämkning av avgäld, klander av uppsägning eller bestämmande av löseskilling). Enligt 25 § samma lag gäller härvid angående rättegången vad som i allmänhet är stadgat om expropriation, i den mån det är tillämpligt. Åtskilliga avvikelser från ExL:s regler följer emellertid av 25 § och efterföljande paragrafer. Slutligen kan erinras om bestämmelsen i 6 § andra stycket lagen den 20 juni 1924 (nr 384) om återköpsrätt till fast egendom. Enligt denna lag skall angående domstol i mål om återköpsrätt och rättegången i sådant mål bestämmelserna i lagen om expropriation i tillämpliga delar lända till efterrättelse med iakttagande av vad som stadgas i lagen om återköpsrätt.

Allmänna synpunkter

Tidigare reformkrav och reformförslag

Som redan antytts innebar 1949 års ändring i ExL väsentliga nyheter beträffande förfarandet i expropriationsmål. Handläggningen av dessa mål förlades i sin helhet till domstol, som därigenom trädde i stället för expropriationsnämnd, när det gällde bestämmandet av expropriationsersättningen. Som första instans inrättades särskilda expropriationsdomstolar med bl. a. teknisk sakkunskap. Det förutsattes, att domstolarna skulle redovisa skälen för sina avgöranden, något som expropriationsnämnderna enligt lag varit förhindrade att göra. Samtidigt övergavs den tidigare principen, att expropriationsmålen inte kunde överprövas av högre rätt annat än på huvudsakligen formella grunder. Det förutsågs, att denna ändring skulle kunna medföra förlängning av den tid som krävs för att

genomföra expropriationer. För att minska olägenheterna härav vidgades möjligheterna för den exproprierande att tillträda expropriationsobjektet, innan expropriationen fullbordats.

I en motion till 1953 år riksdag (II: 72) begärdes utredning om en snabbare och smidigare handläggning av expropriationsmålen. För det fall att möjligheten att fullfölja målen till högre instans behölls, påyrkades sådan ändring av ExL:s kostnadsregel att onödiga och tidsödande processer i överinstans motverkades. Huvudregeln borde vara den som gäller för tvistemål, nämligen att den part som förlorar målet skall ersätta motparten hans kostnader i överinstans. Det nya förfarandet hade, enligt vad som framhölls i motionen, blivit alltför omständligt och tidsödande, och de olägenheter som tidsutdräkten åsamkade kommunerna kunde inte alltid uppvägas av möjligheten till förtida tillträde, bl. a. därför att sådant tillträde inte innebar att äganderätten övergick på den exproprierande. Riksdagen lämnade motionen utan åtgärd, främst med hänvisning till att de nya bestämmelserna gällt så kort tid att erfarenheten av deras verkan var begränsad (L³U 1953: 31).

Kostnadsfrågan togs sedermera upp inom markvärdeutredningen. I det förslag som utredningens ordförande jämte en ledamot av utredningen framlade år 1957 — förslag I (SOU 1957: 43) — anfördes sålunda bl. a., att den gällande kostnadsregeln syntes ägnad att oskäligt fördyra expropriationsprocessen. Regeln frestade till onödig och skadlig vidlyftighet i utredningen i första instans och markägare kunde, utan att behöva löpa nämnvärd risk att få betala rättegångskostnader, föranledas att fullfölja målet ända till högsta instans, även om utsikterna till förhöjning av expropriationsersättningen var synnerligen små eller obefintliga. Enligt förslagsställarna borde i fråga om rättegången i överinstans gälla att expropriat som tappade målet i princip blev berättigad till gottgörelse för kostnader bara i den utsträckning dessa föranletts av fullföljd talan från det allmännas sida. Förslaget ledde inte till några lagstiftningsåtgärder.

Vissa frågor rörande expropriationsförfarandet uppmärksammades ånyo i samband med behandlingen av två vid 1958 års A-riksdag väckta motioner (I: 28 och II: 19) angående ändring av värderingsregeln i 33 § ExL. Med utgångspunkt i att det i rättspraxis (NJA 1957 s. 162; jfr även NJA 1954 s. 513) fick anses fastslaget, att expropriationsersättningen när förtida tillträde ägt rum skulle bestämmas med hänsyn till fastighetens värde den dag då tillträdet skedde och i då gällande penningvärde, behandlade tredje lagutskottet frågan om möjligheterna att undanröja vissa olägenheter av denna värderingsprincip (L³U 1958 A: 16). Bl. a. uppmärksammades de konsekvenser som kunde uppkomma om penningvärdet förändrats under tiden mellan tillträdet och värderingen. Bland åtgärder för att råda bot på olägenheterna av att viss tid kunde komma att förflyta mellan tillträdet och den slutliga värderingen nämndes möjligheten att utvidga omfattningen av den exproprierandes nedsättningsskyldighet enligt 38 § ExL och att låta föreskrifterna om nedsättning bli tillämpliga också på det fall att förhandstillträde ägt rum efter överenskommelse. Enligt utskottet kunde

det också övervägas att införa möjlighet för fastighetsägare och annan sakägare att sedan förhandstillträde skett instämma expropriationssökanden till expropriationsdomstolen för att därigenom erhålla en preliminär värdering med åtföljande nedsättning. Riksdagen biträdde utskottets förslag om en utredning av bl. a. dessa frågor (rskr 1958 A: 229).

Vid 1959 års riksdag togs frågan om kostnadsfördelningen i expropriationsmål åter upp. I två motioner yrkades, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära en översyn av ExL:s kostnadsregler (I: 330 och II: 401). Motionerna behandlades av tredje lagutskottet, som i sitt utlåtande (L³U 1959: 19) bl. a. ansåg sig kunna konstatera, att rådande system i fråga om rätten till kostnadsersättning var förenat med allvarliga olägenheter. För det första kunde man inte bortse från att systemet uppmuntrade till överklaganden och att det endast i undantagsfall kunde fastslås, att ett överklagande skett av sådant okynne att bestämmelserna i 18 kap. 6 § rättegångsbalken blev tillämpliga. Härigenom fördröjdes expropriationen. För det andra medförde det rådande systemet en fördyring för den expropriationsberättigade både beträffande frivilliga förvärv och i fråga om sådana där expropriation måste tillgripas. För det tredje var risken uppenbar att tyngdpunkten i rättegången försköts från underrätten till överrätterna, vilket stred mot allmänna rättegångsprinciper. Utskottet fann av dessa skäl motiverat att ExL:s kostnadsbestämmelser ändrades beträffande i första hand rättegången i överrätt. I enlighet härmed hemställde utskottet, att riksdagen måtte anhålla hos Kungl. Maj:t om en översyn av ExL:s bestämmelser om rättegångskostnad. I en reservation till utlåtandet avstyrkte sju av utskottets ledamöter bifall till motionerna. Reservanterna framhöll särskilt betydelsen av nuvarande kostnadsregler i ExL såsom en rättssäkerhetsgaranti. Riksdagen biföll utskottsmajoritetens hemställan (rskr 1959: 229).

Vid 1962 års riksdag väcktes en motion med viss anknytning till den vid 1958 års riksdag behandlade frågan om ersättning i samband med förtida tillträde (II: 222). Den gällde tidpunkten för utbetalning av ersättning vid expropriation av vägmark. Motionärerna påtalade att sakägare i vissa fall, särskilt när vägmarken från början tagits i anspråk med vägrätt men väghållaren därefter utverkat tillstånd att exproprierä äganderätt till marken, kunde få vänta på ersättning lång tid efter det marken tagits i anspråk. Motionärerna hemställde därför bl. a., att riksdagen för sin del måtte besluta att väghållare i de fall då vägmark togs i anspråk genom expropriation skulle få rätt att utge ersättning innan slutligt avtal kommit till stånd eller lagakraftvunnen dom förelåg. Tredje lagutskottet fastslog i utlåtande över motionen (L³U 1962: 37) bl. a. att fastighetsägaren inte kunde enligt ExL:s bestämmelser utverka domstols förordnande om skyldighet att nedsätta preliminärt ersättningsbelopp när väghållaren enligt medgivande från fastighetsägaren eller på grund av vägrätt redan erhållit tillträde till marken. I likhet med ett flertal remissinstanser, som yttrat sig över motionen, fann utskottet det från såväl allmän som enskild synpunkt otillfredsställande att markägare sålunda i vissa fall kunde tvingas vänta på ersättning

lång tid efter det att marken tagits i anspråk. Utskottet ansåg det angeläget, att dessa missförhållanden i all möjlig utsträckning undanröjdes. Problemet var emellertid enligt utskottets mening inte begränsat till fall som avsåg vägmark. Förhållandena var lika otillfredsställande vid varje expropriation, där tillträde till marken skett antingen före expropriationsförfarandets igångsättande på grund av medgivande av fastighetsägaren eller också under expropriationsrättegången efter överenskommelse mellan parterna eller — om markägaren av försummelse eller av annan orsak underlåtit att framställa yrkande om nedsättning — efter domstols förordnande enligt 37 § ExL. Enligt utskottets mening borde vidare en reform inte ta sikte bara på att den exproprierande skulle få rätt att utge ersättning vid förhandstillträde utan också avse att fastighetsägaren skulle vara berättigad att på yrkande utfå sådan ersättning. Med hänsyn till angelägenheten från såväl allmän som enskild synpunkt av att frågan fick en tillfredsställande lösning fann utskottet det önskvärt att expropriationsutredningen upptog och såvitt möjligt framlade förslag i saken utan att avvakta slutförandet av sitt uppdrag i övrigt. Samråd borde därvid ske med 1960 års vägsakkunniga. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag att hos Kungl. Maj:t hemställa om överlämnande av utskottsutlåtandet jämte motionen till 1960 års vägsakkunniga och expropriationsutredningen (rskr 1962: 360). Framställningen har efterkommits genom Kungl. Maj:ts beslut den 23 november 1962.

Den vid 1958 års riksdag behandlade frågan om införande av möjlighet även för den vars egendom skall tas i anspråk genom expropriation att väcka talan i expropriationsmål togs också upp i en motion vid 1963 års riksdag (II: 670). Under hänvisning till det pågående arbetet inom expropriationsutredningen ansåg tredje lagutskottet, att något uttalande från riksdagens sida med anledning av motionen inte var påkallat (L³U 1963: 10). Motionen föranledde inte någon riksdagens åtgärd.

I två motioner vid 1964 års riksdag föreslogs viss ändring av nedsättningsregeln i 38 § ExL men inte heller dessa motioner bifölls av riksdagen (mot. I: 224, II: 275, L³U: 9).

I en den 27 november 1962 dagtecknad skrivelse till chefen för justitiedepartementet föreslog länsstyrelsen i Östergötlands län bl. a. sådan ändring av 74 § ExL att landskommuner, köpingar, städer, församlingar, landstingskommuner och dylika samfälligheter befrias från skyldighet att ställa säkerhet för expropriationsersättning m. m. Skrivelsen har överlämnats till expropriationsutredningen för beaktande.

Slutligen har önskemål om reformer av bl. a. bestämmelserna om förtida tillträde och rättegångskostnader framförts även i den allmänna debatten (se bl. a. artiklar i Svenska Stadsförbundets Tidsskrift år 1960 nr 6 s. 181 ff och i tidsskriften Stadsbyggnad år 1960 nr 1 s. 1 f; jfr även artiklar i Förvaltningsrättslig Tidsskrift år 1961 s. 121 ff och s. 197 ff.).

Huvudgrunderna för utredningens förslag

Utredningen framhåller, att arbetet med översyn av expropriationslagstiftningen avser åtskilliga författningar med expropriationsrättsligt innehåll och berör såväl materiellrättsliga som processuella och organisatoriska frågor. Med hänsyn härtill är utredningsarbetet av den omfattningen, att det med nödvändighet måste ta ytterligare tid i anspråk. Emellertid har utredningen med för tur behandlat vissa frågor, som det ansetts särskilt angeläget att bringa till en skyndsam lösning. Hit hör frågan om möjligheterna att undvika onödig tidsutdräkt i anledning av domstolsförfarandet i expropriationsmål liksom frågan, i vad mån det är möjligt att tillgodose det vid upprepade tillfällen framförda önskemålet om en reform av kostnadsreglerna i ExL. Utredningen har funnit, att dessa och ytterligare några spörsmål bör kunna lösas utan att det fortsatta utredningsarbetet binds i nämnvärd mån. I enlighet härmed har utredningen ansett sig böra redovisa resultatet av sina överväganden i dessa delar utan avvaktan på att uppdraget i sin helhet slutförs.

Fortsättningsvis betonar utredningen, att den reform av expropriationsförfarandet som genomfördes år 1949 otvivelaktigt innebar en förbättring och modernisering av lagstiftningen. I vissa avseenden har reformen emellertid kritiserats. Särskilt har gjorts gällande, att hänsyn till förfarandets effektivitet inte fått bli bestämmande i den omfattning som varit önskvärt. För att få underlag för sitt bedömande har utredningen införskaffat ett stort antal uppgifter om expropriationsärenden och expropriationsmål, som handlagts efter ikraftträdandet av 1949 års reform. Utredningen har också haft tillfälle att vid sammanträden med representanter för kommunala myndigheter få del av de erfarenheter som vunnits på kommunalt håll.

Resultatet av utredningens undersökningar redovisas i form av tabellariska sammanställningar i betänkandet (s. 113—118). I ett särskilt avsnitt av betänkandet (s. 36—41) redogör utredningen närmare för sina iakttagelser i samband med undersökningarna. Sammanfattningsvis anför utredningen härom följande.

Vid en genomgång av vissa i kommunikationsdepartementet handlagda ärenden — huvudsakligen sådana under tiden 1/1 1960—30/6 1963 avgjorda ärenden som gällt expropriation för kommunikations- eller tätbebyggelseändamål — har kunnat konstateras, att flertalet ärenden avgjorts på kortare tid än ett år. Längre handläggningstider har förekommit i ungefär 20 % av hela antalet ärenden.

Beträffande domstolarnas handläggning av expropriationsmålen har bl. a. framkommit, att ungefär 35 % av de under tidsperioden 1954—1958 avgjorda målen tog längre tid än ett år i första instans. År 1960 var motsvarande procenttal högre, eller 57,8 %. Tillgänglig preliminär statistik för åren 1961 och 1962 synes bestyrka en tendens mot längre processtider. I omkring 47 % av alla mål, som avgjordes av expropriationsdomstolarna under de båda sistnämnda åren synes sålunda processtiden i första instans ha uppgått till eller överstigit ett år.

I fråga om mål, som fullföljts till högre rätt och där prövats i sak, redovisas genomsnittliga processtider på 1 år 3 månader i första instans, 9 månader i andra instans och 1 år 10 månader i tredje instans. Uppgifterna hänför sig till mål, i vilka första instansen meddelat dom under tidsperioden 1952—1958. Först mot slutet av 1963 hade samtliga mål från denna tidsperiod definitivt avgjorts i högre rätt. Antalet mål i vilka de nyss angivna genomsnittstiderna överskridits väger ungefär jämnt med antalet mål, i vilka tiderna underskridits, dock med någon liten övervikt för de senare målen. Drygt 70 % av de mål som behandlades i tre instanser tog längre tid än tre år. I ungefär 40 % av treinstansmålen uppgick den totala processtiden till fyra år eller mera.

Bland målen från den senast angivna tidsperioden, 1952—1958, ingår inte något mål om zonexpropriation. Utredningen nämner, att dessa mål på senare år blivit allt vanligare. Oftast har de avsett utpräglad citybebyggelse. Målen har visat sig särskilt tidskrävande. I några av dem har sålunda förekommit process-tider på sammanlagt mellan fem och sex år i första och andra instans.

Enligt beräkningar, som utförts på grundval av de insamlade uppgifterna, skedde fullföljd i 9,5 % av hela antalet mål som avgjorts av expropriationsdomstol under åren 1952—1958. Utredningen anmärker emellertid, att det med hänsyn till vissa särskilt angivna förhållanden finns anledning anta att fullföljds-frekvensen i själva verket legat på en ännu något högre nivå. — Av de till hovrätt fullföljda målen fördes ungefär 32 % vidare till högsta domstolen. En fjärdedel av dessa togs upp till saklig prövning; i återstående mål, dvs. i tre fjärdedelar av hela antalet till högsta domstolen fullföljda mål, vägrades prövningstillstånd.

För den grupp av mål som avsett expropriation av mark för tätbebyggelse och därmed sammanhängande inrättningar och anordningar redovisas en betydligt högre fullföljdsfrekvens än för målen i allmänhet. Enligt utredningens beräkningar har nära nog hälften av de i första instans under tiden 1952—1958 avgjorda tätbebyggelsemålen fullföljts till hovrätt och ungefär vartannat av hovrätt avgjort mål förts vidare till högsta domstolen. Utredningen anmärker dock, att dessa frekvenstal med hänsyn till bristande kontrollmöjligheter i fråga om uppgiftsunderlaget möjligen kan vara något för höga.

Fullföljdsrätten har under den aktuella tidsperioden utnyttjats oftare av expropriat än av expropriant. Medan expropriant intog ställning av vade- eller revisionskärande i knappt halva antalet fall, var expropriat vadekärande i 89 % av de till hovrätt fullföljda målen och revisionskärande i 74 % av de till högsta domstolen fullföljda målen.

Sammanlagt utdömdes i de fullföljda målen från tidsperioden 1952—1958 omkring 19,6 milj. kr. i expropriationsersättning. I ungefär vartannat mål ändrades första instansens dom.

Utöver nyssnämnda belopp utdömdes 2,0 milj. kr. i ersättning för rättegångskostnader. Av detta belopp utgjorde 0,9 milj. kr. ersättning för kostnader i överrätt. Genomsnittligt uppgick kostnadersersättningen per mål till 4 200 kr. i första instans, 2 800 kr. i hovrätt och 1 200 kr. i högsta domstolen. De angivna

beloppen hänför sig uteslutande till mål, i vilka talan fullföljts till högre rätt, och avser enbart den ena sidans — expropriaternas — kostnader. Någon uppgift om storleken av expropriationernas rättegångskostnader lämnas inte i målen.

Utredningen anför, att det genom de företagna undersökningarna klarlagts att domstolsförfarandet i expropriationsmål ofta är förenat med avsevärd tidsutdräkt. Enbart i första instansen tar målen i många fall ett år eller längre tid i anspråk och i fullföljda mål är det inte ovanligt att den totala handläggningstiden uppgår till tre à fyra år. Det torde vidare förhålla sig så, att antalet särskilt tidskrävande mål ökat påtagligt under de allra senaste åren, något som i sin tur kan förmodas bero på att domstolarna i allt större utsträckning fått att ta befattning med expropriationer av innerstadsfastigheter med därtill knutna speciella värderingsproblem. Den fortgående förnyelsen av tätorternas centrala delar och de individuella drag som flertalet värderingsfrågor företer gör det troligt, att domstolarna också framdeles kommer att få handlägga ett stort antal tidskrävande mål av detta slag. Det kan därför knappast antas, att den ökade tidsutdräkten berott enbart på tillfälligheter.

De långa väntetiderna vid expropriation medför enligt utredningens mening olägenheter både från allmän och från enskild synpunkt. För kommuner och andra, som begagnar sig av expropriation, uppkommer bl. a. den konsekvensen att uppgjorda tidsplaner måste ändras. Tidsplaner kan kanske i någon mån göras elastiska, men möjligheterna härtill är begränsade. Den tidsutdräkt som för närvarande ofta är förenad med expropriation, gör att den exproprierande i många fall inte ens tillnärmelsevis kan beräkna vid vilken tidpunkt de erforderliga förvärven kan genomföras. Därigenom rubbas en av grundförutsättningarna för ekonomisk planering. När det är fråga om mera omfattande stadsbyggnadsföretag, uppkommer lätt den från allmän synpunkt särskilt olyckliga konsekvensen att önskvärd kontinuitet i nybebyggelse och stadsförnyelse motverkas. För kommunernas del ställer det sig under sådana förhållanden svårt att driva en rationell och förutseende markpolitik.

Utredningen betonar, att nackdelarna av ett utdraget expropriationsförfarande inte helt kan undanröjas genom att den exproprierande får tillträda expropriationsobjektet i förväg. Genom förhandstillträde får han nämligen inte samma befogenheter som om han var ägare. Han kan sålunda inte få lagfart på fastigheten och han kan inte heller inteckna den. Tillämnade fastighetsbildande åtgärder, vidareöverlåtelse och upplåtelse med tomträtt fördröjs därigenom och kreditgivningen till igångsatta byggnadsföretag försvåras. För att ordna kreditfrågan har man ibland t. o. m. sett sig nödsakad att använda den från många synpunkter olämpliga metoden att formellt sälja fastigheten till långvivaren i stället för att pantsätta den (s. k. säkerhetsöverlåtelse).

Även för fastighetsägare och andra sakägare kan enligt utredningen situationen bli bekymmersam, om förfarandet drar ut på tiden. Redan det förhål-

landet att frågan, om expropriation över huvud skall komma till stånd, förblir obesvarad under en längre tid inverkar störande. Särskilt påtagliga kan olägenheterna bli, om egendomen på ett tidigt stadium fått tillträdas av den exproprierande. Har ingen ersättning utbetalts i samband med tillträdet, kan ägaren kanske få vänta flera år på sin betalning. Har viss ersättning betalats i förväg men visar det sig senare under processens gång att ersättningen är för lågt beräknad, kan domstolen inte förordna om ytterligare preliminär ersättning. Konsekvensen härav blir särskilt stötande, om den exproprierande efter nytillkommen utredning höjt sitt bud eller det annars blivit klarlagt, att den slutliga ersättningen skall bestämmas till högre belopp än det preliminärt erlagda. Det kan invändas, att sakägare vanligen har möjlighet att vägra tillträde annat än mot preliminär ersättning. Det är emellertid inte säkert, att han alltid påfordrar sådan ersättning. Han kanske litar på att expropriationsförfarandet skall kunna genomföras utan mera avsevärd tidsutdräkt eller kanske förbiser eller är okunnig om gällande bestämmelser. Utredningen anser det föga rimligt, att sådana förhållanden skall utestänga sakägaren från varje möjlighet att utfå en i och för sig klar fordran, innan det tidskrävande förfarandet avslutats.

Sammanfattningsvis konstaterar utredningen, att tidsutdräkten i samband med expropriationsförfarandet f. n. utgör ett allvarligt problem och att gällande bestämmelser inte förmår avhjälpa olägenheterna av detta. Utredningen anser det från såväl rättssäkerhets- som effektivitetssynpunkt angeläget, att bestämmelserna överses och att lagändringar snarast vidtas.

Från bl. a. nu angivna utgångspunkter har utredningen granskat ett flertal bestämmelser i ExL och andra lagar. Organisatoriska frågor har dock tills vidare lämnats åsido. Utredningen framhåller, att bristerna i lagstiftningen också riktat uppmärksamheten på frågan, om det genom 1949 års reform tillskapade domstolsförfarandet fått en i alla avseenden lämplig utformning. Även denna fråga måste givetvis övervägas ingående. Samtidigt erinras emellertid om fastighetsbildningskommitténs förslag till genomgripande reformer av domstolsorganisationen på fastighetsbildningens område (SOU 1963:68) och om de principer för domkretsindelningen såvitt angår de allmänna underrätterna som domstolskommittén redovisat (SOU 1963:56). När det gäller frågan om organisatoriska förändringar på expropriationsväsendets område måste enligt utredningen bl. a. undersökas, i vad mån förfarandet kan anpassas efter de linjer som kommit till uttryck i dessa förslag. Ett sådant undersökningsarbete har inte kunnat medhinnas inom den begränsade tid som stått till buds efter förslagens offentliggörande. Å andra sidan har utredningen funnit, att konstaterade brister i mångt och mycket kan avhjälpas genom andra metoder än sådana som syftar till en förändrad organisation. Som ett resultat av sina överväganden framlägger utredningen i enlighet härmed förslag till åtskilliga partiella reformer. Utredningen anser, att samtliga dessa förslag är av beskaffenhet att kunna genomföras oberoende av hur de materiella, processuella och organisato-

riska frågorna inom expropriationslagstiftningen kan komma att lösas under det fortsatta utredningsarbetet.

Sammanfattning av utredningens förslag

Utredningen framlägger förslag till lag angående ändring i ExL och förslag till lag om ändring i BL. Det senare avser uteslutande redaktionella ändringar, föranledda av ändringarna i ExL.

Enligt nuvarande ordning gäller i fråga om t i d p u n k t e n f ö r i n l e d a n d e a v r ä t t e g å n g i e x p r o p r i a t i o n s m å l, att Kungl. Maj:ts beslut om tillstånd till expropriation måste avvaktas, innan värderingsförfarandet vid domstol kan påbörjas. Utredningen föreslår, att Kungl. Maj:t får befogenhet att i brådskande fall på framställning av den exproprierande medge denne att väcka talan vid expropriationsdomstolen, redan innan Kungl. Maj:t slutligt prövat frågan om expropriationsrätt (5 § ExL; följdändring i 27 §).

Vissa ändringar föreslås i bestämmelserna om f ö r t i d a t i l l t r ä d e o c h p r e l i m i n ä r e r s ä t t n i n g med anledning av sådant tillträde. Enligt förslaget skall sålunda domstol kunna föreskriva preliminär ersättning (i förslaget benämnt förskott) inte bara såsom nu i samband med att förordnande ges om förhandstillträde utan även när sådant tillträde redan kommit till stånd på grund av avtal mellan parterna eller på annan grund. Under processens fortgång skall domstolen vidare, allteftersom klarhet vinnas i fråga om befogenheten av framställda ersättningsanspråk, kunna meddela beslut om ytterligare förskott. Nuvarande detaljerade föreskrifter om beräkningen av förskottets storlek utmönstras såsom obehövliga. — Bestämmelserna om domstols befogenhet att föreskriva förskott föreslås inflyta i 36, 37 och 38 §§ ExL (följdändringar i 32, 48—50, 52—54 och 58 §§).

Även i fråga om förutsättningarna och villkoren i övrigt för förhandstillträde föreslår utredningen vissa ändringar i ExL. Den nuvarande föreskriften om att bostadsutrymme i regel får tillträdas endast på laga fardag slopas. Nuvarande bestämmelse om att sakägarna alltid skall få skäligt rådrum behålls oförändrad och anses tillfyllest även när fråga är om bostadsutrymmen (36 § i förslaget).

I nära anslutning till bestämmelserna om förskott står ett förslag om b e f o g e n h e t f ö r s a k ä g a r e a t t v ä c k a t a l a n i e x p r o p r i a t i o n s m å l. F. n. kan initiativ till rättegång tas endast av den exproprierande. Med tanke på de inte sällan förekommande fall då egendom tillträtts av den exproprierande redan innan domstolsförfarandet inletts föreslår utredningen regler, som gör det möjligt för markägare och andra ersättningsberättigade att självständigt instämma talan i expropriationsmål för att få sina ersättningsanspråk prövade. Befogenhet här till skall föreligga, när den exproprierande tagit egendom i besittning efter överenskommelse eller på annan grund. De ersättningsberättigade får härigenom också möjlighet att utverka domstols-

beslut om förskott. — Nu nämnda bestämmelser föreslås inflyta i 21 § ExL (följdändringar i 5, 22, 25, 61 och 63 §§).

Enligt nuvarande principer övergår expropriationsfastigheten inte i den exproprierandes ägo, förrän värderingsförfarandet inför domstolen avslutats och expropriationsersättningen till alla delar betalats. Utredningen föreslår bestämmelser, som i vissa situationer möjliggör att fastighet tas i anspråk med äganderätt, innan expropriationsersättningen slutligen bestämts (s. k. kvalificerat förhandstillträde). Medgivande härtill skall kunna lämnas av domstolen genom deldom i expropriationsmålet. Har fastigheten inte förut tillträtts av den exproprierande, skall domstolen samtidigt bestämma tid och villkor för tillträde, varvid lagens bestämmelser om förhandstillträde utan samtidig äganderättsövergång (s. k. enkelt förhandstillträde) skall äga motsvarande tillämpning. Fastighetsägaren och andra ersättningsberättigade skall sålunda bl. a. kunna fordra förskott på den blivande expropriationsersättningen. Vill den exproprierande begagna sig av lämnat medgivande till kvalificerat förhandstillträde, har han att efter tillträdet göra särskild anmälan till länsstyrelsen. Innan anmälan sker, skall säkerhet ha ställts för blivande expropriationsersättning jämte ränta. När anmälan rätteligen skett, skall fastigheten övergå i den exproprierandes ägo med samma rätt som om expropriationen fullbordats, givetvis dock med kvarstående skyldighet för den exproprierande att erlægga den expropriationsersättning som slutligen fastställts. Att fastigheten övergår med samma rätt som om expropriationen fullbordats, innebär bl. a. att eventuella panträtter faller bort. För fordringsägarnas del inträder i stället en rätt till utdelning ur den blivande expropriationsersättningen. — Bestämmelserna om kvalificerat förhandstillträde föreslås få sin plats i 39—41 §§ ExL (följdändringar i 54, 58, 60, 68 och 101 §§).

I fråga om expropriationskostnaderna föreslår utredningen viss ändring i den nuvarande kostnadsregeln i 67 § ExL. Den föreslagna lagändringen tar sikte på det fall att den exproprierandes motpart fullföljt talan i expropriationsmål till högre rätt, och går ut på att denna parts rätt till ersättning för sina kostnader i den högre rätten i sådant fall skall bedömas enligt de allmänna bestämmelserna i rättegångsbalken, dvs. i första hand med hänsyn till målets utgång i den högre rätten. Har den exproprierande ensam fullföljt talan till högre rätt skall denne däremot liksom hittills i regel alltid ersätta motparten hans kostnader i den högre rätten. Likaså bibehålls enligt förslaget gällande rätts ståndpunkt, att den exproprierande i princip är skyldig att alltid svara för sina egna kostnader i samtliga instanser och för motpartens kostnader i första instans.

Bland övriga frågor som behandlas i utredningens förslag kan nämnas befogenhet för Kungl. Maj:t att medge förlängning av den tid inom vilken expropriationssaken skall instämmas till domstol, tidpunkten för betalning av expropriationsersättning och skyldigheten för den exproprierande att i vissa fall

ställa säkerhet för sådan ersättning. I det förstnämnda hänseendet föreslås, att den befogenhet att medge förlängning av stämningstiden som f. n. enligt praxis anses tillkomma Kungl. Maj:t uttryckligen lagfästs (5 § ExL). I fråga om tiden för betalning av expropriationsersättning föreslår utredningen, att nu gällande betalningsfrist, tre månader, förkortas till en månad beträffande ersättning, som förskottsvis eller slutligt utdöms efter förhandstillträde (48 § ExL). Vad slutligen angår skyldigheten att ställa säkerhet för expropriationsersättning föreslår utredningen, att landsting och kommun i likhet med vad som nu gäller för kronan befrias från sådan skyldighet (74 § ExL).

Formellt gäller de framlagda förslagen endast ExL. I praktiken får de dock en mera vidsträckt betydelse, eftersom bestämmelserna i ExL är tillämpliga också vid tvångsförvärv enligt åtskilliga andra lagar, bl. a. BL och 1902 års lag om elektriska starkströmsanläggningar.

Utredningen har samrått med 1960 års vägsakkunniga beträffande frågorna om befogenhet för den, vars mark i förtid tagits i besittning av den exproprierande, att väcka talan vid expropriationsdomstol och om rätt för domstolen att meddela förskottsbeslut.

Remissyttrandena

Förslaget att genom partiella reformer avhjälpa olägenheterna av ett tidskrävande expropriationsförfarande har — ofta i synnerligen positiva ordalag — vunnit anslutning i det alldeles övervägande antalet remissyttrandena. I ett par yttranden — nämligen från *lantmäteristyrelsen* och *överlantmätaren i Jönköpings län* — har dock uttalats farhågor för att vissa av de föreslagna partiella reformerna kan komma att föregripa en angelägen allmän översyn av förfarandereglererna och de organisatoriska frågorna. Endast under förutsättning att en sådan översyn inte kan medhinnas inom nära förestående tid är dessa remissinstanser beredda att godta föreslagna partiella reformer. Lantmäteristyrelsen utgår därvid från att reformerna inte i något avseende kommer att binda en kommande revision av de delar av expropriationslagstiftningen som reglerar förfarandet och organisationen. I motsats härtill hävdar *hovrätten över Skåne och Blekinge* att det saknas skäl att anta, att partiella reformer i de hänseenden utredningen behandlat skulle försvåra den allmänna översyn av expropriationslagstiftningen, som uppdragits åt utredningen. Såvitt hovrätten kunnat finna, kan reformer i angivna hänseenden också utan olägenhet inpassas i gällande lag. Samma ståndpunkt intar *Föreningen Sveriges häradshövdingar*, som inte har något att erinra mot att utredningens delförslag behandlas särskilt före den allmänna översynen av expropriationslagstiftningen.

Bland de remissinstanser som till alla delar tillstyrkt utredningens förslag eller lämnat det helt utan erinringar är *bostadsstyrelsen*, *byggnadsstyrelsen*, *fortifikationsförvaltningen*, *väg- och vattenbyggnadsstyrelsen*, *statens naturvårds-*

nämnd, statens institut för byggnadsforskning, telestyrelsen, länsstyrelserna i Örebro och Norrbottens län, flertalet hörda kommuner, Hyresgästernas riksförbund, Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, LO, Svenska landstingsförbundet, Svenska riksbyggen samt TCO.

Av de allmänna synpunkter, som framkommit under remissbehandlingens kan i detta sammanhang återges följande.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anser att utredningen på ett övertygande sätt motiverat sitt förslag att genom partiella reformer med förtur behandla frågan om möjligheterna att undvika onödigt tidsutdräkt i anledning av domstolsförfarandet i expropriationsmål och i samband därmed även frågan om rättegångskostnad i sådana mål. Hovrätten anser åtgärder i de hänseenden som utredningen behandlat angelägna och tillstyrker, att förslaget efter erforderlig bearbetning läggs till grund för lagstiftning. Enligt *bostadsstyrelsen* synes de föreslagna lagstiftningsåtgärderna ägnade att göra expropriationsförfarandet till ett smidigare markpolitiskt instrument än som hittills varit fallet, antingen genom att direkt påverka tidsåtgång och kostnader eller genom att skapa gynnsamma betingelser för överenskommelser mellan parterna. Flera *kommuner* ger uttryck åt en liknande uppfattning. *Byggnadsstyrelsen* hälsar de föreslagna partiella reformerna med stor tillfredsställelse och konstaterar, att de långa väntetiderna medfört olägenheter från såväl allmän som enskild synpunkt. Inte minst har den kommunala planeringsverksamheten försvårats av att uppgjorda tidsplaner inte kunnat hållas. *Försvarets civilförvaltning* anser att de föreslagna lagändringarna genomgående är väl ägnade att öka snabbheten i förfarandet och att de på ett från allmänna rättvise- och billighetssynpunkter välgrundat sätt stärker expropriatens möjligheter att skyndsamt få ersättningsfrågan prövad och vid förtida tillträde få ut förskott på expropriationsersättningen. *Överståthållarämbetet* påpekar bl. a. att förslagets genomförande skulle få stor praktisk betydelse för Stockholms stad. Ämbetet erinrar om att staden antagit en principplan för cityområdets sanering och att det för genomförandet av denna plan erfordras inlösen av mer än 250 fastigheter. Ämbetet anför.

Enligt av staden gjorda beräkningar torde planen icke kunna vara förverkligad förrän omkring år 1980. Även om den långa utsträckningen i tiden för planens förverkligande till väsentlig del beror därpå att staden av ekonomiska eller tekniska skäl icke har möjlighet att snabbare fullfölja planen, är det enligt överståthållarämbetets mening uppenbart att det nuvarande expropriationsförfarandets omständlighet ytterligare tynger saneringens genomförande. De av utredningen nu framlagda förslagen, vilka syftar till ett snabbare och smidigare förfarande och samtidigt bereder fastighetsägare och andra sakägare vidgade möjligheter att erhålla förskott å blivande expropriationsersättning, innebär klara fördelar. Särskilt finner ämbetet utredningens förslag om kvalificerat förhandstillträde, varigenom den fastighet, som är föremål för expropriation, med äganderätt övergår till den exproprierande innan expropriationsprocessen slutförts, vara av stor betydelse.

Som allmänt omdöme om förslaget uttalar *länsstyrelsen i Örebro län*, att reformerna är väl ägnade att väsentligt reducera olägenheterna av den tidsutdräkt man vanligen har att räkna med vid expropriation. Även *länsstyrelsen i Stockholms län* hälsar med tillfredsställelse, att åtgärder vidtas för att nedbringa tidsåtgången vid expropriation, och anser att förslaget på väsentliga punkter kommer att underlätta för kommunerna att genomföra markförvärv genom expropriation. *Statens institut för byggnadsforskning* — som särskilt understryker betydelsen av det föreslagna nya institutet kvalificerat förhandstillträde liksom den föreslagna ändringen av kostnadsregeln — anför, att de föreslagna reformerna, sedda i sitt sammanhang med planering och samhällsbyggande, är att anse som synnerligen angelägna. 1963 års *markvärdekommitté* framhåller bl. a. att vissa kommuner med stor bostadsbrist och begränsad tillgång till byggnadsmark stundom ej ansett sig kunna fördröja sitt bostadsbyggande med att avvakta utgången av ett tidskrävande expropriationsförfarande utan i stället sett sig nödsakade att göra upp med markägarna på villkor, som varit sämre än dem, som tett sig möjliga att uppnå, om utgången av expropriationsförfarandet kunnat avvaktas. Sådana av tidsutdräkten vid expropriation framtvingade uppgörelser fördyrar inte bara det aktuella markförvärvet utan påverkar också den framtida prisbildningen på mark i orten både vid frivilliga uppgörelser och vid expropriation. Även *markpolitiska utredningen* påpekar att risken för tidsutdräkt — i kombination med en bristande kommunal markberedskap — leder till att expropriationsinstitutet inte utnyttjas i alla de fall där det är påkallat. Kommunerna befinner sig, framhåller utredningen, i en tvångssituation med hänsyn till samhällsplaneringens allmänna läge och anser sig därför av tidsskäl tvingade att betala vad säljaren begär. *Svenska stadsförbundet* erinrar om att nu gällande regler om domstolsförfarandet och om rättegångskostnaderna i expropriationsmål föranlett åtskillig kritik inte minst från kommunalt håll och anser de föreslagna reformerna i allt väsentligt väl-motiverade och ägnade att i görlig mån undanröja de påtalade olägenheterna.

En tveksam inställning till frågan om behovet av lagstiftningsåtgärder kommer till uttryck i yttrandet från *Sveriges fastighetsägareförbund*. Enligt förbundets mening synes de av utredningen redovisade statistiska uppgifterna rörande expropriationsärenden inte visa, att det föreligger något behov av ett enklare och snabbare expropriationsförfarande än det som nu tillämpas. Förbundet åberopar härvid att flertalet ärenden enligt det redovisade materialet avgjorts på kortare tid än ett år. Att avgörandet i vissa fall dragit ut på tiden på grund av ärendenas komplicerade natur eller av den orsaken att sökanden funnits sakna expropriationsrätt, kan enligt förbundets mening knappast tas till intäkt för någon befogad kritik mot gällande regler. För kommunernas del synes förfarandets längd hos Kungl. Maj:t endast undantagsvis utgöra en olägenhet. Till belysning härav påpekar förbundet att Stockholms stad, som år 1956 erhållit tillstånd att inlösa 164 fastigheter, i början av år 1964 — då sta-

den begärde tio års förlängning av den utsatta fristen för anhängiggörande av talan om inlösen — förvärvat endast 55 av dessa fastigheter. Helt allmänt framhåller förbundet, att tvångsinlösen av egendom är ett extraordinärt och allvarligt ingrepp i den enskildes rätt och att lagändringar för att främja snabbhet och effektivitet i expropriationsförfarandet därför måste företas med stor varsamhet och under hänsynstagande till den enskildes krav på rättssäkerhet. Förbundet tillstyrker med viss reservation utredningens förslag beträffande bl.a. enkelt och kvalificerat förhandstillträde men anser dessa lagändringar fullt tillräckliga för att undanröja eventuellt förekommande olägenheter av och brister i nuvarande lagstiftning. Att ytterligare försämra expropriatens ställning är enligt förbundets mening opåkallat och innebär dessutom ett åsidosättande av befogade rättsskyddssynpunkter.

Även *advokatsamfundet* anser, att de åtgärder som utredningen föreslagit delvis innebär ett alltför vittgående ingrepp i den enskilde markägarens anspråk på ett skäligt rättsskydd. Samfundet syftar härvid bl. a. på förslaget att tillskapa en möjlighet att inleda rättegång i expropriationsmål, innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts, samt de föreslagna lagändringarna beträffande enkelt förhandstillträde och expropriationskostnad.

Lantmäteristyrelsen befarar att de föreslagna partiella reformerna i vissa avseenden kan komma att innebära risk för en ökad belastning i förfarandehänseenden. Detta är enligt styrelsens mening fallet med utredningens förslag om särskild prövning hos Kungl. Maj:t av frågan, om förfarandet vid domstol skall få inledas innan medgivande till expropriation lämnats. Detsamma anses gälla domstolens handläggning av upprepade frågor om förtida tillträde och om förskott. Frågor om partiellt förhandstillträde, enkelt eller kvalificerat, kan t. ex. vid samma expropriation komma att få tas upp vid flera tillfällen beträffande skilda delar av expropriationsobjektet. Styrelsen anser att man knappast kan bortse från att den belastning dessa nya prövningar medför kan verka förseende i fråga om slutresultatet.

I åtskilliga remissyttranden berörs frågan om ytterligare åtgärder utöver de av utredningen föreslagna kan anses erforderliga för att undvika onödig tidsutdräkt. Sålunda framhåller *länsstyrelsen i Jönköpings län* bl.a. att sådana faktorer som obeslutsamhet från kommunernas sida inför frågan om utnyttjande av expropriationsinstitutet, ineffektivitet i fråga om förhandlingar med markägarna samt personalbrist eller organisatoriska brister hos de myndigheter eller organ, som har att ta ställning till expropriationsfrågorna, kan antas spela en inte obetydlig roll för tidsåtgången. Enligt länsstyrelsens mening är det angeläget att söka undanröja också sådana orsaker till tidsutdräkten. *Föreningen Sveriges häradshövdingar* påpekar, att avgörandet i expropriationsfrågor inte sällan fördröjs genom parternas egna åtgärder. Vidare anmärker föreningen att den administrativa behandlingen av expropriationsärenden ofta blir utdragen och föreslår att expropriationsutredningen undersöker om och på vad sätt denna behandling — utan att därför grundligheten eftersätts — skall

kunna påskyndas. *Överlantmätaren i Örebro län* betonar angelägenheten av en aktiv processledning från domstolarnas sida i syfte att åstadkomma en mera planmässig anordning av utredningsarbetet och att undvika undersökningar och argumentering beträffande förhållanden som inte är relevanta för bedömningen. I bl. a. yttrandet från *statens institut för byggnadsforskning* påpekas behovet av sådana organisatoriska förändringar som kan leda till mera enhetliga värderingsnormer. Även i åtskilliga andra yttranden understryks behovet av organisatoriska ändringar i fråga om det administrativa och judiciella förfarandet vid expropriation. Uttalanden i denna riktning förekommer — förutom i de inledningsvis omnämnda yttrandena från *lantmäteristyrelsen* och *överlantmätaren i Jönköpings län* — i bl. a. de yttranden som avgetts av *länsstyrelsen i Stockholms län*, *överlantmäterna i Stockholms, Göteborgs och Bohus, Gävleborgs och Norrbottens län*, 1963 års *markvärdekommitté* samt *stadsfullmäktige i Trelleborg*. En i viss mån motsatt ståndpunkt intar *RLF*, som hävdar att det knappast föreligger skäl för någon mera genomgripande ändring.

Departementschefen

Samhällsutvecklingen har medfört att allt större anspråk kommit att ställas på det allmännas resurser när det gäller att trygga tillgången på mark och utrymme för en rad viktiga ändamål och åtgärder, som syftar till att tillgodose betydelsefulla gemensamma intressen. Särskilt inom de expanderande tätorterna föreligger ett ständigt växande behov av mark för bostäder, affärs- och industri-lokaler, trafikleder, skolor och en mångfald andra anläggningar och inrättningar, som hör samman med en välordnad tätbebyggelse. För de kommuner som inrymmer sådana orter har det blivit en alltmera angelägen uppgift att söka tillgodose dessa behov genom egna markförvärv och på så sätt bereda väg för en sund och tillfredsställande bebyggelseutveckling. Också det omfattande arbetet med att åstadkomma förnyelse av områden med äldre bebyggelse förutsätter ett synnerligen aktivt kommunalt engagemang, inte minst i form av markförvärv för att åstadkomma den nödvändiga samordningen mellan olika planerade åtgärder och skapa förutsättningar för ett fortsatt ändamålsenligt utnyttjande av de områden, som berörs av åtgärderna. Även i andra avseenden än de nu angivna gör sig behovet av mark och utrymme för olika allmännyttiga ändamål gällande i allt större utsträckning. Bl. a. kräver den växande motorfordonstrafiken nya och bättre trafikleder och vidare växer behovet av utrymmen för fritidsområden och fritidsanläggningar av skilda slag.

Som en följd av bl. a. de nu angivna förhållandena har expropriationslagstiftningen fått en successivt ökande betydelse. Särskilt gäller detta i fråga om dess roll som ett instrument för samhällsbyggandet. Flera reformer har under senare år genomförts i syfte bl. a. att förbättra lagstiftningens användbarhet för detta ändamål. 1949 års ändringar i ExL innebar en väsentlig utvidgning av kommunernas befogenhet att ta i anspråk mark och utrymme för tätbebyggelse och

därmed sammanhängande anordningar. Den samtidigt genomförda omorganisationen av domstolsförfarandet i expropriationsmål gav bl. a. ökade möjligheter att få till stånd en jämn och tillförlitlig ersättningsbedömning. Vidare kan i sammanhanget erinras om de ändringar, som tid efter annan vidtagits i byggnadslagstiftningens inlösningsregler. Genom dessa ändringar har man bl. a. skapat ökade möjligheter att få till stånd en rationell förnyelse av områden med äldre bebyggelse.

De sålunda genomförda reformerna har otvivelaktigt medfört en förbättring och modernisering av expropriationslagstiftningen. Hittills gjorda erfarenheter tyder emellertid på att dessa reformer inte varit tillräckliga för att tillgodose det växande behovet av ett effektivt instrument för markförvärv som ett led i samhällsbyggandet. Från flera håll har lagstiftningen kritiserats. Man har bl. a. gjort gällande, att förefintliga expropriationsbefogenheter inte är tillräckligt omfattande och att värderingsreglerna brister i precision. I fråga om expropriationsförfarandet har anmärkts, att det ofta är förenat med betydande tidsutdräkt, en anmärkning som framstår som särskilt allvarlig mot bakgrund av att expropriation inte sällan måste komma till användning, när det gäller att genomföra omfattande och kostnadskrävande företag för nybebyggelse eller stadsförnyelse. Man har vidare gjort gällande, att förfarandet medför onödiga kostnader, och att gällande bestämmelser inte är utformade så, att de uppmuntrar till frivilliga uppgörelser.

Med hänsyn till bl. a. nu anmärkta förhållanden har det befunnits nödvändigt att göra en översyn av expropriationslagstiftningen. Arbetet härmed pågår inom expropriationsutredningen. I det nu föreliggande betänkandet föreslår utredningen åtskilliga partiella reformer för att avhjälpa eller mildra olägenheter, som följer av påtalade brister i lagstiftningen. Utredningen har framhållit, att de framlagda förslagen gäller frågor, som kräver en skyndsam lösning och att samtliga föreslagna åtgärder kan genomföras oberoende av hur de materiella, processuella eller organisatoriska frågorna inom expropriationslagstiftningen kan komma att lösas under det fortsatta utredningsarbetet.

De föreslagna åtgärderna tar i första hand sikte på bestämmelserna i ExL om förhandstillträde och rättegångskostnad. I det alldeles övervägande antalet remissyttranden har förslagen bemötts positivt och framkomna invändningar har mestadels avsett detaljutformningen av de föreslagna bestämmelserna. Från några håll har dock uttryckts farhågor för att partiella reformer av den innebörd, som utredningen föreslagit, kan komma att åtminstone delvis föregripa en mera allmän reform av lagstiftningen. Frågan om dessa farhågor kan anses välgrundade låter sig naturligtvis inte definitivt besvaras utan en närmare detaljgranskning av de särskilda bestämmelserna i förslaget. Redan i detta sammanhang kan emellertid konstateras, att de föreslagna åtgärderna i stort sett låter sig väl inordnas i det nuvarande regelsystemet. Det är möjligt att en eller annan detalj kan komma att behöva ändras eller justeras i samband med en blivande allmän översyn av lagstiftningen. Detta bör emellertid enligt min mening inte hindra

genomförandet av reformer, som i och för sig framstår som angelägna och brådsakande. Dessutom måste beaktas, att det komplex av frågor, som hänskjutits till utredningen och som alltjämt återstår att behandla, inrymmer många komplicerade problem, som fordrar ingående överväganden och delvis är av ömtålig och grannlaga natur. Det måste därför med nödvändighet dröja åtskillig tid, innan det slutliga resultatet av det återstående utredningsarbetet föreligger. Jag anser med hänsyn härtill att de på denna punkt gjorda invändningarna inte bör hindra en fortsatt prövning av de framlagda förslagen.

Bakom förslagen ligger bl. a. önskemålet att i åtskilliga avseenden få till stånd en förenkling och effektivisering av expropriationsförfarandet. Vad gäller fastighetsägare och andra sakägare har utredningen bl. a. eftersträvat en sådan ordning, att dessa skall kunna få ut sin ersättning tidigare än som f. n. är möjligt. I vad avser kommuner och andra, som begagnar sig av expropriation, präglas förslagen av önskemålet att, så långt sig göra låter med hänsyn till befogade anspråk från motsidan, tillgodose intresset av att expropriationsobjektet får tas i anspråk utan onödigt dröjsmål. Utan att föregripa mitt ställningstagande till de särskilda förslagen vill jag redan nu framhålla, att ett konsekvent genomförande av de sålunda redovisade grundtankarna i förslaget synes mig väl ägnat att avhjälpa åtskilliga brister i expropriationslagstiftningen.

Under remissbehandlingen har yppats farhågor för att nu föreslagna reformer kan komma att i vissa avseenden innebära en ökad arbetsbelastning för expropriationsmyndigheterna och därigenom försena slutresultatet. Härvid har man bl. a. hänvisat till vad förslaget innehåller om befogenhet för domstol att meddela upprepade förskottsbeslut och om förprövning i vissa fall av expropriationsansökningar. Med anledning härav vill jag framhålla, att åtgärder i den riktning utredningen föreslagit synes mig väl ägnade att avsevärt förenkla handläggningen av förskottsfrågor och att dessutom skapa förutsättningar för ett ökat antal överenskommelser mellan parterna. Såsom jag i det följande kommer att närmare ange, synes det vidare möjligt att genom någon jämkning i utredningens förslag komma fram till en lösning som innebär, att något behov av förprövning av expropriationsansökningar inte uppkommer. Med hänsyn härtill finner jag att de invändningar som förslagen mött i detta hänseende inte kan tillmätas någon avgörande betydelse.

Beträffande ett av de förslag utredningen lagt fram anser jag emellertid att det kan anstå med en lagändring till den slutliga översynen av ExL. Det gäller här utredningens förslag om en uttrycklig regel i 5 § ExL angående befogenhet för Kungl. Maj:t att medge förlängning av den tid inom vilken talan skall väckas. Denna fråga har inte något direkt samband med de ändringar som nu närmast är i fråga för att förkorta handläggningstiderna för expropriationsmålen.

Av vad jag nu anfört framgår, att jag anser utredningens förslag — med nyss angivet undantag — kunna efter erforderlig bearbetning läggas till grund för lagstiftning.

Tidpunkten för inledande av rättegång i expropriationsmål

Gällande rätt

Expropriationsförfarandet inleds med en ansökan hos Kungl. Maj:t om tillstånd till expropriation. Detta gäller praktiskt taget undantagslöst vid expropriation enligt ExL. Samma ordning är också föreskriven beträffande inlösen enligt 44, 44 a och 45 §§ BL (zonexpropriation, expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt tomtexpropriation). Sedan av ansökningen berörda personer, sammanslutningar och myndigheter fått tillfälle att yttra sig (jfr 5 § ExL), avgörs ärendet av Kungl. Maj:t i statsrådet. Beviljas expropriationsrätt, utsätter Kungl. Maj:t i sitt beslut viss tid inom vilken den exproprierande skall fullfölja frågan genom ansökan om stämning till domstol. Vanligen utsätts en ettårsfrist. På framställning av den exproprierande anses Kungl. Maj:t kunna medge förlängning av tiden. ExL innehåller dock inte någon uttrycklig bestämmelse härom. Fullföljs inte expropriationsfrågan inom utsatt tid, förfaller expropriationsrätten. Har fullföljd däremot skett i föreskriven ordning, ankommer det på domstolen att utfärda stämning och fortsättningsvis handlägga expropriationsfrågan i enlighet med de regler som gäller därom.

Utredningen

Mot bakgrund av ExL:s nu återgivna förfaranderegler konstaterar utredningen bl. a. att expropriationsdomstol f. n. torde vara hindrad att ta upp en talan, som väcks innan Kungl. Maj:t prövat frågan om expropriationsrätt, och att domstolsförfarandet och förfarandet hos Kungl. Maj:t således inte ens delvis kan pågå jämsides med varandra.

Med hänsyn till tidsåtgången i ärenden angående tillstånd till expropriation, kan förmodas att det i flertalet fall inte följer några mera påtagliga olägenheter av att domstolsförfarandet inte kan påbörjas, medan handläggningen hos Kungl. Maj:t pågår. Detta utesluter emellertid inte att det kan förekomma fall när betydande tidsvinster skulle kunna göras med en annan ordning. Utredningen erinrar härvid om att expropriationsdomstol, innan den kan avgöra målet, skall ha hållit förberedelse, varvid målet skall beredas så, att det kan slutföras i ett sammanhang vid kommande huvudförhandling. Parternas ståndpunkter skall klarläggas och bevisningen skall uppges. Som ett led i förberedelsen kan vidare undersökning på platsen företas av domstolen eller av särskilt utsedda ledamöter inom denna. Den mångfald åtgärder, som särskilt i större mål kan komma i fråga under förberedelsen, gör att denna kan ta lång tid i anspråk. Det står därför enligt utredningen klart, att inte obetydliga fördelar skulle kunna vinnas om förberedelsen, i de fall då så överhuvudtaget är

möjligt med hänsyn till expropriationsfrågans läge, kunde påbörjas i ett tidigare skede än som nu är fallet.

I fråga om tidsvinsten med ett system, enligt vilket domstolsförfarandet kan inledas redan under den tid, som handläggningen hos Kungl. Maj:t pågår, framhåller utredningen, att den verkar till fördel inte bara för den exproprierande utan också för övriga sakägare. Det torde sålunda ofta bli möjligt att avgöra ersättningsfrågorna inom relativt kort tid efter det att expropriationstillstånd getts. Till detta kommer att behovet av att utverka förordnanden om förtida tillträde antagligen skulle minska, varigenom preliminära värderingar och upprepade förrättningar för fördelning av nedsatt expropriationsersättning i motsvarande mån undviks. Man bör slutligen inte bortse från betydelsen av att parterna får tillfälle att sammanträffa inför domstolen på ett tidigt stadium i expropriationsförfarandet. Möjligheten att få till stånd ett sådant sammanträffande, innan parterna alltför hårt bundit sig vid sina ståndpunkter, kan i själva verket komma att verksamt bidra till att förefintliga meningsmotsättningar minskas eller på vissa punkter helt utjämnas.

Mot att rättegången inleds innan tillståndsfrågan avgjorts talar enligt utredningens mening huvudsakligen skäl av processekonomisk art. Domstolar och parter kan komma att belastas med arbete och kostnader, som blir helt onyttiga om ansökningen om expropriationstillstånd sedermera lämnas utan bifall. Redan det förhållandet, att den som väcker talan i här åsyftad ordning löper risk att få betala både sina egna och motsidans kostnader för en onyttig rättegång, talar emellertid enligt utredningen för, att en möjlighet att instämma saken till domstol innan tillståndsfrågan avgjorts inte kommer att utnyttjas i andra fall än när verkligt bärande skäl föreligger. Företagna undersökningar tyder vidare på en mycket låg frekvens av sådana expropriationsansökningar, som inte till någon del bifalls. Utredningen anser att det av dessa skäl knappast finns anledning befara, att olägenheter av nyss berörd art skall behöva uppkomma i någon mera betydande omfattning. För att så långt möjligt förebygga att sådana olägenheter ändå uppkommer och för att förhindra missbruk av en befogenhet att väcka talan, innan tillståndsfrågan avgjorts, bör emellertid en sådan befogenhet göras beroende av en lämplighetsprövning från Kungl. Maj:ts sida i varje särskilt fall.

På grundval av dessa överväganden föreslår utredningen, att i ExL införs bestämmelser, som gör det möjligt för expropriationssökanden att i särskilda fall och efter därtill av Kungl. Maj:t lämnat medgivande inleda rättegång i expropriationsmål, redan innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts. Enligt den föreslagna huvudbestämmelsen i ämnet, vilken föreslås få sin plats i ett nytt femte stycke i 5 § ExL, skall sådant medgivande kunna lämnas på framställning av den, som söker rätt till expropriation, under förutsättning att expropriationen är brådskande. Med det sist angivna kravet har utredningen avsett att markera, att möjligheten att inleda rättegång innan tillståndsfrågan avgjorts bör komma till användning bara när det föreligger ett klart uttalat

behov av att expropriationen genomförs med minsta möjliga tidsutdräkt. Att möjligheten inte utnyttjas annat än när verkligt bärande skäl härför föreligger är nämligen enligt utredningens mening angeläget bl. a. med hänsyn till önskemålet att inte onödigtvis komplicera handläggningen av expropriationsärenden hos Kungl. Maj:t. — Utredningen har övervägt huruvida förutom expropriationssökanden också fastighetsägare och andra ersättningsberättigade sakägare bör få möjlighet att utverka medgivande att väcka talan vid domstol, innan tillståndsfrågan avgjorts men av flera skäl ansett sig böra avstå därifrån. Bl. a. hänvisas till att behovet av en rätt för sakägare att på detta stadium väcka talan synes mindre framträdande och att eventuella bestämmelser i ämnet med nödvändighet blir omfattande och komplicerade.

Den lämplighetsprövning som ankommer på Kungl. Maj:t beror i allt väsentligt på den större eller mindre sannolikheten för att expropriationsrätt kommer att beviljas. I själva verket torde få förutsättas, att medgivande till förtida talan inte kommer att lämnas i andra fall än då det på grundval av förefintligt material framstår som i hög grad sannolikt, att ansökningen om expropriation kommer att bifallas. Fullständig säkerhet i detta hänseende kan emellertid enligt utredningens mening inte krävas. Lagstiftningen måste utgå från att den, som gör framställning om rätt att väcka talan innan tillståndsfrågan avgjorts, medvetet tar en viss risk, bl. a. risken att få betala både sina egna och motsidans kostnader för en onyttig rättgång, om utgången av det hos Kungl. Maj:t anhängiggjorda ärendet blir en annan än den sökanden förutsätter. Utredningen finner det angeläget att betona detta, särskilt från den synpunkten att Kungl. Maj:ts ställningstagande i fråga om sådant medgivande som avses här givetvis inte får binda det slutliga avgörandet. I anslutning härtill framhåller utredningen, att en bestämmelse, som medför att huvudyrkandet i ett anhängiggjort ärende måste underkastas viss förprövning, inte är unik inom lagstiftningen. Rättgångsbalkens och utsökningslagens regler om kvarstad och handräckningsåtgärder liksom bestämmelserna om s. k. interimskoncession i 1902 års lag om elektriska starkströmsanläggningar är av samma karaktär.

Utredningen framhåller vidare att vissa begränsningar tydligtvis måste gälla i fråga om de åtgärder, som domstolen kan vidta i expropriationsmålet, innan tillståndsfrågan avgjorts. Den bör sålunda inte kunna dessförinnan meddela dom i målet och den bör inte heller kunna meddela beslut om förhandstillträde eller förskott, innan tillståndsfrågan avgjorts. Bestämmelser i dessa hänseenden föreslås i 27, 36 och 37 §§ ExL. — Talan, som väckts innan tillståndsfrågan avgjorts, bör enligt utredningens mening anses förfallen i den mån ansökningen om expropriationsrätt sedermera avslås. Särskild bestämmelse härom anses inte behövlig. — Vad gäller Kungl. Maj:ts beslut om expropriationsrätt anför utredningen, att bestämmelsen i 5 § fjärde stycket ExL om att viss tid skall utsättas inom vilken talan skall fullföljas till domstol bör vara tillämplig också i det fall att talan enligt de av utredningen föreslagna bestämmelserna redan väckts vid domstolen. Det är nämligen inte säkert, att Kungl. Maj:t när huvudfrågan om

expropriation avgörs har kännedom om huruvida saken instämts till domstol. Vidare erinras om att en vid domstol väckt talan kan komma att återkallas eller eljest förfalla.

Remissyttrandena

De flesta av de remissinstanser som särskilt uttalat sig om utredningsförslaget i nu behandlad del har tillstyrkt förslaget. *Byggnadsstyrelsen* anser förslaget vara av stor praktisk betydelse och *hovrätten över Skåne och Blekinge* anför bl. a. att den omständigheten att en i förväg inledd rättegång i vissa fall kan bli onyttig, därför att Kungl. Maj:t avslår ansökningen om expropriationsrätt, är av ringa betydelse i jämförelse med den totala tidsvinst som i åtskilliga fall kan uppnås genom att domstolsförfarandet får inledas redan under tid, när handläggningen hos Kungl. Maj:t pågår. Såsom en — jämte tidsvinsten — värdefull effekt av förslaget nämner *överlantmätaren i Göteborgs och Bohus län* det förhållandet, att parterna på ett tidigare stadium än som f. n. är fallet får tillfälle att sammanträffa inför domstolen, något som i sin tur kan bidra till att missförstånd och motsättningar som uppkommit i anslutning till det inledda administrativa förfarandet kan tillrättaläggas och mildras.

Föreningen Sveriges stadsdomare vill inte motsätta sig att förslaget genomförs men påpekar att det föreslagna systemet har sina begränsningar. Föreningen framhåller i detta avseende, att systemet mera sällan torde böra tillämpas i de inte ovanliga fall, när tvekan vid prövningen av frågan om expropriationstillstånd främst gäller expropriationens omfattning. Vidare framhåller föreningen, att det torde bli svårt för domstolen att förmå parterna till någon större aktivitet i processföringen så länge frågan om tillstånd till expropriation över huvud kommer att beviljas ännu är svävande. Utredningens uttalande om i vilken omfattning förberedelsen i målet i en dylik situation skall kunna bedrivas synes föreningen alltför optimistiskt. Det torde mera sällan vara möjligt att få till stånd mera än ett inledande av processen. Redan detta kan emellertid innebära en värdefull tidsvinst. Med hänsyn härtill och till att systemets tillämpning föreslås bli beroende av Kungl. Maj:ts prövning i varje särskilt fall vill föreningen inte motsätta sig utredningens förslag.

Svea hovrätt, som likaledes tillstyrker förslaget, ger uttryck åt den uppfattningen, att de föreslagna bestämmelserna knappast torde komma att få någon mera allmän tillämpning.

En mera reserverad hållning till förslaget kommer till synes i yttrandet från *överståthållarämbetet*. Ämbetet anser det tveksamt om förslaget i denna del bör genomföras och hänvisar därvid särskilt till risken för att Kungl. Maj:ts ställningstagande till frågan om processmedgivande kan komma att binda det slutliga avgörandet, allrahelst om avsevärda kostnader redan nedlagts på domstolsförfarandet.

Lagberedningen, Handelskamrarnas nämnd, Näringslivets byggnadsdelegation,

Svenska bankföreningen, Sveriges advokatsamfund och Sveriges fastighetsägareförbund avstyrker förslaget. Lagberedningen hävdar att förslaget är principiellt otillfredsställande och anlägger i sitt yttrande i huvudsak samma synpunkt som kommit till uttryck i överståthållarämbetets yttrande. Att det slutliga ställningstagandet till expropriationsfrågan kan komma att föregripas finner lagberedningen betänkligt med hänsyn till den enligt beredningens mening uppenbara risken för att processmedgivandet tillkommit på grundval av en ensidig och bristfällig utredning. Väsentligen samma uppfattning kommer till synes i yttrandena från Handelskamrarnas nämnd, Näringslivets byggnadsdelegation och bankföreningen. Advokatsamfundet och fastighetsägareförbundet hävdar att det över huvud inte föreligger några bärande motiv att genomföra den föreslagna lagstiftningsåtgärden. Eventuella olägenheter av tidsåtgången i expropriationsförfarandets administrativa skede bör kunna i allt väsentligt elimineras genom att sökanden i tillräckligt god tid inger sin ansökan om expropriationsrätt. Enligt advokatsamfundets mening kan uppkommande problem för övrigt enklast lösas genom att brådskande expropriationsfall, sedan erforderlig utredning förebragts, slutbehandlas och avgörs med förtursrätt. Härigenom uppnås åsyftat resultat utan det komplicerade, arbetstygande och för den enskildes rättsskydd olämpliga förfarande som utredningen föreslagit.

Bland de remissinstanser som godtagit förslaget om lämplighetsprövning från Kungl. Maj:ts sida har några gett uttryck åt den uppfattningen, att en mer eller mindre långtgående restriktivitet bör iakttas vid prövningen. Till denna grupp hör *kammarkollegiet, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsdomare* samt *Skånes jordägareförbund*. Bl. a. med hänsyn till att ett processmedgivande åtminstone i praktiken torde komma att uppfattas som ett ställningstagande till tillståndsfrågan anser kammarkollegiet angeläget, att medgivande inte lämnas annat än när det framstår som klart att expropriationsansökningen kommer att bifallas, fastän ärendet av formella skäl inte kan avgöras omedelbart. Såsom exempel på en inte sällan förekommande situation, i vilken medgivande kan tänkas, nämner kollegiet det fall, att sakägarna inte framställt erinringar mot sökandens anspråk på markförvärv i och för sig men expropriationsansökningen föranletts av olika meningar om ersättningsbeloppens storlek. Den sålunda förordade restriktiviteten i tillämpningen bör enligt kollegiet komma till uttryck i lagtexten, t. ex. genom att såsom förutsättning för förhandsmedgivande anges, att det vid preliminär bedömning av ärendet finnes sannolikt att ansökningen kommer att bifallas. Häradsförbundet och jordägareförbundet anser att medgivande bör lämnas endast i undantagsfall. Förbundet betonar vikten av att även expropriatens intresse beaktas. Medgivande bör lämnas endast om ärendet är brådskande och särskilda skäl föreligger. Även *överståthållarämbetet* anser att ett sådant rekvisit bör uppställas för den händelse lagstiftningsåtgärder i det nu behandlade hänseendet kommer till stånd. *Överlantmätaren i Jönköpings län* framför

tanken på en begränsning av tillämpningsområdet för de föreslagna lagreglerna till sådana fall, när målet är av större betydelse, helst på så sätt att en automatiskt verkande norm — anknuten exempelvis till värdet — uppställs.

I några remissyttranden framförs tanken på att helt avstå från kravet på lämplighetsprövning. *Hovrätten över Skåne och Blekinge, 1963 års markvärdekommitté* och *Svenska kommunförbundet* anser det sålunda både möjligt och lämpligt att helt avstå från detta krav. Hovrätten menar att det uppenbarligen kan vara vanskligt att företa en summarisk bedömning av ärendet innan detta kommit i det skick att det kan slutligt avgöras. Det kan på ett tidigt stadium vara oklart vilka fastigheter som bör inbegripas i ett expropriations-tillstånd och vilken räckvidd detta i övrigt bör få. Det kan också vara svårt att avgöra om ett ärende skall anses brådskande eller ej. Med hänsyn till de långa tider förfarandet kräver kan alla ärenden sägas vara i den mening brådskande att en förkortning av tiden är önskvärd. Det finns emellertid knappast någon anledning befara att möjligheten att inleda rättegång i förtid skulle missbrukas även om kravet på särskild lämplighetsprövning utesluts. Sökandens risk att få betala rättegångskostnad för en onyttig rättegång utgör här ett tillräckligt korrektiv. Motparten löper inte någon risk att inte få sina rättegångskostnader ersatta, eftersom sökanden som regel är stat eller kommun, kraftverksbolag eller annat sådant företag. — Markvärdekommittén bedömer likaledes risken för att rättegången inleds i onödan såsom obetydlig. Ett ytterligare skäl att slopa kravet på lämplighetsprövning är enligt kommitténs mening, att det för markägare och andra intressenter som motsatt sig expropriation kan komma att te sig utsiktslöst att bestrida expropriationsansökningen, sedan Kungl. Maj:t medgett sökanden att inleda en — ofta dyrbar — rättegång. Kommittén tillägger att ett slopande av kravet på lämplighetsprövning också får den effekten, att processen kan inledas ännu tidigare än enligt förslaget och alltså utan den tidsförlust, som skulle vara förenad med den föreslagna förprövningen. Närmast med tanke på det fall att expropriation sker till förmån för ett inte offentligt rättssubjekt anmärker kommittén slutligen, att det med den lösning kommittén förordat möjligen kan bli nödvändigt att meddela föreskrift om skyldighet för expropriant att, där så finnes påkallat, ställa säkerhet för motpartens rättegångskostnad. — Kommunförbundet slutligen avstyrker att lämplighetsprövning görs obligatorisk. Det bör dock stå sökanden fritt att om han så önskar påkalla lämplighetsprövning hos Kungl. Maj:t. Förbundet anser det önskvärt att en sådan bestämmelse tas upp i lagen.

I flera yttranden från remissinstanser, som i och för sig inte riktat någon invändning mot kravet på lämplighetsprövning, betonas angelägenheten av ett snabbt förfarande i ärenden angående processmedgivande. *Fastighetsnämnden i Göteborg* och *Svenska kommunal tekniska föreningen* anser bl. a. erforderligt att starkt begränsa remissbehandlingen av ansökningar om sådant medgivande.

Vad beträffar tillämpningen i övrigt av det föreslagna institutet ifrågasätter *1963 års markvärdekommitté* om inte möjligheten att väcka talan i förtid bör

stå öppen också för expropriat, när hans egendom på grund av medgivande tagits i besittning, innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts. — *Sveriges fastighetsägareförbund* anser att expropriat, om den vid domstolen väckta talan förfaller, bör vara berättigad till ersättning — förutom för sina kostnader i expropriationsmålet — för den skada, som han lidit genom att rättegången inletts, innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts. — Mot den av utredningen uttalade meningen att en i förtid väckt talan förfaller, om ansöknings om expropriationsrätt avslås, invänder *hovrätten över Skåne och Blekinge* att detta ingalunda följer av vare sig ExL eller RB. Den instämnda talan måste anses rätteligen väckt och det brister sålunda ej i processförutsättningarna men väl i de materiella förutsättningarna för bifall till den väckta talan. Denna torde därför, om den inte återkallas, böra avgöras och helt eller delvis ogillas genom dom.

Departementschefen

Nuvarande ordning för expropriationsmålen behandling tillkom genom lagändring år 1949. Handläggningen överlämnades då helt åt domstolar — i första instans särskilda expropriationsdomstolar — vilka således även skulle ha att bestämma expropriationsersättningen. Tidigare hade värderingsfrågan slutgiltigt avgjorts av en särskild nämnd. Dennes beslut hade karaktär av skiljedom och fick alltså inte överklagas annat än på huvudsakligen formella skäl. Enligt den nya ordningen kan expropriationsmålen fullföljas till hovrätt och högsta domstolen.

Mot den nuvarande ordningen har framför allt anmärkts, att målen drar långt ut på tiden. Det är självfallet ett allmänt intresse, att handläggningstiderna för dessa mål kan göras så korta som möjligt. Enligt min mening bör därför alla vägar prövas för att få till stånd en snabb handläggning utan att rättssäkerhetskravet eftersätts. Expropriationsutredningen har i detta syfte framlagt förslag till ett flertal ändringar. En av dessa ändringar innebär att den exproprierande skall kunna väcka talan vid expropriationsdomstol redan innan tillståndsprövningen avslutats hos Kungl. Maj:t. För att undvika att onyttiga rättegångar i ersättningsfrågan kommer till stånd innan själva tillståndsfrågan avgjorts föreslår utredningen, att talan skall få väckas endast efter medgivande av Kungl. Maj:t.

Den tidsvinst som kan göras i ett expropriationsmål är som utredningen anför till fördel inte bara för den exproprierande utan också för motparten, genom att den slutgiltiga ersättningen kan fastställas tidigare och därmed också erläggas tidigare. En annan fördel med att kunna inleda rättegången i ett så tidigt skede som möjligt anses ligga i att parterna får tillfälle att sammanträffa inför domstolen och diskutera frågor som sammanhänger med den sökta expropriationen innan de läst sig i sina ståndpunkter.

Utredningens förmodan att den nuvarande ordningen i flertalet fall inte medför några påtagliga olägenheter kan möjligen inge föreställningen att behovet av en ändring i nu ifrågavarande hänseende inte är så framträdande. Jag vill emel-

lertid framhålla — och det är tydligen också utredningens uppfattning — att varje åtgärd som kan medföra ett snabbare förfarande är av betydelse. Visserligen rör det sig här om ett begränsat antal mål men målen avser ofta företag av stor betydelse, i vilka dröjsmål i förfarandet får betydande ekonomiska konsekvenser.

Utredningens förslag, att rättegång skall kunna inledas innan själva tillståndsfrågan avgjorts om Kungl. Maj:t medger det, har godtagits av flertalet av de remissinstanser, som uttalat sig i denna del. Av särskild betydelse är att förslaget vunnit stöd på domarhåll. Mot förslaget har emellertid av vissa remissinstanser anförts processekonomiska skäl. Både domstolen och parterna anses komma att belastas med arbete och kostnader som senare visar sig onyttiga. Såvitt jag kan finna visar emellertid de av utredningen lämnade statistiska uppgifterna, att tillstånd till expropriation i ringa utsträckning söks i andra fall än när grund för expropriation föreligger. Detta förhållande i förening med risken för den exproprierande att få bekosta en onyttig rättegång ger anledning anta att det ytterst sällan kommer att inträffa att en rättegång blir onyttig, emedan expropriationstillstånd vägras. Skulle så bli fallet någon enstaka gång får detta vägas mot den totala tidsvinst som kan göras med den föreslagna ordningen. Från processekonomisk synpunkt kan därför enligt min mening inte anföras några vägande skäl mot förslaget.

Men även invändningar av principiell natur har gjorts mot förslaget. I flera remissyttranden påpekas risken för att Kungl. Maj:ts ställningstagande till frågan om processmedgivande kan komma att binda den slutliga prövningen. Detta anses särskilt betänkligt om medgivandet är grundat på en ensidig och bristfällig utredning. Dessa synpunkter förtjänar enligt min mening beaktande. Härutöver vill jag å ena sidan framhålla, att en någorlunda fullständig prövning av tillståndsärendet måste göras, om inte skyldigheten att inhämta förhandsmedgivande skall komma att framstå som meningslös. Å andra sidan finner man då att tidsvinsten med den föreslagna ordningen blir liten.

Med hänsyn till det anförda bör enligt min mening inte införas en ordning som förutsätter Kungl. Maj:ts medgivande till talans väckande. I stället bör, som också förordats i några remissyttranden, möjligheten att väcka talan i förtid stå öppen utan krav på lämplighetsprövning av Kungl. Maj:t eller annan myndighet. Vad jag här tidigare anført ger enligt min mening vid handen att man inte torde behöva befara att en sådan ordning skall komma att missbrukas. Avstår man från kravet på processmedgivande görs ytterligare en tidsvinst, eftersom man inte behöver avvakta sådant medgivande innan talan kan väckas.

Jag förordar sålunda att utredningens förslag genomförs med den modifikation, att medgivande av Kungl. Maj:t inte fordras.

I ett remissyttrande har ifrågasatts om inte den exproprierande i här avsett fall bör vara skyldig att ställa säkerhet för motparts rättegångskostnad, när det finnes påkallat. Jag anser dock inte att det finns tillräckliga skäl att här avvika från vanliga regler, särskilt som det ju i flertalet fall är staten eller kommun

som begär expropriation. Vidare har i ett remissyttrande förordats en särskild bestämmelse om rätt för expropriat att för den händelse väckt talan förfaller få ersättning inte bara för rättegångskostnader utan också för den skada han kan ha lidit genom att rättegång inletts innan tillståndsfrågan avgjorts. Inte heller en sådan bestämmelse anser jag erforderlig.

Någon befogenhet för fastighetsägare och andra sakägare att väcka talan innan tillståndsfrågan avgjorts föreslås inte av utredningen. En remissinstans har förordat en bestämmelse av sådan innebörd. Som utredningen anfört är emellertid behovet av en sådan bestämmelse mindre framträdande och jag finner mig därför inte böra frånga utredningsförslaget på denna punkt.

Den av utredningen förordade bestämmelsen har föreslagits få sin plats i ett nytt femte stycke av 5 § ExL. Med det innehåll jag förordat är det inte lika naturligt att ta in bestämmelsen i denna paragraf. Den synes hellre böra få sin plats i det avsnitt av lagen som handlar om rättegång i expropriationsmål. Jag förordar att den får inflyta i 21 §, som enligt utredningens förslag får ett delvis nytt innehåll. Där bör sålunda föreskrivas, att talan i expropriationsmål får väckas av den som sökt eller erhållit tillstånd till expropriation.

I anslutning till den föreslagna möjligheten att väcka talan innan tillstånd till expropriation meddelats har utredningen föreslagit en bestämmelse i ett nytt andra stycke av 27 § av innehåll att dom inte får meddelas i målet innan expropriationstillstånd beviljats. En sådan bestämmelse synes överflödig, eftersom det ändå torde stå klart att dom inte kan meddelas innan den grundläggande förutsättning föreligger som består i att tillstånd beviljats.

Om expropriationsrätt inte beviljas, torde i allmänhet en vid domstol i förtid väckt talan komma att återkallas. Om det inte sker, får efter allmänna regler avgöras vilken verkan utgången i tillståndsärendet får på målet.

Innan tillstånd till expropriation meddelats, bör domstolen givetvis inte kunna förordna om förhandstillträde eller om betalning av förskott på expropriationsersättningen. Detta inverkar på utformningen av bestämmelserna i 36 och 37 §§.

Förhandstillträde och preliminär ersättning samt befogenhet för sakägare att väcka talan i expropriationsmål

Gällande rätt

I likhet med flertalet övriga lagar om tvångsförvärv utgår ExL från att ersättningen skall vara slutgiltigt bestämd och erlagd, innan egendomen får tas i anspråk av den exproprierande. Som nämnts förut, är emellertid denna princip inte undantagslös. Hänsyn har tagits till att behovet av att någorlunda snabbt få ta egendomen i besittning i vissa situationer kan göra sig gällande så starkt, att det rimligen inte kan komma i fråga att avvakta den tidpunkt, när ersättningsfrågorna avgjorts och förvärvet kan fullbordas i normal ordning. I sin ursprungliga lydelse tillgodosåg ExL detta behov genom särbestämmelser, som tog sikte på speciella expropriationsändamål, beträffande vilka behovet av förhandstillträde kunde antas vara särskilt stort. Efterhand utvidgades dessa bestämmelser till att avse flera expropriationsändamål och i samband med 1949 års reform öppnades möjlighet att, låt vara under speciella betingelser, tillåta förhandstillträde vid expropriation för i princip vilket som helst av de i lagen angivna ändamålen.

I brist på överenskommelse mellan parterna ankommer det på domstolen i expropriationsmålet att avgöra, om förhandstillträde får ske, och att i förordnande om sådant tillträde närmare ange de villkor, som skall gälla för tillträdet. Bestämmelser härom och om förfarandet vid handläggningen av sådana frågor finns meddelade i ett särskilt avsnitt av ExL, närmare bestämt i de under rubriken »Om tillträde av fastigheten före expropriationens fullbordande» intagna 37—40 §§.

Enligt 37 § kräver domstols förordnande om förhandstillträde, att det är av synnerlig vikt för den exproprierande att ta expropriationsobjektet i besittning innan expropriationen fullbordats. En ytterligare förutsättning är att stämning utfärdats i expropriationsmålet. Som villkor för tillträde skall föreskrivas, att den exproprierande ställer pant eller borgen hos länsstyrelsen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen. Vidare gäller att tillträdestiden skall bestämmas så, att sakägarna får skäligt rådrum efter det att domstolens beslut delgetts dem. I anslutning härtill innehåller paragrafen en regel som tar sikte på det fall, att på fastigheten finns byggnad, där dess ägare eller — på grund av avtal — annan har sin bostad. Enligt denna regel får tillträdet till bostaden inte bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar, sedan tre månader förflutit från delgivningen. Slutligen skall domstolen i vissa fall som villkor för tillträde föreskriva, att ersättning (s. k. preliminär ersättning) nedsätts hos länsstyrelsen. Detta skall enligt 38 § ske om det inte är uppenbart att expropriationsersättningen blir obe-

tydlig. Vidare förutsätts att ägaren eller annan vars rätt berörs framställt yrkande om preliminär ersättning. I fråga om beloppet gäller, att det inte får sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp till vilket expropriationsersättningen förberedelsevis uppskattats av domstolen, och inte heller lägre än vad exproprianten erbjudit eller har att erlagga på grund av dom, som vunnit laga kraft mot honom.

Nedsatt preliminär ersättning fördelas av länsstyrelsen på samma sätt som den slutliga expropriationsersättningen och utan avvaktan på slutgiltig dom i expropriationsmålet.

I fråga om förfarandet gäller enligt 39 § att beslut i tillträdesfråga får meddelas utan huvudförhandling och att parterna innan beslut meddelas skall få tillfälle att yttra sig. Mot expropriationsdomstols beslut får föras särskild talan genom besvär. Hovrätts beslut i tillträdesfråga får däremot inte överklagas.

Det synes lämpligt, att i detta sammanhang erinra om de verkningar, som på grund av särskilda bestämmelser i ExL eller enligt sakens natur inträder till följd av att förhandstillträde ägt rum. Enligt 61 § ExL gäller sålunda att återkallelse av expropriationsanspråket inte får ske beträffande mark som tagits i besittning av den exproprierande. Av 55 § ExL följer att sakägare blir berättigad till viss ränta på expropriationsersättningen från tillträdesdagen. Vidare anses av 33 § ExL följa, att uppskattningen av egendomens värde när förhandstillträde ägt rum skall hänföra sig inte till tiden för domen i målet utan till tiden för tillträdet. (Beträffande frågan om hänsynstagande till förändringar i penningvärdet se NJA 1954 s. 513 och 1957 s. 162; jfr SvJT 1964 ref. s. 11.) De nu angivna reglerna torde gälla inte bara när tillträdet skett efter domstols förordnande utan också när tillträdet grundas på överenskommelse mellan parterna eller på annan rättsgrund (jfr beträffande ränta på expropriationsersättning NJA 1938 s. 585). Vidare bör erinras om föreskriften i 32 § ExL, enligt vilken den preliminära ersättning, som domstol kan ha bestämt i samband med tillträdesbeslut, i så måtto får betydelse för det slutliga avgörandet i målet, att expropriationsersättningen inte får bestämmas till lägre belopp än det, som nedsatts enligt domstolens beslut. Slutligen skall här anmärkas det redan tidigare omnämnda förhållandet, att sakägare enligt nu gällande lagregler inte kan påkalla preliminär uppskattning och nedsättning av expropriationsersättning i andra fall än när frågan om förhandstillträde hänskjutits till domstols prövning. Någon motsvarande rätt föreligger således inte om förhandstillträde skett t.ex. på grund av frivillig överenskommelse eller enligt lagen om allmänna vägar.

Utredningen

Utredningen erinrar om att gällande bestämmelser om förhandstillträde kritiserats bl. a. därför, att de i tvistiga fall inte alltid ger den exproprierande möjlighet att tillräckligt snabbt komma i besittning av expropriationsobjektet. Särskilt har anmärkts på att reglerna om tillträdestid såvitt gäller bostäder utformats

så att tillträdet kan komma att fördröjas onödigtvis och att sådan fördröjning också kan inträffa, när fråga uppkommer om preliminär värdering i anslutning till tillträdet.

För att få underlag för sitt bedömande av hithörande frågor har utredningen bl. a. gått igenom ett stort antal domstolsakter i mål, i vilka frågor om förhandstillträde behandlats. Utredningen konstaterar att vad som framkommit därvid inte gett belägg på någon mera allmän tendens till ett utdraget processuellt förfarande i tillträdesfrågan. I första instans har avgörandet sålunda kunnat träffas relativt kort tid efter det yrkande om tillträde framställts. Samtidigt har emellertid kunnat konstateras, att expropriationsdomstolarnas avgöranden i inte så få fall överklagats, vilket kunnat medföra att tillträdestiden förskjutits.

Enligt utredningens mening kan den anmärkningen riktas mot bestämmelserna om tidpunkten för förhandstillträde, att de inte alltid medger en tillräckligt smidig anpassning efter förhållandena i det särskilda fallet. Utredningen betonar emellertid att frågan, om dessa bestämmelser och de övriga regler i lagen som anger förutsättningarna för förhandstillträde kan uppmjukas något i syfte att få ökad effektivitet i förfarandet, i hög grad beror på möjligheterna att tillgodose de ersättningsberättigade sakägarnas anspråk på skydd mot oförmånliga verkningar av förhandstillträdet. Detta skydd är enligt utredningen redan för närvarande bristfälligt i vissa avseenden. Sakägare som frivilligt gått med på att egendomen får tillträdas innan expropriationsprocessen inför domstol inlett har sålunda inte befogenhet att självständigt dra ersättningsfrågan inför domstols prövning. Lagen ger honom inte heller rätt att under pågående process få ut någon del av den blivande expropriationsersättningen. I detta hänseende intar en sakägare, som vägrar att frivilligt avträda fastigheten i förtid, en bättre ställning. I samband med att tillträdesfrågan bringas under domstolens prövning kan han yrka, att nedsättning av preliminär ersättning föreskrivs som villkor för tillträde. Utredningen håller emellertid före, att skyddet inte heller i detta fall är fullt tillfredsställande. Möjlighet saknas sålunda att, innan processen slutförts, förordna om ytterligare nedsättning ens för det fall att det senare under processen visar sig att det ursprungligen nedsatta beloppet är uppenbart för lågt.

Utredningen erinrar om att det enligt ExL uteslutande ankommer på den exproprierande att ta initiativ till rättegång i expropriationsmål. Som skäl härför har åberopats, att den exproprierande också efter det han fått expropriationstillstånd bör ha möjlighet att avstå från att begagna sig av sin expropriationsrätt. Till fördelarna med ett sådant system hör också, att sakägarna slipper besväret med att förebringa den ofta omfattande grundläggande utredning, som fordras för domstolens bedömande. Skyldigheten att förebringa sådan utredning åvilar nämligen i första hand den exproprierande. Enligt utredningens mening bör denna ordning alltså behållas såsom huvudregel. Samtidigt framhåller utredningen emellertid, att det i vissa situationer kan uppkomma olägenheter av att sakägare inte självständigt äger ta initiativ till prövning av ersättningsfrågan. Det är exempelvis inte ovanligt, att den exproprierande träffar överenskommelse

med sakägarna om att få tillträda expropriationsobjektet, redan innan domstolsförfarandet inletts eller t. o. m. innan expropriationstillstånd erhållits. Sakägarna kan då försättas i det läget, att de under lång tid får vänta på att utfå ersättning för den ianspråktaga egendomen. ExL:s bestämmelser om ordningen för betalning av expropriationsersättning gör nämligen, att den exproprierande ofta anser sig förhindrad att i förväg utbetala ens någon del av blivande ersättningsbelopp. Det har också inträffat att expropriant, som efter medgivande av sakägare fått ta egendom i anspråk, dröjt avsevärd tid med att påkalla domstolsprövning av ersättningsfrågan. Att således lång tid kan komma att förflyta mellan tillträdet och betalningstillfället är också från allmän synpunkt otillfredsställande. Utredningen anser att den nuvarande ordningen i själva verket är ägnad att motverka uppgörelser i godo.

För att i görlig mån söka förhindra olägenheter av nyss angiven art föreslår utredningen, att ersättningsberättigad sakägare skall få viss befogenhet att självständigt ta initiativ till prövning av ersättningsfrågan inför expropriationsdomstol. Utredningen anser emellertid att en sådan befogenhet inte bör vara generell. Innan tillträde ägt rum bör det sålunda liksom hittills ankomma på den exproprierande att avgöra, om expropriationen skall fullföljas eller ej. Om den exproprierande däremot redan tagit i besittning den egendom, som expropriationstillståndet omfattar får han därigenom anses ha manifesterat sin avsikt att fullfölja anspråket. Utredningen anser att sakägaren i en sådan situation i regel har ett berättigat krav på att snarast möjligt få sina ersättningskrav prövade av domstolen. På grund härav föreslås att i 21 § ExL tas upp bestämmelser, som under nyss angivna förhållanden ger sakägare samma befogenhet som den exproprierande att fullfölja expropriationsfrågan till domstol. Förslaget i denna del har dessutom föranlett utredningen att föreslå viss jämkning av ordalydelsen i 5 § fjärde stycket ExL.

Den förstärkning av sakägarnas ställning, som kan åvägabringas på det nyss angivna sättet, finner utredningen emellertid otillräcklig. I så måtto är denna förstärkning nämligen av begränsat värde, att det också sedan domstolsförfarandet inletts kan ta åtskillig tid, innan expropriationsersättningen blir tillgänglig för fastighetsägaren och andra ersättningsberättigade. Utredningen har därför funnit anledning överväga i vad mån ytterligare åtgärder kan vidtas för att motverka de olägenheter som uppkommer på grund härav. En reform av gällande bestämmelser om preliminär ersättning har därvid först kommit i åtanke. Utredningen erinrar om, att möjligheten för domstol att meddela föreskrift om sådan ersättning enligt 38 § ExL är begränsad till fall, när domstolen samtidigt förordnar om förhandstillträde. En sådan begränsning finner utredningen inte sakligt befogad, utan anser det tvärtom angeläget, att möjligheten vidgas till att i princip omfatta alla de fall, när expropriationsobjekt i förtid tagits i besittning av den exproprierande, vare sig besittningstagandet ägt rum efter överenskommelse mellan parterna, efter domstols förordnande eller på annan rättsgrund. (Jfr L³U 1962: 37 angående ianspråktagande av mark med vägrätt innan expropriationstillstånd utverkats.)

En på nyss angivet sätt utvidgad möjlighet för domstol att förordna om förskottsbeläning av blivande expropriationsersättning aktualiserar emellertid enligt utredningens mening frågan om inte bestämmelserna i 38 § ExL bör ändras också i andra avseenden. Mot dessa bestämmelser kan bl. a. invändas, att de i alltför hög grad uppfordrar både domstolar och parter till att söka få den preliminära värderingen utförd med sådan noggrannhet, att dess resultat så nära som möjligt sammanfaller med det slutliga värderingsresultatet. Härtill bidrar inte bara föreskriften om att ersättningsbeloppet skall motsvara lägst tre fjärdedelar av det belopp, till vilket expropriationsersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, utan också det förhållandet att preliminär ersättning, oavsett processidens längd, kan utdömas bara en gång. Nu angivna förhållanden medför, att förfarandet i tvistiga fall kan bli omständligt och tungrott. I någon mån föreligger också risk för att tyngdpunkten i rättegången förskjuts från huvudförhandlingen till det stadium av förberedelsen, när den preliminära värderingen sker. Utredningen anser därför önskvärt, att förfarandet förenklas.

Om det nyssnämnda önskemålet skall kunna tillgodoses, är det i första hand nödvändigt att domstolarna får relativt fria händer, när det gäller att utmäta preliminära ersättningsbelopp. Utredningen konstaterar, att det för de ersättningsberättigades del givetvis är angeläget, att en så stor del som möjligt av den blivande expropriationsersättningen blir tillgänglig inom kort tid efter det tillträde ägt rum. Detta önskemål måste emellertid vägas mot intresset av att förfarandet inte i alltför hög grad kompliceras. Utredningen har för sin del stannat för en lösning, som innebär att man å ena sidan befriar domstolarna från skyldigheten att redovisa resultat av sin preliminära uppskattning och slopar de i lagen angivna minimigränserna för den ersättning som skall utgå men å andra sidan kombinerar detta med regler, som gör det möjligt för domstol att under processens gång ge föreskrift om ytterligare ersättning. Härigenom kommer de ersättningsberättigades ställning totalt sett, att inte oväsentligt förbättras. En möjlighet att meddela upprepade förskottsbeslut i förening med en också i övrigt utvidgad befogenhet för domstol att utdöma preliminära ersättningsbelopp skulle sålunda för sakägarnas del medföra avgjorda fördelar från likviditetssynpunkt. Vidare skulle den i skilda sammanhang väckta frågan om hänsynstagande till penningvärdeförändringar, som kan inträda under tiden mellan tillträdet och den slutliga värderingen, få reducerad betydelse. Den antydda ordningen skulle slutligen också vara till fördel för den exproprierande, eftersom den skapar gynnsamma betingelser för överenskommer mellan parterna och dessutom ökar möjligheten att få till stånd snabba avgöranden i tillträdesfrågorna.

Utredningen understryker att den är medveten om att ett system, enligt vilket frågor om preliminär ersättning kan väckas vid upprepade tillfällen under processens gång, är behäftat med vissa nackdelar. Även om domstolens arbetsbelastning, såvitt gäller varje enskilt värderingstillfälle, kan beräknas åtminstone i någon mån minska, kan befaras att systemet med upprepade ersättnings-

beslut medför en ökning av den totala arbetsbördan. Härtill kommer att återkommande ersättningsbeslut också nödvändiggör upprepade fördelningsförrättningar. I sin tur följer härav ett ökat antal åtgärder för registrering av den inverkan fördelningarna får på inteckningsförhållandena m. m. Å andra sidan kan man enligt utredningens mening räkna med att behovet av förhandstillträde — och därmed också av förordnanden om preliminär ersättning — i någon mån minskar, om den exproprierande, på sätt utredningen också föreslagit, får viss möjlighet att väcka talan i expropriationsmål innan expropriationstillstånd lämnats. Vidare kan man räkna med att ett ökat antal överenskommelser kommer till stånd. Utredningen anser sig likväl inte kunna anta, att de nyss nämnda olägenheterna härigenom motverkas i tillräcklig utsträckning, och bedömer det därför som nödvändigt att åtminstone i någon mån begränsa rätten att påkalla beslut om preliminär ersättning. I sådant syfte anses lämpligt att dels behålla det nu gällande förbudet mot att utdöma obetydliga ersättningsbelopp, dels göra rätten att meddela förnyat ersättningsbeslut beroende av att viss tid förflutit från tidigare beslut i sådan fråga.

Utredningen föreslår att bestämmelserna om preliminär ersättning reformeras i den riktning, som nyss angetts.

Vad beträffar de villkor i övrigt, som f. n. gäller för förhandstillträde, ansluter sig utredningen till gällande rätts ståndpunkt att rätten till förhandstillträde skall vara beroende av att det för den exproprierandes del föreligger ett betydande behov av att ta expropriationsobjektet i besittning, innan ersättningsfrågorna avgjorts definitivt. En viss jämkning av författningstexten föreslås emellertid. Mot den nu gällande lagregeln kan anmärkas att den genom sitt starka framhävande av rekvisitet »synnerlig vikt för den exproprierande» i viss mån inbjuder till den tolkningen, att förhandstillträde bara skulle kunna komma i fråga i utpräglade undantagsfall. I praktiken har det emellertid visat sig att situationer, i vilka den exproprierande har ett betydande behov av att i förtid tillträda expropriationsobjektet, är mycket vanligare än vad som torde ha antagits vid lagregelns tillkomst. Regeln i fråga kan således föranleda missförstånd, vilket i sin tur kan leda till att onödiga tvister uppkommer på denna punkt. Utredningen föreslår därför den utformningen av regeln, att domstol äger förordna om förhandstillträde »när skäl äro därtill». Det sålunda föreslagna rekvisitet för regelns tillämpning överensstämmer i formuleringen med bestämmelsen i 17 kap. 14 § RB om förtida verkställighet av domstols dom i tvistemål.

Utredningen har vidare funnit att regeln i 37 § ExL om bostadshavares rätt till laga fardag i vissa sammanhang kommit att framstå som alltför stel. Sålunda förekommer inte sällan att den exproprierande erbjuder bostadshavaren annan lägenhet, som kan ställas till förfogande vid en tidigare tidpunkt än den som följer av fardagsregeln. Med nuvarande bestämmelser är domstolen — även om den finner erbjudandet vara sådant, att det skäligen bör godtas av bostadshavaren — förhindrad att ta hänsyn härtill, när den skall bestämma tid för förhandstillträdet. Detta är, franhåller utredningen, uppenbarligen inte tillfredsställande.

Lämpligare och rimligare är att domstolen får möjlighet att anpassa tillträdes-tiden efter förhållandena i det särskilda fallet, givetvis med beaktande av att bostadshavaren alltid skall få skäligt rådum. I enlighet härmed föreslås att sår-regeln angående tillträdestid beträffande bostadsutrymmen slopas. I vad mån tillträdesdagen bör anknytas till fardag blir således enligt förslaget att avgöra enbart enligt bestämmelsen om att ägare eller annan vars rätt berörs alltid skall få skäligt rådum. Den nu gällande föreskriften, att rådrummet skall fastställas med utgångspunkt från dagen för delgivningen av domstolens beslut anses kunna undvaras. Också i detta avseende bör domstolen ha möjlighet att anpassa av-görandet efter förhållandena i det särskilda fallet. Om exempelvis domstolen i parternas närvaro tillkännagivit, när beslut i anledning av framställt yrkande om förhandstillträde kommer att meddelas, bör vid bifall till yrkandet datum för tillträdet kunna utsättas, utan att beslutet i denna del görs beroende av att delgivning med part ägt rum viss tid dessförinnan.

De nu redovisade förslagen till reformer och jämkningar i ExL:s bestämmelser om förhandstillträde och preliminär ersättning har, i förening med det samtidigt framlagda förslaget till bestämmelser om kvalificerat förhandstillträde, föranlett utredningen att föreslå en viss omredigering av bestämmelserna. Dessa bör enligt utredningen tas in i det avsnitt av lagen som handlar om domstolar och rättegång i expropriationsmål. Som en följd därav bör rubriken framför 37 § »Om till-träde av fastigheten före expropriationens fullbordande» utgå. Den f. n. i 37 § upptagna huvudbestämmelsen om förhandstillträde föreslås — med jämkad lydelse — få sin plats i 36 §. I detta lagrum tas också in de nya bestämmelserna om förskott som villkor för förhandstillträde. I 37 § upptas bestämmelser om förskottsbeslut efter förhandstillträde. Erforderliga föreskrifter om bl. a. hand-läggningen av nu avsedda frågor, f. n. meddelade i 39 §, föreslås skola tas in i 38 §. De expeditionella föreskrifter som 36 § nu innehåller föreslås skola inflyta i en ny paragraf, 42 §, placerad som sista paragraf i avsnittet om rättegångsför-farandet. — Utöver vad nu nämnts föreslås vissa följdändringar i 32, 48—50, 52—54 och 58 §§ ExL.

Remissyttrandena

Förslaget om rätt för fastighetsägare och andra ersättningsberättigade sak-ägare att självständigt ta initiativ till rättegång i expropriationsmål har mött kritik bara i yttrandet från *järnvägsstyrelsen*. Styrelsen avstyrker förslaget och hävdar att den föreslagna utvidgade talerätten kan medföra den olägenheten för statens järnvägars del, att mål som berör ett stort antal markägare och som hittills kunnat sammanföras i större grupper fortsättningsvis kan komma att få handläggas i ett stort antal rättegångar med obetydliga processföremål. Vidare anser styrelsen, att statens järnvägar om förslaget genomförs skulle löpa en viss risk att till viss del åsamkas dubbla kostnader. Bl. a. kan det befaras att mark-ägare — i ovetskap om att karta och annan utredning enligt 11 och 26 §§ ExL

redan upprättats genom statens järnvägars försorg — själv ombesörjer utredningsåtgärder av nyss angiven art. Enligt styrelsens mening är det önskvärt att genom lagstiftningsåtgärder söka undanröja risken för dubbelarbete med åtföljande merkostnader för exproprianten.

Föreningen Sveriges stadsdomare vill inte motsätta sig utredningens förslag men framhåller, att en del processuella olägenheter kan uppkomma, om sakägare får befogenhet att väcka talan i expropriationsmål. Om den exproprierande inte anser tiden mogen för frågans avgörande, kan det nämligen bli svårt för domstolen att förmå denne att fullgöra sin skyldighet att förebringa den — ofta omfattande — grundläggande utredning, som erfordras för frågans bedömning.

Sveriges allmänna hypoteksbank ifrågasätter om inte den föreslagna befogenheten för sakägare att väcka talan bör gälla också i fall när expropriationsrätt erhållits men fastigheten ännu inte tillträtts.

De föreslagna bestämmelserna om förskott vid förhandstillträde har praktiskt taget enhälligt tillstyrkts av de remissinstanser, som gått närmare in på frågan. Med särskild tillfredsställelse hälsas den föreslagna förenklingen i fråga om beräkning av förskott. På en punkt, nämligen i fråga om lämpligheten av att införa möjlighet till upprepade förskottsbeslut har dock viss tvekan yppats i några remissyttranden. *Lantmäteristyrelsen* samt *länsstyrelsen* och *överlantmätaren i Jönköpings län* uttrycker sålunda, som redan antytts, farhågor för att en reform i denna riktning kan komma att öka den totala arbetsbördan för domstolar och andra organ och därigenom motverka syftet med de föreslagna lagstiftningsåtgärderna i övrigt. *Länsstyrelsen* tillägger att det i varje fall finns anledning att överväga en något starkare begränsning av rätten till förskott än utredningen tänkt sig. I motsats till den sist återgivna uppfattningen hävdar *Föreningen Sveriges härudshövdingar* att den begränsningsregel, som utredningen föreslagit i detta sammanhang i vissa lägen kan framstå som alltför restriktiv. *Lantbruksdirektören i Jönköpings län* anser — under hänvisning bl. a. till en befarad ökning av domstolarnas arbetsbörda och till att budgetbelopp kan utdömas såsom förskott — de föreslagna bestämmelserna om upprepade förskott onödiga och avstyrker helt förslaget i denna del.

I fråga om beräkningen av förskottens storlek betonar *Svenska vattenkraftföreningen* vikten av att i lagtext eller motiv klart utsägs, att förskott utöver vad exproprianten erbjudit i vissa typsituationer inte får utdömas. Som exempel på sådana situationer nämner föreningen, att markägare vid expropriation för kraftledningsändamål kräver ersättning för förlust av tätbebyggelsevärde och tvist föreligger i frågan, om ersättning överhuvudtaget skall utgå i sådant hänseende.

I anslutning till de föreslagna förskottsreglerna berör *lagberedningen* i sitt yttrande en fråga av mera allmän räckvidd, nämligen frågan i vilken utsträckning det bör vara möjligt att, när den slutliga expropriationsersättningen bestäms, ta hänsyn till förändringar i penningvärdet under tiden mellan tillträdet

och den slutliga värderingen. Lagberedningen erinrar om att sådan förändring enligt högsta domstolens praxis inte skall beaktas vid expropriationsersättnings bestämmande. Enligt lagberedningen står denna ståndpunkt inte i överensstämmelse med den allmänna principen om full ersättning till expropriaten. Ståndpunkten har också i olika sammanhang kritiserats. I utredningens betänkande har frågan inte närmare penetrerats. Lagberedningen betvivlar att de föreslagna reglerna kan i någon mera väsentlig mån undanröja de uppenbara olägenheter för sakägarna som är förbundna med den nuvarande ordningen och hemställer därför, att frågan får en adekvat lösning. *Försvarets civilförvaltning* anser däremot att en i enlighet med utredningens förslag utvidgad befogenhet för domstol att utdöma förskott kommer att medföra, att frågan om särskilt indextillägg i praktiken begränsas till att gälla ett fåtal fall och bara avse eventuellt kvarstående del av totalersättningen.

Förslaget att domstol skall äga förordna om förhandstillräde »när skäl är därtill» har lämnats utan erinran i det alldeles övervägande antalet remissyttranden. *Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen* anser, att förslaget i denna del medför en önskvärd förbättring och *Stockholms stadskanslis juridiska avdelning* anser förslaget välgrundat. *Fastighetsnämnden i Göteborg*, *Svenska kommunal tekniska föreningen* och *SABO* hävdar att förslaget innebär en lämplig anpassning till gällande praxis och de erfarenheter som vunnits sedan den nuvarande lagregeln tillkom.

Föreningen Sveriges häradshövdingar anser att förhandstillräde bör kunna tillåtas bara om det kan ske utan att markägaren eller annan sakägare oskäligt betungas och att detta bör framgå av lagtexten.

Svea hovrätt, *Handelskamrarnas nämnd*, *Näringslivets byggnadsdelegation*, *RLF*, *Svenska bankföreningen*, *Sveriges advokatsamfund* och *Sveriges fastighetsägareförbund* avstyrker utredningens förslag på denna punkt. Hovrätten erinrar om att utredningen inte åsyftat någon ändring i det tillämpningsområde för institutet förhandstillräde, som angavs vid den nuvarande lagregelns tillkomst. Enligt hovrättens mening föreligger inte heller några sakliga skäl för ändring av lagregeln. Mot den av utredningen föreslagna formuleringen kan invändas, att den skulle kunna föranleda en tolkning, som inte tillräckligt beaktar sakägarnas intressen i frågan. Advokatsamfundet hävdar att den av utredningen föreslagna formuleringen innebär en väsentlig uppmjukning av nuvarande regel och öppnar vidsträckta möjligheter för den expropriationssökande att bara med kort varsel beröva markägaren dispositionsrätten till hans egendom. För den enskilde markägaren innebär den föreslagna omformuleringen en avsevärd minskning av hans rättsskydd och bestämmelsen kan, om den inte tillämpas restriktivt, medföra stora olägenheter. Detta gäller inte bara när det är fråga om ett bostadsförhållande utan i än högre grad när det gäller intrång i rörelse. Samfundet hävdar att expropriationssökandens behov av förhandstillräde är tillräckligt väl tillgodosett med domstolarnas nuvarande tillämpning av begreppet »synnerlig vikt».

Synpunkter av i huvudsak samma innebörd som de av Svea hovrätt och advokatsamfundet framförda återopas av övriga remissinstanser som avstyrkt förslaget.

Förslaget att utmönstra den nuvarande föreskriften om bostadshavares rätt att åtnjuta laga fardag har livligt tillstyrkts av flera remissinstanser. *Svea hovrätt* understryker att det med hänsyn till hovrättens erfarenheter framstår som särskilt önskvärt, att nuvarande bestämmelser om tillträde till bostad ändras. Det har nämligen visat sig att dessa bestämmelser är svårtolkade och därjämte medför praktiska svårigheter vid tillämpningen.

Endast *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget i denna del. Samfundet hävdar att redan den nuvarande tidsfristen är otillräcklig. Ett slopande av fristen skulle kunna medföra stora ekonomiska och personliga svårigheter för bostadshavarna och innebär ett allvarligt intrång i deras anspråk på rimligt rättsskydd. Med hänsyn till rådande bostadsbrist förordar styrelsen, att den nuvarande bestämmelsen kompletteras med en bestämmelse om skyldighet för expropriationssökanden att tillhandahålla bostadsinnehavaren annan till pris och beskaffenhet godtagbar bostad. Styrelsen anser vidare att tidsfristen för tillträde liksom hittills skall räknas först från den dag expropriaten erhållit del av domstolens beslut om rätt till förhandstillträde.

Från några håll anmäls önskemål om ytterligare lagändringar eller förtydliganden i de föreslagna bestämmelserna om förhandstillträde. *Vattenfallsstyrelsen* och *Svenska vattenkraftföreningen* yrkar att bestämmelserna ges sådan utformning, att domstols beslut om tillträde, när skäl föreligger därtill, skall sedan den som skäligt rådrum bestämda tiden utgått få utnyttjas oberoende av att beslutet inte vunnit laga kraft. *Drätselkammaren i Kiruna* anser att domstolsbeslut om förhandstillträde bör kunna — med giltighet från det expropriations-tillstånd erhålls eller från viss bestämd tid därefter — meddelas i expropriationsmål också under tid, när handläggningen av frågan om expropriationstillstånd pågår hos Kungl. Maj:t.

I yttrandet från *juridiska avdelningen vid Stockholms stadskansli* framhålls önskvärdheten av en regel, som ger möjlighet för expropriant att vid expropriation av fastighet tillträda fastigheten och de rättigheter — exempelvis hyresrätt — som upplåtits däri vid skilda tidpunkter. Juridiska avdelningen framhåller att sådan möjlighet inte synes föreligga enligt förslaget och ger exempel på situationer, i vilka behov kan föreligga av en regel med angiven innebörd. — I samma yttrande erinras vidare om att förslaget inte innehåller någon bestämmelse om hur fastighetens inkomster och utgifter skall fördelas mellan expropriant och expropriat efter tillträdet. Ett klarläggande på denna punkt anses önskvärt.

Departementschefen

När expropriationsförfarandet inletts kan det vara mycket angeläget för den exproprierande att snabbt komma i besittning av expropriationsobjektet, som

i regel är en fastighet. Det står givetvis parterna fritt att avtala om förhandstillträde men sådana överenskommelser är ofta inte möjliga att uppnå. Eftersom expropriationsförfarandet inte sällan kräver lång tid, har regler införts som ger domstolen rätt att under vissa förutsättningar ge tillstånd till förhandstillträde. Av hänsyn till de ersättningsberättigade sakägarnas intressen kan förhandstillträde inte tillåtas utan en viss prövning och utan att domstolen uppställer vissa villkor.

ExL:s regler om förhandstillträde kan inte bedömas utan att man tar hänsyn till de verkningar som enligt särskilda bestämmelser eller sakens natur inträder till följd av att tillträde ägt rum. Sålunda anses att uppskattningen av egendomens värde skall hänföra sig till tiden för tillträdet om sådant ägt rum och inte till tiden för domen. Detta anses gälla även när tillträdet grundas på frivillig överenskommelse. Vidare gäller att en sakägare inte kan framställa yrkande om nedsättning av preliminär ersättning i andra fall än då frågan om förhandstillträde hänskjutits till domstols prövning. Om förhandstillträde skett på grund av frivillig överenskommelse kan expropriaten alltså inte framtvinga sådan ersättning.

Reglerna om förhandstillträde har utsatts för viss kritik. Bl. a. har gjorts gällande att den exproprierandes intresse av att snabbt komma i besittning av marken inte är tillräckligt tillgodosett. Det har också riktats anmärkningar mot de regler som avser att skydda de ersättningsberättigades intressen.

Utredningens förslag innefattar ett flertal ändringar i frågor som äger samband med förhandstillträde, men beträffande de förutsättningar som måste vara uppfyllda för att förhandstillträde skall få ske föreslås inga nyheter av principiell innebörd. Möjligheten att erhålla förhandstillträde skall liksom f. n. stå öppen oberoende av expropriationsobjektets karaktär, och beslut i tillträdesfrågan skall meddelas av domstolen.

De frågor som utredningen tar upp gäller *dels* befogenheten för sakägare att väcka talan i expropriationsmål, *dels* kravet på besittningstagande som förutsättning för rätt till preliminär ersättning, *dels* vissa frågor angående fastställandet av preliminär ersättning och beloppet av sådan ersättning, *dels* vissa detaljfrågor rörande förhandstillträde.

Som jag redan anfört kan tillträde ske på grundval av en frivillig överenskommelse. Denna kan träffas redan innan den exproprierande väckt talan i expropriationsmålet. Eftersom expropriaten inte har möjlighet att själv väcka talan i målet får han i en sådan situation en mycket svag ställning. Sedan den exproprierande väckt talan, har expropriaten inte heller möjlighet att under rättegången få ut någon del av den blivande ersättningen. Genom att frivilligt ge den exproprierande tillträde kommer expropriaten alltså i ett sämre läge än om han vägrat. I det senare fallet kan han framställa yrkande om preliminär ersättning och domstolen kan då föreskriva att sådan ersättning skall nedsättas hos länsstyrelsen och att detta skall utgöra villkor för tillträdet.

Utredningen anser att den nyss beskrivna ordningen är otillfredsställande och

föreslår att talan i expropriationsmål, när fastigheten tagits i besittning, skall få väckas inte bara av den exproprierande utan också av fastighetens ägare eller annan sakägare vars rätt berörs av besittningstagandet. Bestämmelsen här-om tas upp i 21 § första stycket ExL. Den föreslagna bestämmelsen har fått ett mycket gynnsamt mottagande vid remissbehandlingen.

Enligt min mening innebär den föreslagna regeln en klar förstärkning av expropriatens ställning. Den är också värdefull genom att den uppmuntrar till uppgörelser i godo. Jag ansluter mig därför helt till utredningens förslag.

Även sedan domstolsförfarandet inletts kan det emellertid ta åtskillig tid innan expropriationsersättningen blir tillgänglig för de ersättningsberättigade. F. n. kan dessa inte komma i åtnjutande av någon del av denna ersättning annat än genom beslut av domstolen i samband med tillstånd till förhandstillträde. Utredningen anser att denna begränsning inte är befogad och föreslår därför att möjligheten att utfå preliminär ersättning eller, med utredningens terminologi, förskott vidgas så att varje besittningstagande i regel ger fastighetens ägare och andra sakägare rätt att få förskott på den blivande expropriationsersättningen. Bestämmelsen därom tas upp i 37 § ExL.

Remissbehandlingen har gett ett mycket starkt stöd även åt detta förslag och jag ansluter mig till det.

När det gäller fastställandet av preliminär ersättning är det i övrigt framför allt två frågor som utredningen behandlar. Den ena avser beräkningen av beloppet och den andra gäller det förhållandet att preliminär ersättning, oavsett processtidens längd, kan utdömas bara en gång. Det förslag som utredningen stannar för innebär att domstolen får friare händer än nu när det gäller att bestämma beloppet. Regeln om att beloppet skall motsvara lägst tre fjärdedelar av det belopp, vartill domstolen preliminärt uppskattar expropriationsersättningen slopas. Vidare föreslås att domstolen skall få möjlighet att utdöma ytterligare belopp under processens gång. I syfte att förhindra att detta leder till alltför stor olägenhet för domstolar och andra myndigheter, som har att ta befattning med dessa frågor, föreslår utredningen bestämmelser som innebär att domstolen inte får utdöma obetydliga belopp och inte heller får meddela nytt beslut i sådana frågor som här avses förrän viss tid förflutit från ett tidigare beslut. De nu återgivna reglerna tas upp i 36 och 37 §§ ExL. Förslagen har fått ett positivt mottagande vid remissbehandlingen.

Utredningens förslag i denna del medför utan tvivel stora fördelar för sakägarna, inte minst från likviditetssynpunkt. En stor fråga som inte kan få sin lösning i detta sammanhang men som på grund av förslaget minskar i betydelse, är den ofta diskuterade frågan om beaktande av penningvärdeförändringar, som inträffar under tiden mellan tillträdet och den slutliga domen i målet. Förslaget är vidare ägnat att främja uppgörelser i godo mellan parterna och ger vissa möjligheter till en snabbare handläggning av tillträdesfrågorna. Samtidigt kan det dock leda till upprepade framställningar om förskott och därigenom orsaka domstolar och andra myndigheter visst ökat besvär. De regler som föreslagits i avsikt att motverka sådana olägenheter synes emellertid tillräckliga.

På grund av vad nu anförts kan jag också i denna del i allt väsentligt ansluta mig till utredningens förslag. Till detaljerna i förslaget, torde jag få återkomma i specialmotiveringen. I anledning av några remissyttranden vill jag dock redan i detta sammanhang uttala att det synes varken lämpligt eller behövt att i lagen närmare reglera när förskott kan anses befogat.

En av de detaljfrågor om förhandstillträde som utredningen tagit upp är närmast av redaktionell natur. F. n. föreskrivs i 37 § ExL att tillstånd kan lämnas om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att få ta fastigheten i besittning innan expropriationen fullbordats. Utredningen anser att uttrycket »synnerlig vikt» kan inbjuda till den tolkningen att förhandstillträde skall kunna komma i fråga bara i undantagsfall. I praktiken är det emellertid enligt vad utredningen framhåller mycket vanligt med förhandstillträde. I syfte att undanröja risker för missförstånd samt onödiga tvister föreslår utredningen att som förutsättning för tillträde anges att »skäl äro därtill».

Förslaget har lämnats utan erinran av nästan alla remissinstanser. Några har dock gjort gällande att det föreslagna uttrycket ger expropriaterna ett minskat rättsskydd.

Jag delar utredningens uppfattning att uttrycket »synnerlig vikt» ger en föreställning om att förhandstillträde kan komma i fråga bara i undantagsfall och att uttrycket på grund därav kan missuppfattas och leda till onödiga tvister. I likhet med utredningen anser jag därför lämpligt att kravet på domstolsprövning av frågan om den exproprierandes intresse att i förväg få tillträda expropriationsobjektet i stället kommer till uttryck genom en allmän regel av innebörd, att domstolen äger tillåta sådant tillträde, när skäl föreligger. Med hänsyn till den tämligen omfattande praxis, som numera hunnit utbildas på området, och till den innebörd uttrycket har i andra likartade rättsregler, kan enligt min mening inte befaras att omformuleringen skall misstolkas.

Enligt utredningens förslag — till vilket jag ansluter mig — skall förordnande om förhandstillträde liksom hittills kunna meddelas beträffande fastighet eller rättighet som omfattas av meddelat expropriationstillstånd. Detta innebär inte, att förordnandet med nödvändighet måste omfatta hela expropriationsobjektet. Möjlighet bör naturligtvis finnas, att anpassa förordnandets omfattning och innehåll i övrigt efter vad som i varje särskilt fall finnes lämpligt och behövt. Med den utformning bestämmelserna om förhandstillträde fått i utredningens förslag torde utan vidare stå klart, att sådan möjlighet föreligger.

Den andra mera detaljbetonade fråga som utredningen tar upp i detta sammanhang gäller laga fardag för ägare eller annan som har sin bostad i byggnad på fastigheten. Enligt den nu gällande ordningen får tillträdet inte bestämmas till tidigare dag än den fardag som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen. Detta innebär att domstolen är förhindrad ge tillstånd till förhandstillträde till tidigare dag även om den exproprierande erbjuder bostadshavaren annan bostad som i och för sig bör godtas.

Utredningen anser att regeln är alltför stel och föreslår att den helt avskaffas.

Nuvarande regel om skäligt rådrum anses tillräcklig också med tanke på denna situation.

Förslaget har livligt tillstyrkts av flera remissinstanser. Endast en remissinstans har avstyrkt förslaget och därvid uttalat att det innebär ett allvarligt intrång i sakägarnas rättsskydd.

Enligt min mening är det inte en rimlig ordning att tillträdet när den exproprierande ställt en godtagbar bostad till förfogande skall behöva uppskjutas enbart i avvaktan på en laga fardag. Även i andra fall kan det vara olämpligt att göra tillträdet beroende av laga fardag. Den av utredningen åberopade regeln om skäligt rådrum får anses ge tillräckligt skydd. Bland de omständigheter som måste beaktas vid tillämpningen ingår också tillgången på bostäder. Att införa en uttrycklig regel om skyldighet för den exproprierande att ställa en bostad till förfogande synes varken nödvändigt eller lämpligt. Jag biträder således även i nu behandlat avseende utredningens förslag.

Vid remissbehandlingen har upptagits några frågor om ytterligare ändringar när det gäller förhandstillträde. De berörda frågorna är emellertid av den speciella natur att lösningen av dem bör kunna anstå till den slutliga översynen av ExL.

I enlighet med vad jag nu anfört förordar jag att ExL:s bestämmelser om förhandstillträde och ersättning i samband med sådant tillträde ändras i överensstämmelse med vad utredningen föreslagit. Jag biträder också den av utredningen föreslagna omredigeringen av hithörande bestämmelser och förordar i enlighet härmed att nu behandlade bestämmelser får inflyta i 36—38 §§ ExL. Såsom utredningen anfört föranleder förslagen också vissa följdändringar i 32, 48—50, 52—54 och 58 §§ ExL.

Kvalificerat förhandstillträde

Gällande rätt

Även om förhandstillträde skett är den exproprierande att betrakta som ägare av expropriationsfastigheten först sedan domen i expropriationsmålet vunnit laga kraft och föreskriven åtgärd för expropriationens fullbordan vidtagits. Sistnämnda åtgärd består vanligen i att expropriationsersättningen nedsätts hos länsstyrelsen (48 och 49 §§ ExL). Finns ingen expropriationsersättning att erlægga enligt domen — vare sig detta beror på att hela beloppet nedsatts i förväg enligt 38 § ExL eller på att parterna kommit överens om att expropriationsersättning över huvud inte skall utgå — krävs i stället för nedsättning anmälan hos länsstyrelsen (54 och 60 §§). Vad som anförts nyss om tidpunkten för äganderättsövergången gäller också i fråga om den i 49 § andra stycket ExL och 24 § 1 mom. in-teckningsförordningen angivna verkan av äganderättsexpropriation, nämligen att fastigheten befrias från begränsade sakrätter. Fullbordandet av expropriation kan dessutom tänkas få betydelse för den tidpunkt, när expropriation får fastighetsbildande verkan. — ExL:s regler bygger på den grundprincipen att alla av expropriationen föranledda ersättningsfrågor skall avgöras i ett sammanhang. I fråga om löseskilling för exproprierad egendom medger lagen överhuvudtaget inte något avsteg från denna princip. Beträffande övriga ersättningsposter är principen emellertid något modifierad. På yrkande av part kan domstolen sålunda hänvisa sakägare att i särskild rättegång vid domstolen föra talan om ersättning för skada eller intrång, som finnes inte lämpligen kunna prövas i målet (34 § första stycket ExL). Uppkommer fråga om ersättning för skada eller intrång, som uppstått efter expropriationsmålets slutliga avgörande och inte kunnat förutses i målet, äger bestämmelserna i ExL inte alls tillämpning (34 § andra stycket ExL).

Vissa utländska förhållanden

Grundsatsen att betalning av slutligt fastställd expropriationsersättning i regel skall föregå det definitiva ianspråktagandet vid expropriation möter inte bara i svensk utan också i utländsk expropriationslagstiftning. Från Förbundsrepubliken Tyskland kan nämnas att dess byggnadslag av år 1960 (Bundesbaugesetz), som bl. a. innehåller åtskilliga bestämmelser om expropriationsrätt för tätbebyggelseändamål, också har en regel (165 §) av innebörd, att avsteg i visst fall kan göras från den nyss angivna grundsatsen. Regeln tar närmare bestämt sikte på det fall att en vid domstol anhängig tvist gäller bara storleken av expropriationsersättningen. På yrkande av den exproprierande kan domstolen härvid uppdra åt viss administrativ myndighet att meddela s. k. verkställighetsförordnande (Ausführungsanordnung). I och med att sådant förordnande getts, vinner ex-

propriationsbeslutet rättskraft, utom beträffande det omtvistade ersättningsbeloppet. Det förutsätts att den exproprierande dessförinnan erlagt belopp, beträffande vilka slutligt avgörande redan föreligger samt i regel dessutom att han ställt säkerhet för belopp, om vilket tvist råder. — I norsk expropriationsrättslig litteratur har uttalats att en expropriant, efter det förhandstillträde skett i enlighet med bestämmelserna i 1959 års norska expropriationslag (lov om oreigning), torde kunna få s. k. grunnbokhjemmel till egendomen och därigenom bli berättigad att exempelvis pantsätta den för byggnadslån (Sandene, Oreigningsloven, s. 150, Oslo 1962).

Utredningen

Inledningsvis erinrar utredningen om att det i vissa fall när expropriation sker för att överföra fastighet i den exproprierandes ägo kan uppkomma särskilda svårigheter till följd av att den exproprierande måste avvakta tidpunkten för expropriationens fullbordan, innan han blir ägare till fastigheten. Som exempel nämns vissa fall, när fastigheten skall ingå i ett saneringsföretag eller användas för ny bostadsbebyggelse. Det är då vanligt att marken skall utnyttjas för enskilt bebyggande och det förhåller sig dessutom inte sällan så, att marken ingår i ett större område som skall bebyggas i ett sammanhang. En förutsättning för att byggnadsföretaget överhuvudtaget skall kunna påbörjas kan härvid vara att erforderliga fastighetsbildningsåtgärder samt vidareöverlåtelse eller tomt-rättsupplåtelse dessförinnan genomförts. I regel föreligger också behov av att under byggnadstiden kunna inteckna och belåna fastigheten. Åtgärder av nu berörd art förutsätter i sin tur att den exproprierande blivit ägare av fastigheten. En förskjutning av tidpunkten för hans förvärv kan således komma att medföra att också själva byggnadsföretaget fördröjs.

Det anförda ger enligt vad utredningen framhåller vid handen, att frånvaron av bestämmelser som gör det möjligt för den exproprierande att innan expropriationsprocessen slutförts förvärva äganderätt till fastighet, som skall exproprieras med sådan rätt, i vissa situationer kan medföra påtagliga olägenheter. Som en följd av att bostadsbyggandet och saneringsverksamheten kraftigt ökat har behovet av att anlita expropriationsförfarande i sådana sammanhang också växt. Detta har i sin tur bidragit till att behovet av att komplettera lagstiftningen med regler av nyss angiven innebörd på senare år gjort sig allt starkare gällande.

Utredningen betonar att en förutsättning för att en reform i antydd riktning skall kunna genomföras givetvis är, att fastighetsägares och andra rättsägares rimliga intressen kan tillgodoses. I detta avseende konstateras att redan ett förtida besittningstagande i många fall medför att såväl ägaren som nyttjanderättshavare och därmed jämställda rättsägare helt betages möjligheten att utnyttja fastigheten. Efter ett besittningstagande i enlighet med domstols förordnande kan den exproprierande sålunda i allmänhet fysiskt förfoga över fas-

tigheten på samma sätt som om han var ägare till densamma. En reform som innebär att den exproprierande i här åsyftade fall också juridiskt blir att betrakta som ägare av fastigheten kan näppeligen anses medföra, att nu berörda rättsägares ställning försvagas i jämförelse med den situation som redan nu uppkommer vid ett totalt besittningstagande. Givetvis bör — i överensstämmelse med vad som funnits böra gälla vid förhandstillträde — till rättsägarnas skydd uppställas krav på att de får skäligt rådrum, innan egendomen behöver frånträdas, att ersättning i görlig mån utdöms i så nära anslutning till ianspråktagandet som möjligt och att säkerhet finns för att också återstående ersättningsbelopp kommer att erläggas. I den mån så sker kan det emellertid inte ur önskemålet att bereda nu angivna rättsägare ett rimligt rättsskydd härledas något argument, som innebär avgörande hinder mot införandet av bestämmelser, enligt vilka den exproprierande när ett påtagligt behov därav föreligger kan få ta fastigheten i anspråk med äganderätt innan expropriationsmålet definitivt avgjorts.

Vad beträffar eventuella panträttshavares intressen i sammanhanget anmärker utredningen, att den omständigheten att den exproprierande övertar fastigheten med äganderätt innan expropriationsprocessen slutförts inte nödvändigtvis behöver innebära att också panträtter i fastigheten bringas att upphöra samtidigt. Både fastighetsbildningen och kreditgivningen kan dock försvåras av att äldre panträtter kvarstår i fastigheten. Från denna synpunkt är det följaktligen önskvärt att fastigheten, i likhet med vad som sker när expropriation fullbordas, befrias från panträtt i och med att den övergår i den exproprierandes ägo. Inte heller med ett sådant system anses några olägenheter behöva uppkomma för panträttshavarna. Med hänvisning till sitt förslag om vidgade möjligheter att utdöma förskott hävdar utredningen, att panträttshavarnas intressen i själva verket kan tillgodoses på ett avgjort bättre sätt än som hittills kunnat ske i samband med förtida besittningstagande. I den mån fordringarna inte blir fullt betalda ur utdömda förskottsbelopp, kvarstår för fordringsägarnas del — i stället för panträtten — en rätt till utdelning ur den blivande expropriationsersättningen och för betalningen av denna ersättning skall enligt ExL:s regler alltid finnas betryggande säkerhet.

Sammanfattningsvis anför utredningen, att några avgörande invändningar inte kan riktas mot ett system enligt vilket fastigheten — befriad från begränsade sakrätter i samma utsträckning som vid fullbordad expropriation — kan överföras i den exproprierandes ägo, redan innan slutlig dom föreligger i ersättningsfrågorna. Utredningen konstaterar vidare, att det föreligger ett klart uttalat behov av ett sådant system och uttalar som sin mening, att i ExL bör införas bestämmelser som tillgodoser detta behov.

När det gäller att infoga bestämmelser av den nyss angivna innebörden i ExL:s regelsystem, diskuterar utredningen skilda lösningar. En tänkbar utväg är att ändra de nuvarande bestämmelserna om förhandstillträde så, att sådant tillträde alltid får den verkan att egendomen övergår till den exproprierande

med samma rätt som efter fullbordad expropriation, givetvis dock med skyldighet för den exproprierande att erlægga den expropriationsersättning, som kan komma att slutligt fastställas i målet. Denna lösning avvisas emellertid av utredningen bl. a. av det skälet, att förfarandet ofta skulle bli alltför omständligt. Bl. a. skulle domstolen — på vilken det rimligen bör ankomma att ta upp och pröva frågor av denna art — alltid vara tvingad att hålla särskild huvudförhandling och meddela dom i frågan. Vidare skulle omfattningen av det förtida ianspråktagandet inte kunna anpassas efter vad som i varje särskilt fall motsvarade föreliggande behov utan en tämligen omfattande detaljreglering av rättsförhållandet mellan parterna. Av dessa skäl anser utredningen lämpligast att det nuvarande systemet med förhandstillträde får bestå jämsides med det av utredningen förordade nya systemet.

Å andra sidan anser utredningen inte heller lämpligt att utforma bestämmelserna så, att ett ianspråktagande med den rätt som nu är i fråga kan komma till stånd oberoende av om fastigheten tas i besittning av den exproprierande eller ej. En sådan lösning skulle nämligen avsevärt komplicera lagstiftningen. Bl. a. skulle det bli nödvändigt att i detalj reglera förhållandena under den tid som förflyter från äganderättsövergången till det slutliga besittningstagandet. Utredningen menar att det inte heller föreligger något praktiskt behov av att på detta sätt möjliggöra äganderättsövergång utan besittningstagande. Den lösning som utredningen slutligen stannar för innebär att besittningstagande liksom nu skall kunna ske utan äganderättsövergång men att äganderättsövergång inte skall kunna ske utan att besittningstagande först ägt rum. Utredningen framhåller, att särskilda föreskrifter om rätt för fastighetsägaren och innehavaren av särskilda sakrätter att åtnjuta skäligt anstånd innan egendomen avträds inte erfordras med en sådan lösning. Inte heller blir det nödvändigt med särskilda bestämmelser om skyldighet för den exproprierande att erlægga förskott i samband med ianspråktagandet. Om nämligen besittningstagande uppställs som en förutsättning för äganderättsövergång innan ersättningsfrågorna definitivt avgjorts, följer redan av bestämmelserna om förhandstillträde, att domstolen skall bereda vederbörande sakägare skäligt rådrum och att förskottsbetalning kan föreskrivas såsom villkor för besittningstagandet.

I enlighet med dessa överväganden föreslår utredningen att vid sidan av de nuvarande bestämmelserna om förhandstillträde införs regler, enligt vilka domstolen när skäl är därtill skall kunna i särskild dom medge, att fastighet som skall avstås genom expropriation får övergå i den exproprierandes ägo, innan lagakraftätagande dom angående expropriationsersättningen föreligger. Denna senare form av ianspråktagande anser utredningen lämpligen kunna benämnas *kvalificerat förhandstillträde* i motsats till den nuvarande formen *enkelt förhandstillträde*. I den mån tillträde inte redan skett, skall domstolen i samband med medgivandet bestämma tid och villkor för tillträde av fastigheten. Enligt förslaget skall det sedan ankomma på den exproprierande att själv bestämma, om han vill utnyttja medgivandet till kvalificerat förhandstillträde. Vill han be-

gagna sig av medgivandet skall han, sedan tiden för fullföljd av talan utgått och tillträde skett, göra anmälan till länsstyrelsen. När anmälan skett skall fastigheten övergå till den exproprierande med samma rätt som om expropriationen fullbordats, givetvis dock med skyldighet för den exproprierande att erlägga den expropriationsersättning, som kan komma att slutligt fastställas i målet.

De sålunda föreslagna reglerna med därtill anslutande föreskrifter föreslås få sin plats i 39—41 §§ ExL. Vissa följdändringar föreslås i 54, 58, 60, 68 och 101 §§.

Remissyttrandena

Huvudprinciperna i det nu aktuella förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran av nästan alla remissinstanser. *RLF* avstyrker förslaget.

Flera remissinstanser understryker behovet av en reform i föreslagen riktning och förslaget hälsas — i synnerhet från kommunalt håll — med stor tillfredsställelse. Från åtskilliga håll, bl. a. i yttrandena från *överståthållarämbetet* och *borgarrådsberedningen i Stockholm* uttalas, att betydande praktiska fördelar kan väntas av reformen. I likhet med utredningen finner bl. a. *kammarkollegiet* att några avgörande invändningar med hänsyn till motstående intressen inte kan riktas mot en reform av denna innebörd.

RLF anser att något behov av att gå ifrån grundsatsen om betalning av slutligt fastställd expropriationsersättning före det definitiva ianspråktagandet rimligen inte kan föreligga, om expropriationsmål förbereds på ett lämpligt och fullständigt sätt och vederbörande expropriant i god tid tar initiativ till förfarande. En ändring av de nuvarande reglerna skulle medföra avsteg från vad som gäller enligt andra tvångsförfogandelagar. Enligt förbundets mening skulle en sådan ändring också kunna medföra onödiga motsatsställningar mellan parterna.

Även den lagtekniska lösning som utredningen föreslår godtas i allmänhet i remissyttrandena. Från några håll riktas dock invändningar mot den föreslagna lösningen.

Svenska kommunförbundet framhåller att utredningens förslag innebär att frågan om kvalificerat förhandstillträde skall avgöras av domstol genom slutlig dom eller genom deldom. Vare sig medgivandet lämnas i slutlig dom eller i deldom kan domen komma att överklagas. Tillämpningen av institutet kan komma att föranleda tidsödande processer i överinstanserna. Sådana konsekvenser skulle uppenbarligen motverka syftet med reformen. Förbundet anser att man bör överväga en lösning, som — utan att fördenskull åsidosätta kravet på ett rimligt rättsskydd för berörda rättsägare — på ett bättre sätt än den av utredningen föreslagna kan tillgodose den exproprierandes intresse av att när ett påtagligt behov föreligger, få ta fastigheten i anspråk med äganderätt innan expropria-

tionsmålet slutligt avgjorts. *Överlantmätaren i Göteborgs och Bohus län* anser förslaget ganska omständligt men betonar samtidigt nödvändigheten av att rättssäkerhetens krav tillgodoses fullt ut. *Överlantmätaren* anser angeläget att en metodik utbildas, varigenom tidsåtgången för ett kvalificerat förhandstillträde i möjligaste mån nedbringas. Samma åsikt uttalas av *SABO*.

I likhet med kommunförbundet anser *Svenska stadsförbundet*, att det av utredningen föreslagna systemet inte i erforderlig grad tillgodoser önskemålen om ett snabbt avgörande. Stadsförbundet medger att den konstruktion som utredningen föreslagit rent processtekniskt får anses vara förestavad av starka skäl, men ifrågasätter om inte bestämmelserna likväl bör överses i syfte att effektivisera institutet kvalificerat förhandstillträde. I anslutning härtill framför förbundet tanken på att — i likhet med vad som gäller beträffande enkelt förhandstillträde — låta även frågan om äganderättsövergång bli föremål för beslut, som får överklagas endast till hovrätt. Från rättssäkerhetssynpunkt förefaller en sådan lösning enligt förbundets mening inte vara förenad med några avgörande betänkligheter. Frågan om äganderättens övergång får även vid enkelt förhandstillträde i realiteten anses avgjord redan i samband med domstolsbeslutet och den exproprierandes tillträde. Den exproprierande kan därefter inte för egen del återkalla expropriationsanspråket och också de facto torde en återgång av fastigheten till expropriaten som regel vara omöjliggjord.

Tanken på en begränsning av fullföljdsrätten kommer till synes också i yttrandena från *överlantmätaren i Gävleborgs län* och *markpolitiska utredningen*. *Fastighetsnämnden i Göteborg* anser en sådan begränsning — ehuru i och för sig önskvärd — knappast genomförbar. För att nedbringa tidsåtgången bör emellertid bestämmelsen om skyndsamt avgörande i 16 § arbetsordningen för nedre justitierevisionen tillämpas vid fullföljd till högsta domstolen. Av samma mening är *Svenska kommunal tekniska föreningen*.

Hovrätten över Skåne och Blekinge avstyrker av principiella skäl den av utredningen valda lösningen, vilken enligt hovrättens mening inte kan anses välfunnen. Syftet med bestämmelserna bör i stället tillgodoses genom en utvidgning av bestämmelser i 34 § ExL om att vissa ersättningsfrågor skall hänskjutas till särskild rättegång. Denna bestämmelse som f. n. endast avser det fall att talan gäller ersättning för skada och intrång, som finnes inte lämpligen kunna prövas i målet, bör enligt hovrättens mening ges sådan utformning, att det också i andra fall blir möjligt att under särskilt angivna förutsättningar hänskjuta talan om expropriationsersättningen eller del därav till särskild rättegång. Hovrätten anför.

Utredningen söker tillgodose det angivna syftet genom en bestämmelse, enligt vilken domstolen äger medgiva att fastigheten må »övergå i den exproprierandes ägo, innan lagakraftätagande dom angående expropriationsersättningen föreligger». Redan det sålunda använda uttryckssättet ter sig olämpligt. Det förekommer inte eljest i lagstiftningen någon motsvarighet därtill. Atskilliga

lagbestämmelser talar väl om ägaren till fastighet och de befogenheter i skilda hänseenden som kan tillkomma denne. Men några bestämmelser om fastighets övergång i någons ägo förekommer inte. Man synes numera inte vara inställd på att kunna fastställa en enhetlig tidpunkt för äganderättens övergång. De olika befogenheterna kan mycket väl successivt övergå utan att man har anledning att utmärka ett särskilt stadium såsom avgörande för äganderättens övergång (Seve Ljungman och Per Stjernquist: *Den rättsliga kontrollen över mark och vatten II*, s. 27 jämte hänvisningar). Det måste anses svårförståeligt och förvillande att i expropriationslagen tala om både att fastigheten övergår i den exproprierandes ägo och att expropriationen fullbordas samt därvid beteckna det förre i förhållande till det senare såsom ett kvalificerat förhandstillträde. Såsom utredningen själv anger måste ett medgivande till sådant kvalificerat förhandstillträde vara att betrakta som ett avgörande av en del av själva den sak expropriationsmålet gäller. Utredningen har därför — enligt hovrättens mening med rätta — föreslagit att beslut om sådant kvalificerat förhandstillträde skall meddelas i form av dom. Vad som återstår efter en sådan deldom är att bestämma en uppskjuten del av, eller eventuellt hela, expropriationsersättningen. Redan enligt gällande bestämmelser i 34 § kan bestämmandet av expropriationsersättning i vissa hänseenden uppskjutas, under det att dom i övrigt meddelas i huvudsaken. Vad utredningen föreslår kan sålunda uppfattas som en utvidgning av de möjligheter som 34 § ger att hänskjuta en del av målet till särskild rättegång. Enligt hovrättens mening ter det sig mera lättbegripligt om det betraktas på det sättet och inte som en kvalificerad form av förhandstillträde. Därigenom skulle vinnas att man kan fasthålla vid en form av expropriationens fullbordande med den tolkning därav som må anses behövlig.

Frågan huruvida ett system enligt vilket expropriationsfastigheten kan bringas att övergå i den exproprierandes ägo, innan expropriationsersättningen bestämts och helt erlagts, går att förena med inteckningshavares anspråk på rimligt rättsskydd har uppmärksamats i några remissyttranden. *Konungariket Sveriges stadshypotekskassa* anser att kvalificerat förhandstillträde under de förutsättningar, som utredningen föreslagit, inte kommer att träda fastighetsägares eller andra sakägares intressen för när. Inteckningshavares behov av rättsskydd synes tillfredsställande tillgodosett genom att den exproprierande har att hos länsstyrelsen ställa säkerhet för expropriationsersättningen samt att inteckningshavaren i enlighet med de allmänna reglerna i expropriationslagen äger rätt till utdelning ur ersättningen och i eventuellt nedsatt förskott. *Svenska sparbanksföreningen* hyser samma uppfattning. *Svenska bankföreningen* — som i princip godtar utredningens förslag — påpekar emellertid, att det är av största vikt för att inteckningshavares rätt inte skall äventyras att tillräcklig säkerhet verkligen finns för betalningen av den slutliga expropriationsersättningen. Bankföreningen framför därför önskemålet, att i den föreslagna nya 40 § ExL orden »fullt betryggande» insätts framför »pant eller borgen». Dessutom bör inteckningshavare vid förtidstillträde i nu ifrågavarande kvalificerade form få samma rätt som sakägare att i rättegången framställa begäran om förskott. Också *Sveriges allmänna hypoteksbank* anser att inteckningshavarnas rätt bör tillgodoses på ett bättre sätt än som följer av förslaget. Hypoteksbanken erinrar

om att det åligger domstolen att självmant beakta, att expropriationsersättningen inte till inteckningshavarnas förfång bestäms för lågt och att någon slutlig förlust för inteckningshavarna alltså inte synes behöva riskeras genom expropriationsförfarandet. Om förfarandet drar långt ut på tiden efter det att kvalificerat förhandstillträde skett och några förskott inte utdömts, riskerar emellertid långivarna att annuitetsbetalningarna på inteckningslånen uteblir i ett skede när panträtten upphört att gälla. Långvariga rubbningar i fråga om betalning av räntor och amorteringar kan medföra inte oväsentliga olägenheter för långivarna, även om de får sina fordringar helt täckta vid den slutliga fördelningen av expropriationsersättningen. Enligt hypoteksbankens mening förefaller det från angivna synpunkter rimligt att exproprianten i samband med äganderättsövergången alltid åläggs att betala ett förskott på expropriationsersättningen, vare sig yrkande därom framställts eller inte. Det bör alltså åligga domstolen att ex officio fatta beslut om sådant förskott. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser, att man med hänsyn till såväl inteckningshavares intressen som till befarade tekniska komplikationer från inskrivningsrättslig synpunkt uppenbarligen kan ställa sig ytterst tveksam till den föreslagna reformen. De betänkligheter som möter i sammanhanget inställer sig enligt hovrättens mening vare sig man väljer den lösning utredningen föreslagit eller den lösning hovrätten — i enlighet med vad nyss redovisats — stannat för. Hovrätten fortsätter.

De praktiska olägenheter som kan uppkomma genom reformen består huvudsakligen i att fordringsinteckningar, som inte täcks av lämnade förskott, kan komma att efter panträttens upphörande kvarleva såsom ett med inteckningshandlingen förenat anspråk på utdelning ur den slutliga expropriationsersättningen. Det är uppenbart, att härav vållas tekniska komplikationer och att man även av sakliga skäl kan finna det betänkligt att införa regler, som leder till ett sådant resultat. I tekniskt hänseende torde det bli nödvändigt att föra anteckningar i fastighetsböckerna om denna inteckningarnas fortsatta skuggtillvaro och att låta upplysningar därom inflyta i gravationsbevis, så länge anteckningarna är av betydelse. Denna nyskapelse ter sig invecklad och dess precisa handhavande ställer stora krav på personalen. Av större vikt är emellertid att inteckningshavarens ställning efter en deldom inte kan sägas vara riskfri. Sedan inteckningen upphört att gälla i fastigheten, har han, vid sidan om det personliga betalningsansvar för fastighetsägaren som kan föreligga, en kvarstående rätt till utdelning ur den framtida, slutliga expropriationsersättningen. Denna skall visserligen bestämmas till fastighetens verkliga värde, men vad det innebär kan ibland vara svårt att bedöma i förväg. Han är enligt 24 § inte sakägare och han kan inte inverka på målets bedrivande. Han kan sålunda få vänta långa tider på att få sin del i expropriationsersättningen. Det är tydligt, att han under sådana förhållanden har små möjligheter att överlåta inteckningen eller eljest realisera dess värde. — Hovrätten anser, att möjligheten att meddela deldom under alla omständigheter bör begränsas till de fall, då det är av synnerlig vikt för den exproprierande att kunna få expropriationen fullbordad, såsom då expropriationen gäller område avsett för bostadsbyggande. Vidare synes det kravet lämpligen böra uppställas, att domstolen har att ingå i prövning av frågan, om det kan befaras att deldom leder till förfång för inteckningshavare. Man kan givetvis säga att i flertalet fall så inte är förhållandet. Om den summa som den exprop-

rierande erbjudit täcker den mera ordinära fastighetskredit som finns på fastigheten och det erbjudna beloppet utdöms i deldomen eller redan lämnats såsom förskott, uppkommer inte förfång för inteckningshavaren. Man har sålunda enbart att beakta mera extraordinära fall, såsom då fastigheten är överintecknad. Även i sådana fall bör det kunna sägas att domstolen inte behöver räkna med att något förfång för inteckningshavaren uppkommer, om t.ex. den exproprierande genom särskild uppgörelse med denne anskaffar hans medgivande till åtgärden eller om de överskjutande inteckningarna bara är formellt fastställda och innehålls av fastighetsägaren. I varje fall synes böra krävas att den exproprierande har ställt pant eller borgen för kvarstående inteckningar; enbart denna åtgärd kan dock inte alltid vara tillräcklig för att möjligheten av förfång för inteckningshavaren skall kunna uteslutas.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län har i sitt yttrande erinrat om de i 112 § utsökningslagen och 18 § inteckningsförordningen uppställda begränsningarna i fråga om rätten att ta ut ränta på intecknad fordran. Länsstyrelsen påpekar att innehavare av inteckning med hänsyn till nämnda begränsningar kan komma att lida rättsförlust, om avsevärd tid förflyter mellan tillträdet och dagen för fördelningen av den slutliga expropriationsersättningen. Enligt länsstyrelsens mening bör denna fråga uppmärksammas vid den fortsatta behandlingen av utredningens förslag.

Utredningens förslag, att medgivande till kvalificerat förhandstillträde skall få lämnas »när skäl är därtill», möter invändning i remissyttrandena från *Näringslivets byggnadsdelegation* och *Sveriges fastighetsägareförbund*. I överensstämmelse med den ståndpunkt, som dessa remissinstanser intar i fråga om förutsättningarna för enkelt förhandstillträde, anser de att nu avsett medgivande bör få lämnas endast om detta är av synnerlig vikt för den exproprierande.

Departementschefen

I det närmast föregående avsnittet behandlades förhandstillträde. Oavsett grunden för sådant tillträde är expropriaten fortfarande ägare till fastigheten. Äganderätten övergår till den exproprierande först i och med att expropriationen fullbordas. Detta sker inte förrän ersättningsfrågorna i expropriationsmålet blivit definitivt avgjorda och expropriationsersättningen nedsatts hos länsstyrelsen. I och med att expropriationen fullbordas befrias fastigheten också från de begränsade sakrätter — däribland panträtter — som tidigare vilat på den.

Det kan ibland innebära allvarliga olägenheter — särskilt när expropriationsfastigheten skall ingå i ett saneringsföretag eller ensam eller tillsammans med andra fastigheter användas för bostadsbebyggelse — att äganderättsövergången uppskjuts och att eventuella panträtter står kvar i fastigheten till dess expropriationen fullbordas. Den exproprierande kan inte få lagfart på fastigheten och detta fördröjer i sin tur tillämnade fastighetsbildningsåtgärder, vidareöverlåtelse och tomträttsupplåtelser. Vidare försvåras kreditgivningen till det byggnadsföretag, som är avsett att komma till stånd, eftersom fastigheten inte kan intecknas och belånas vare sig av den exproprierande eller av en senare ägare eller tomträttshavare.

Mot den nu angivna bakgrunden har utredningen tagit upp frågan om en komplettering av ExL med bestämmelser som gör det möjligt för den exproprierande att förvärva äganderätt till expropriationsfastigheten redan innan expropriationen fullbordats. Utredningen har funnit, att några avgörande invändningar inte kan riktas mot ett system som innebär att fastigheten — befriad från panträtter och andra begränsade sakrätter i samma utsträckning som vid fullbordad expropriation — övergår till den exproprierande innan slutlig dom föreligger i ersättningsfrågan. Eftersom det föreligger ett klart uttalat behov av ett sådant system föreslår utredningen, att ExL kompletteras med regler som tillgodoser detta behov.

I fråga om den lagtekniska konstruktionen av reglerna avvisar utredningen tanken på att ändra nuvarande regler om förhandstillträde så, att äganderätten alltid skulle komma att övergå redan vid förhandstillträdet. Den lösning som föreslås, innebär i stället att det överlämnas åt domstolen att på yrkande av den exproprierande avgöra om det finns skäl att låta den fastighet som skall exproprieras övergå till den exproprierande med äganderätt innan lagakraftätagande dom föreligger angående expropriationsersättningen. Om sådana skäl är för handen skall domstolen genom deldom lämna medgivande av nyss antydd innebörd. Om tillträde inte redan skett och rätt till förhandstillträde inte heller föreligger enligt tidigare förordnande av domstolen, skall domstolen också bestämma tid och villkor för tillträde av fastigheten. Den exproprierande får sedan själv avgöra om han vill begagna sig av medgivandet eller inte. Vill han begagna sig därav skall han anmäla detta till länsstyrelsen. Innan han får göra sådan anmälan, skall han dock ha tillträtt fastigheten och, om detta inte skett redan vid tillträdet, dessutom ha ställt säkerhet för den blivande expropriationsersättningen. När anmälan gjorts, övergår fastigheten i den exproprierandes ägo med samma rätt som om expropriationen fullbordats. Detta innebär bl. a. att eventuella fordringsinteckningar faller bort. Inteckningshavarna får i stället en rätt till utdelning ur den blivande expropriationsersättningen.

Den nya formen för ianspråktagandet benämner utredningen kvalificerat förhandstillträde, medan förhandstillträde enligt nuvarande ordning kallas enkelt förhandstillträde. Huvudreglerna om kvalificerat förhandstillträde ingår som 39—41 §§ i utredningens förslag till ändringar i ExL.

Utredningens uttalanden om behovet av en lagstiftning av det nu aktuella slaget har fått ett mycket starkt stöd vid remissbehandlingen. Det starkaste stödet kommer som väntat från kommunalt håll men också de allra flesta andra remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran.

Jag kan i allt väsentligt ansluta mig till utredningens bedömningar i denna del. De föreslagna åtgärderna tillgodoser ett sedan länge känt behov och det är framför allt från samhällsbyggnadssynpunkt angeläget att lagstiftningen ändras i den riktning utredningen föreslagit.

I fråga om den lagtekniska lösning som utredningen stannat för har vid remissbehandlingen från en del håll uttalats vissa betänkligheter. I remissytt-

randet från hovrätten över Skåne och Blekinge föreslås en helt annan konstruktion av lagreglerna än som föreslagits av utredningen. Hovrättens förslag innebär i korthet att syftet med reformen i stället skall tillgodoses genom en utvidgning av bestämmelserna i 34 § ExL om att ersättningsfrågor i vissa fall kan hänskjutas till avgörande i särskild rättegång. Några remissinstanser har förordat begränsning av fullföljd mot dom, varigenom kvalificerat förhandstillträde medgetts, eftersom det annars kan uppstå onödig tidsutdräkt som förringar värdet av reformen.

Frågan i vad mån det är möjligt, att nå det åsyftade resultatet genom en helt ny konstruktion av reglerna — eventuellt på sätt som förordats av hovrätten över Skåne och Blekinge — beror i hög grad på resultatet av den pågående översynen av bl. a. de organisatoriska frågorna inom expropriationslagstiftningen. När detta resultat föreligger kan ett mera definitivt ställningstagande äga rum. I avbidan härpå bör utredningens förslag ligga till grund för konstruktionen av reglerna.

Tydligt är att en uppkommen fråga om att fastigheten skall i förtid få övergå i den exproprierandes ägo från processuell synpunkt måste betraktas som en del av själva den sak expropriationsmålet gäller. Ett bifall till en begäran om äganderättsövergång får såtillvida materiell innebörd, att det kan läggas till grund för en verkställighetsåtgärd, som innebär att expropriationen fullbordas utom i vad avser betalningen av den definitiva expropriationsersättningen. I enlighet med vad utredningen föreslagit bör därför frågor av här avsedd art avgöras genom dom, lämpligen betecknad som deldom (jfr 11 kap. 66 § 1 mom. vattenlagen). Att införa regler som — utöver vad som annars gäller — begränsar parts rätt att fullfölja talan mot sådan dom är enligt min mening inte tillrådligt. Farhågorna att en ordning enligt vilken talan kan fullföljas på vanligt sätt skall leda till olägenheter av någon betydelse synes mig överdrivna. I allmänhet torde de frågor som uppkommer i här åsyftade sammanhang inte bli av särskilt invecklad eller svårbedömd art och de torde mera sällan komma att bli föremål för verklig tvist mellan parterna. Med hänsyn härtill och då man vidare får räkna med att domstolarna kommer att ta tillbörlig hänsyn till den ofta brådskande karaktären av hithörande frågor, kan man enligt min mening utgå ifrån att definitiva avgöranden kommer att kunna träffas förhållandevis snabbt. Det kan vidare övervägas att i gällande arbetsordningar för hovrätterna och nedre justitierevisionen ta in särskilda föreskrifter om att mål av nu avsett slag skall behandlas som förtursmål.

Även i övriga hänseenden anser jag den av utredningen föreslagna lagtekniska konstruktionen lämplig och ändamålsenlig. Särskilt förtjänar framhållas att en lösning, sådan som den föreslagna, inte gör det nödvändigt med särskilda, för nu aktuella fall avfattade föreskrifter om tillträde och förskott. Inte heller blir det nödvändigt att i övrigt detaljreglera rättsförhållandena mellan parterna.

En betydelsefull fråga är i vad mån särskilda bestämmelser kan anses behövliga med tanke på in-teckningshavarnas intressen. I närmast föregående avsnitt

har jag förordat regler, som innebär en väsentlig utvidgning av domstolarnas befogenhet att utdöma förskott på expropriationsersättning. Om dessa regler genomförs blir följden, att inteckningshavarna framdeles kan tillgodoses på ett mycket bättre sätt än som f. n. är möjligt i samband med förhandstillträde. Genomförs utredningens förslag kommer visserligen deras panträtt i expropriationsfastigheten — i den mån den inte redan tidigare fallit bort på grund av utbetald förskottsersättning — att upphöra, när fastigheten övertas av den exproprierande men i stället får de rätt till utdelning ur blivande expropriationsersättning för vilken alltid skall finnas fullt betryggande säkerhet. Något mera trängande behov av bestämmelser som syftar till att även på annat sätt än som nyss angetts trygga inteckningshavarnas intressen kan inte anses föreligga. Naturligtvis har jag vid detta bedömande utgått ifrån att avgörandet av återstående ersättningsfrågor inte fördröjs oskäligt. Det torde utan vidare kunna förutsättas att domstolarna beaktar detta krav och tillser att handläggningen fortgår med tillbörlig skyndsamhet.

Bortsett från att en förpliktelse kan kvarstå för den exproprierande att betala expropriationsersättning innebär den föreslagna ordningen, att kvalificerat förhandstillträde till sina verkningar blir jämställt med fullbordad expropriation. Andra fastighetsregistrerings- och inskrivningsåtgärder än sådana som normalt vidtas i samband med expropriation kommer inte i fråga. Befintliga inteckningar faller bort i samma utsträckning som vid en i vanlig ordning fullbordad expropriation och inteckningshavarna har att i likhet med vad som då gäller hålla sig till utgående expropriationsersättning. Några praktiska olägenheter eller tekniska komplikationer torde därför inte behöva befaras med den föreslagna ordningen.

Vad beträffar de närmare förutsättningar, som bör gälla för att expropriationsfastighet skall få tas i anspråk med här avsedd rätt, ansluter jag mig helt till utredningens förslag. I enlighet härmed anser jag att det bör tillkomma domstol att i varje särskilt fall pröva om det är av betydelse för den exproprierande att förvärvet snarast genomförs. De synpunkter, som härvid bör anläggas, överensstämmer i allt väsentligt med dem, som enligt vad jag anfört i det föregående, bör beaktas i fråga om enkelt förhandstillträde.

I enlighet med vad jag nu anfört förordar jag, att i ExL införs bestämmelser om kvalificerat förhandstillträde och att utredningens förslag därvid i allt väsentligt läggs till grund. På sätt utredningen föreslagit bör de erforderliga bestämmelserna i ämnet tas upp i 39—41 §§ ExL. Förslaget föranleder därjämte vissa följdändringar i 54, 58, 60, 68 och 101 §§.

Expropriationskostnaderna

Gällande rätt

Enligt 67 § ExL är den exproprierande skyldig att, i den mån inte annat föranleds av bestämmelserna i 18 kap. 6 och 8 §§ RB, ersätta motparten hans kostnader i expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen. Hänvisningen till RB innebär att ersättningsskyldigheten inte omfattar kostnad, som motparten ådragit sig genom vårdslöshet eller försummelse (6 §), och inte heller kostnad, som annars inte varit skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt (8 §). Vid tillämpningen av sistnämnda bestämmelse anses det avgörande vara, om parten, när han vidtog den åtgärd som föranledde kostnaden, hade skäl att anse åtgärden erforderlig (jfr NJA II 1943 s. 235).

ExL innehåller inte någon uttrycklig bestämmelse om den exproprierandes egna kostnader. Tydligt är att han i regel har att själv stå för dessa. I ett fall, då fastighetsägare i samband med fullföljd av talan i expropriationsmål till högsta domstolen låtit sig komma till last sådant förhållande, som avses i 18 kap. 6 § RB, har dock fastighetsägaren förpliktats att utge kostnadsersättning till den exproprierande (NJA 1955 s. 513).

Kostnadsregeln i 67 § ExL är tillämplig också vid tvångsförvärv enligt vissa andra lagar, såsom 1902 års lag om elektriska anläggningar (jfr även 2 kap. 18 § vattenlagen), lagen om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksfastighet och lagen om inlösen i vissa fall av rätt till gruva m. m. Vidare är den tillämplig i de inlösningsfall som avses i 4 kap. 9—12 §§ vattenlagen samt 14, 50 och 57 §§ lagen om stenkolsfyndigheter m. m. Enligt 137 § BL skall 67 § ExL dessutom tillämpas vid inlösen enligt BL:s bestämmelser. Ogillas yrkande om inlösen skall dock enligt 138 § andra stycket BL allmänna bestämmelser om rättegångskostnad gälla, dvs. 18 kap. RB.

Beträffande åtskilliga andra tvångsförvärv eller därmed närbesläktade ingripanden är frågan om kostnadsfördelningen reglerad på annat sätt än som följer av 67 § ExL. I stort sett har tre skilda lösningar kommit till användning.

För det första gäller i vissa hithörande fall RB:s stadganden om rättegångskostnad i tvistemål. Så är förhållandet såvitt gäller det domstolsförfarande som kan komma i fråga vid inlösen enligt ensittarlagen den 18 juni 1925 (nr 334; 18 §), gruvlagen den 3 juni 1938 (nr 314; 31 § 2 mom.) och uranlagen den 2 december 1960 (nr 679; 63 §). Det bör dock nämnas att kostnaderna för själva förrättningsförfarandet enligt dessa lagar skall betalas av den, till vars förmån inlösen sker. RB:s kostnadsbestämmelser är vidare att tillämpa i mål, som uppkommit i anledning av anförda besvär över vägförrättning enligt 2 kap. lagen den 3 september 1939 (nr 608) om enskilda vägar. Detsamma gäller beträffande

mål om sådan lösningsskyldighet, som avses i 10 § jordförvärvslagen den 14 maj 1965 (nr 290).

I en andra grupp av fall har kostnadsfördelningen lösts så, att den till vars förmån ingripandet sker förklarats skyldig att i princip vidkännas både sina egna och motsidans rättegångskostnader men med möjlighet för domstolen att förordna annat om det prövas skäligt med hänsyn till omständigheterna. Kostnadsregler av sådan innebörd förekommer bl. a. i 86 och 105 §§ lagen om enskilda vägar, 23 § lagen om allmänna vägar, 23 § BL, 36 § naturvårdslagen och 12 § lagen om byggnadsminnen.

En tredje lösning av frågan om kostnadsfördelningen förekommer i lagen den 1 december 1950 (nr 599) om ersättning för mistad fiskerätt m. m. Lagen reglerar bl. a. frågor om ersättning av statsmedel till ägare av vattenområde, vilket frångått ägaren enligt lagen om gräns mot allmänt vattenområde. Ersättningsfrågorna tas i första instans upp av en särskild domstol, kallad fiskevärderingsnämnd. Talan mot nämndens dom eller beslut fullföljs till hovrätt. Mot hovrätts dom eller beslut fullföljs talan till högsta domstolen. I fråga om rättegångskostnader i första instans gäller i princip samma regler som enligt ExL. I överrätt skall kronan i princip svara för sina egna kostnader. I fråga om motpartens kostnader i överrätt tillämpas däremot 18 kap. RB, dock med det undantaget att kronan, om annat inte följer av 18 kap. 6 och 8 §§ RB, skall betala kostnad som åsamkas motparten genom att kronan fullföljt talan. — Genom lagändring år 1961 har en liknande reglering införts beträffande mål, som avses i 11 kap. 17 § 1—11 vattenlagen. Sådana mål kan — förutom annat — gälla tvångsförvärv av fast egendom eller särskild rätt till sådan egendom.

Utländsk rätt

I *Danmark* är expropriationslagstiftningen uppdelad på flera lagar. Enhetliga bestämmelser om förfarandet saknas. Vanligen föreskrivs emellertid, att ersättningsfrågorna skall avgöras av särskilt tillsatta värderingsnämnder. Den exproprierande kan åläggas att ersätta motparten dennes nödiga utgifter i anledning av förfarandet inför dessa nämnder. Under vissa förutsättningar kan beslut av nämnd underkastas prövning av domstol, och beträffande kostnaderna för domstolsprocessen tillämpas då allmänna regler. I *Finland* ankommer det på vederbörande länsstyrelse att avgöra bl. a. ersättningsfrågor, som uppkommer vid expropriation. Det åligger den exproprierande att ersätta all undersöknings- och värderingskostnad samt annan kostnad i anledning av förfarandet. Är part missnöjd med länsstyrelsens utslag, kan han instämma saken till domstol, varvid allmänna regler blir att tillämpa i kostnadsfrågan. I *Norge* fastställs regelmässigt expropriationsersättningen vid en judiciell eller, i enklare fall, vid en administrativ förrättning, benämnd *skjøn*. Utgifter, som enligt lag är förbundna med *skjønnet*, skall betalas av den exproprierande. Vid fullföljd till högre instans (*overskjøn*) får den exproprierande i allmänhet själv vidkännas sina kost-

nader men behöver gottgöra motparten dennes kostnader endast om denne vinner saken. Om saken går till domstol, gäller där allmänna regler om rättegångskostnad. I *Förbundsrepubliken Tyskland* gäller i åtskilliga avseenden skilda expropriationsrättsliga regler för olika delstater. Emellertid finns för stora delar av förbundsrepubliken en alltjämt gällande allmän expropriationslag av år 1874. I första hand avgörs expropriationsmål — även ersättningsfrågorna — av administrativ myndighet, varvid kostnaderna för förfarandet bärs av den exproprierande. Ersättningsfrågorna kan sedan vid behov dras under domstols prövning. Några speciella regler finns inte meddelade i fråga om kostnaderna för domstolsförfarandet, vilket torde innebära att allmänna regler om rättegångskostnader gäller också i expropriationsmål. Enligt en år 1958 i *Frankrike* genomförd lagstiftning om expropriation gäller i kostnadshänseende, att den exproprierande får vidkännas processkostnaderna på ömse sidor i första instans. Däremot tillämpas allmänna kostnadsregler i överrätt.

Utredningen

Mot bakgrund av den kritik som i olika sammanhang riktats mot kostnadsregeln i 67 § ExL och som i stort sett gått ut på, att regeln medför fördyringar och förseningar av expropriationerna och därigenom en försvagning av expropriationsinstitutet, framhåller utredningen att hänsyn till förfarandets effektivitet ensamt inte kan få vara avgörande, när det gäller att utforma regler om rättegångskostnaderna i expropriationsmål. Det har i vårt land alltid ansetts självklart att den som blir utsatt för ett tvångsmässigt ingripande av expropriationskaraktär skall få ut sin ersättning ograverad och inte behöva vidkännas några utgifter för att få sin rätt. Denna grundsats bör enligt utredningens mening gälla oavsett om parternas uppfattning i ersättningsfrågan i stort sett sammanfaller eller om meningsskiljakigheter råder mellan dem och expropriationen därför ger upphov till en mer eller mindre kostsam process.

Utredningen betonar emellertid att den nyss angivna grundsatsen inte behöver innebära, att markägare och andra ersättningsberättigade sakägare alltid skall ha full ersättning för samtliga kostnader, som de lägger ner på en expropriationsprocess, och att de under alla förhållanden skall undgå att betala motpartens kostnader. Vissa härifrån avvikande regler finns ju redan nu enligt hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ RB, utan att det därför kan sägas, att man frånfallit principen om full kostnadsersättning för markägare och med dessa jämställda sakägare. Uppgiften att konstruera lämpliga regler om kostnadsersättning i expropriationsmål består i själva verket i en avvägning mellan fordringsägarens intresse att få ut fordringen ograverad och det allmänna intresset att processen bör vara någorlunda snabb och billig. Utredningen håller före, att det förstnämnda intresset härvid bör tillgodoses i första hand, dock inte i den omfattning att motstående intressen helt åsidosätts.

Enligt utredningens mening kräver det allmänna intresset av ett tillfreds-

ställande rättsskydd för den enskilde, att han utan någon ekonomisk risk skall få sin egendom värderad och sin talan i övrigt prövad i en instans. Utredningen anser sig därför sakna anledning att på allvar ingå i diskussion av frågan om de nuvarande reglernas berättigande i fråga om processen i första instans.

Svaret anses inte lika givet när det gäller processen i överinstans. Vissa skäl talar onekligen för att den, som fått sin talan kostnadsfritt prövad i en instans, därigenom fått sitt behov av rättsskydd tillgodosett i sådan omfattning, att det inte framstår som oskäligt, om han vid process i högre instans får finna sig i att ta en viss ekonomisk risk för det fall att han förlorar processen där. Medan processen i underrätt är ett nödvändigt led i expropriationen, kan detsamma inte alltid sägas om en process i överinstans. Om den klagande parten vinner, är därmed fastslaget, att han hade skäl för sin klagan och att överrättsprocessen var nödvändig för att han skulle få sin rätt. Om däremot hans klagan inte leder till någon ändring i den lägre instansens avgörande, kan överrättsprocessen i viss mening sägas ha varit överflödig. Den klagande parten har genom att inte åtnöjas med den lägre rättens avgörande vållat onödiga kostnader både för sig själv, för motparten och för det allmänna. Dessutom har han förlängt processen och kanske hindrat motparten att komma i besittning av den egendom, som avses med expropriationen. Alla dessa olägenheter kan visserligen sägas vara ofrånkomliga konsekvenser av att man i rättssäkerhetens intresse organiserat domstolsväsendet i flera instanser. Möjlighet måste givetvis finnas att klaga över domstolsavgöranden i tveksamma fall. Men detta behöver inte betyda, att reglerna om ersättning för rättegångskostnad skall utformas så, att de direkt uppmuntrar till överklaganden också när den missnöjda parten inte har någon utsikt att vinna framgång med sin talan. Från den nu angivna synpunkten finner utredningen att de anmärkningar, som gjorts mot nuvarande regler om rättegångskostnader i expropriationsmål inte framstår som obefogade.

Beträffande den i 67 § ExL förekommande hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ RB framhåller utredningen, att denna visserligen kan sägas vara ägnad att i någon mån motverka obefogade överklaganden, men att dess effekt i sådant hänseende torde vara ganska ringa. Reglerna om rättegångskostnad i expropriationsmål verkar dessutom mycket olika på den exproprierande å ena sidan och markägaren och med denne jämställda sakägare å andra sidan. Den exproprierande, som har att betala både sina egna och motpartens kostnader, tvingas sålunda att av kostnadsskäl noga överväga, om han skall fullfölja talan, medan motsvarande hämsko helt saknas på den andra sidan. Med någon överdrift kan situationen beskrivas så, att expropriaterna enligt nuvarande ordning har »allt att vinna och ingenting att förlora» på en fortsatt process efter första instansens dom.

I anslutning härtill nämner utredningen, att dess genomgång av domar och domstolsakter i expropriationsmål inte klarlagt i vilken omfattning markägare och andra ersättningsberättigade sakägare otillbörligt utnyttjat sin förmån av kostnadsfri rättegång i överrätt. Samtidigt konstateras emellertid att

det ofta nog är omöjligt att på ett objektivt godtagbart sätt påvisa att sådant missbruk förekommit. Redan det förhållandet att gällande kostnadsregler kan fresta till ett illojalt processande är enligt utredningens mening så otillfredsställande att en ändring av reglerna är motiverad.

Utredningen konstaterar vidare bl. a. att utformningen av kostnadsreglerna i ExL uppenbarligen måste påverka parternas förhandlingsläge, när det gäller att få till stånd frivilliga uppgörelser. Med nuvarande ordning föreligger otvivelaktigt en viss risk för att den exproprierande kommer i underläge vid förhandlingar mellan parterna om frivillig uppgörelse. Expropriaten kan när han bestämmer sitt krav så att säga räkna sig till godo de kostnader, som hans motpart måste räkna med att få svara för i händelse av fortsatt rättegång. I stället för att uppmuntra till frivilliga uppgörelser kan den nuvarande kostnadsregeln sålunda i vissa situationer få en rakt motsatt effekt. Härav följer inte bara processekonomiska nackdelar i form av en ökad tillströmning av expropriationsmål till överrätterna utan också andra från allmän synpunkt betydande olägenheter. Är företaget brådslande, kan den exproprierande ibland tvingas medge också sådana ersättningskrav, som han skulle ha motsatt sig, om han haft friare händer. Med instämmande i vad tredje lagutskottet påpekade år 1959 (utl. 1959: 19), understryker utredningen, att kostnadsregeln i det nu behandlade hänseendet motverkar syftet med ExL:s värderingsregler.

Kostnadsregeln i ExL är otillfredsställande också från den synpunkten att den medför en påtaglig risk för att tyngdpunkten i rättegången förskjuts från underinstans till överinstans, något som uppenbart strider mot allmänna processuella principer. Faran är att expropriaterna med nuvarande generösa bestämmelser inte tillräckligt beaktar sin skyldighet att redan i första instansen framlägga det material, som kan vara av vikt för bedömningen av målet. Nackdelarna av en sådan ordning är så uppenbara att de inte behöver närmare utvecklas.

Sammanfattningsvis anser sig utredningen således kunna konstatera, att det av flera skäl är motiverat att ändra kostnadsregeln i 67 § ExL i vad avser kostnader i överrätt.

En lagändring, som tar sikte på att avhjälpa de påvisade olägenheterna av den nuvarande regeln måste, konstaterar utredningen, oundvikligen få till följd att expropriaten i kostnadshänseende kommer att behandlas något mera restriktivt än som hittills varit fallet. Detta behöver emellertid inte betyda att rättssäkerhetens krav sätts åt sidan. Den svenska expropriationslagstiftningen har hittills berett expropriaterna en ovanligt gynnad ställning och denna lagstiftning har dessutom i kanske högre grad än lagstiftningen i de flesta länder sørjt för att värderingsfrågorna redan i första instansen skall få en så grundlig och objektiv behandling som möjligt.

Enligt utredningens mening bör en ändring av kostnadsregeln ta sikte på att tillskapa en bestämmelse, som gör det nödvändigt också för expropriat att ingå-

ende överväga, om han för sin del skall fullfölja talan mot den lägre rättens avgörande. Vad som bör eftersträvas är framför allt ett återhållande moment som är ägnat att avhålla sakägare från att utan fog föra talan mot den lägre rättens avgörande.

Utredningen konstaterar att en lagändring i angivet syfte kan åstadkommas efter flera tänkbara linjer. Det kan sålunda övervägas att i fråga om rättegången i överinstans göra RB:s allmänna bestämmelser om kostnad i tvistemål helt tillämpliga. En reform av denna innebörd skulle emellertid gå längre än som påkallas av syftet med lagändringen. Bl. a. skulle följden bli att en sakägare, som efter klagan av den exproprierande får sin expropriationsersättning reducerad i högre instans, regelmässigt skulle förpliktas att betala den exproprierandes kostnader i överinstansen. I sammanhanget erinras om att vattenlagen tidigare upptog bestämmelser av denna innebörd men att dessa regler år 1961 — som det vill synas på goda grunder — ändrades till förmån för markägare och andra ersättningsberättigade såvitt angick bl. a. mål om avstående eller upplåtelse av mark för vattenkraftsändamål.

En annan möjlighet som utredningen övervägt är att låta bestämmelserna i RB om rättegångskostnad gälla bara beträffande sakägarens egna kostnader i överinstansen. Detta skulle innebära att den exproprierande i princip får svara för sina egna kostnader — oavsett utgången — och att sakägaren får sina kostnader i den högre rätten betalda endast för det fall att han där är att anse som vinnande part. Också denna lösning avvisas emellertid av utredningen, som därvid bl. a. erinrar om att norrländska vattenkraftsutredningen på sin tid föreslog en sådan lösning för vattenlagens del, vilket förslag dock inte godtogs, eftersom det ansågs för restriktivt mot sakägarna (prop. 1961: 13 s. 64, L³U 5, rskr 74).

Åtskilliga fördelar kan vinnas genom en regel som innebär, att den exproprierande i princip skall svara för samtliga kostnader i expropriationsmålet, om inte rätten med hänsyn till omständigheterna finner skäligt förordna annat. Denna lösning, som valts i lagen om allmänna vägar och som även återfinns i flera andra lagar, innehåller otvivelaktigt just ett sådant återhållande moment, som utredningen anser önskvärt. Utredningen anser emellertid inte heller denna lösning fullt tillfredsställande, eftersom en bestämmelse med detta innehåll lämnar parter och domstolar utan egentlig ledning och det säkerligen skulle dröja mycket länge, innan en fast och vägledande praxis hunnit utbilda sig.

Beträffande det system, som införts i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och som i princip innebär, att sakägaren får stå sina egna kostnader endast för det fall att han klagar och förlorar, erinrar utredningen om att det numera införts också i vattenlagen. Principen har därigenom kommit att gälla för åtskilliga expropriationsfall. Uppenbarligen är det önskvärt att i detta avseende söka uppnå enhetlighet i lagstiftningen. En regel av motsvarande innebörd också för ExL:s vidkommande skulle helt tillgodose det syfte som uppställts. Fastän regeln är stelare än den nyss berörda kostnadsbestämmelsen i lagen om allmänna vägar, erbjuder den i stor utsträckning samma fördelar som denna. Vid sidan

härav har den också förtjänsten av att vara klar och entydig och det blir möjligt för parterna att förutse, hur kostnadsfrågan kommer att bedömas i skilda situationer. Expropriaten får med en sådan kostnadsregel en av de speciella förhållandena motiverad förmånlig behandling. Bortsett från fall av rättegångsmissbruk o. d. behöver han sålunda aldrig betala motsidans kostnader. Sina egna kostnader får han ersätta inte bara när han själv klagat och vinner utan också — oavsett utgången av målet — när kostnaderna uppkommit genom att expropriaten klagat.

Utredningen föreslår att kostnadsregeln i 67 § ExL ändras i den riktning, som angetts nu senast. Vad som framför allt kan vinnas härigenom är en från allmän synpunkt önskvärd begränsning av risken för att de förvärv, för vilkas genomförande expropriation måste tillgripas, onödigtvis fördröjs och fördyras. Regeln bidrar också i sin mån till upprätthållandet av principen att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i första instansen.

Särskilt med tanke på det fall att överklagande sker beträffande värderings- eller rättsfrågor av omstridd eller oklar natur, har utredningen övervägt, om en kostnadsregel av föreslagen innebörd bör kombineras med en undantagsbestämmelse, som gör det möjligt för överrätt att i speciella situationer utdöma kostnadsersättning till expropriat, fastän denne inte fått bifall till sin fullföljda talan. Att ta upp en sådan bestämmelse i ExL skulle emellertid i viss mån kunna sägas innebära, att man på ett speciellt rättsområde återinförde den i modern lagstiftning övergivna principen om särskild kostnadsfördelning för det fall att saken varit så »mörk och tvivelaktig» att den tappande parten haft skälig orsak till rättegång. Utredningen finner det också tydligt, att besvärliga avgränsningsproblem ofta måste uppstå vid tillämpningen av en sådan bestämmelse. Av dessa skäl anses inte lämpligt, att en undantagsbestämmelse av här åsyftad innebörd tas upp bland ExL:s kostnadsregler.

I ett annat hänseende föreslås däremot en avvikelse från kostnadsreglerna i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och vattenlagen. För det fall att talan fullföljs i högre instans innehåller dessa lagar bestämmelser som, om de överfördes till ExL, skulle innebära att den exproprierande alltid skulle gottgöra sina motparter kostnader som åsamkas dessa genom att den exproprierande fullföljt talan i den högre instansen. Utredningen har ingen erinran mot den princip som ligger till grund för bestämmelserna men konstaterar samtidigt att bestämmelserna, om talan fullföljts av parterna på ömse sidor, i viss mån lämnar öppet i vad mån kostnaderna i den högre instansen skall anses föranledda av den ena eller den andra partens talan. I ett den 21 februari 1957 avgivet utlåtande över ett då föreliggande förslag till ändringar i lagen om ersättning för mistad fiskerätt har lagrådet visserligen uttalat, att uppdelning lär få ske efter vad som av kostnaderna kan anses hänföra sig till den enes eller den andres fullföljda talan (prop. 1957: 129 s. 26). Inte heller detta uttalande är emellertid ägnat att skapa full klarhet i frågan. Lagtextens ordalydelse skulle sålunda kunna ge upphov till den tolkningen, att i första hand den exproprierande hade att betala samtliga de

kostnader, som skulle ha uppkommit, om han ensam fullföljt talan, och att motparten sålunda endast borde stå för den merkostnad, som eventuellt uppkommit till följd av hans i överinstansen fullföljda talan. En rimligare tolkning är emellertid att parterna anses jämställda vid kostnadsuppdeleningen. För att förebygga varje anledning till missuppfattning vid tillämpningen av ExL anser utredningen lämpligt, att regeln om skyldighet för den exproprierande att svara för kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande fullföljt talan, begränsas att avse fall när talan fullföljts av honom ensam och att rättegångsbalkens allmänna regler om rättegångskostnad i överinstans görs tillämpliga när talan fullföljts å ömse sidor, dock givetvis med den inskränkningen att den exproprierande alltid skall själv bära sina kostnader å målet.

I enlighet med nu angivna riktlinjer har utredningen utformat sitt förslag till ändring i 67 § ExL.

I ett vid betänkandet fogat *särskilt yttrande av utredningens expert Hernmarck* redovisar denne både i fråga om behovet av ändrade kostnadsregler och i fråga om utformningen av nya sådana regler en annan mening än den, som kommit till uttryck i betänkandet och som omfattas av samtliga ledamöter i utredningen.

Hernmarck framhåller inledningsvis, att regeln om expropriationskostnad i 67 § ExL införts till skydd för expropriaten i det speciella läge, som uppkommer genom tvångsavhändelsen. En sådan ändring av kostnadsregeln att rättsskyddet försvagas kan i första hand aktualiseras, om erfarenheten visar att expropriatens gynnsamma ställning i fråga om rättegångskostnad missbrukats genom obefogad fullföljd till överinstans. Hernmarck framhåller att utredningen konstaterat att något sådant missbruk inte kan påvisas.

Ett annat skäl för ändring av den gällande kostnadsregeln skulle bestå i att exproprianten, om företaget är brådskande, ibland nödgas medge också sådana ersättningskrav, som han skulle ha motsatt sig, om han haft friare händer. Något stöd för att sådana situationer skulle förekomma mera allmänt har utredningsmaterialet inte lämnat. Med hänvisning till gällande bestämmelser om förhandstillträde och den reform av dessa regler som utredningen föreslår särskilt beträffande möjligheten till kvalificerat förhandstillträde i ett tidigt skede av förfarandet, konstaterar Hernmarck att exproprianten inte behöver försätta sig i det läget att obefogade ersättningskrav på grund av tidsnöd måste godtas.

Hernmarck delar utredningens uppfattning, att den föreslagna kostnadsregeln kan främja det i och för sig angelägna önskemålet, att utredningen i expropriationsmål koncentreras till rättegången i första instans, men menar att detta syfte bör tillgodoses med andra medel än genom regler om rättegångskostnad, t. ex. genom en aktiv processledning. Redan på grundval av gällande bestämmelser har domstolarna ofta ansett sig böra vägra expropriaten ersättning för utredning, som inte bedömts erforderlig för att tillvarata hans intresse.

Den föreslagna kostnadsregeln syftar till att försvaga expropriatens förhand-

lingsläge för att därmed »uppmuntra till frivilliga uppgörelser». Eftersom den förutsedda rättegångskostnad i överinstans, som skulle inverka vid förhandling mellan parterna, i regel måste te sig betydligt mera betungande för expropriaten än för den exproprierande, medför förslaget emellertid inte bara att exproprianten kommer ur det underläge, som med nuvarande ordning anses föreligga, och uppnår paritet med expropriaten, utan också att han i allmänhet försätts i en starkare position än expropriaten vid förhandling om frivillig uppgörelse.

Hernmarck konstaterar vidare, att det allmänt sett kan vara önskvärt att kostnadsreglerna i de författningar, som innehåller bestämmelser om tvångsinlösen, om möjligt blir likartade. En sådan uniformitet uppnås inte genom utredningens förslag. Det är också möjligt, att en fullständig likformighet inte kan tillskapas med hänsyn till de skillnader i fråga om ändamål och föremål, som föreligger för de olika fallen. Någon analys härav har inte företagits. Innan så skett bör inte likformighetskraven uppställas som något självändamål.

Till stöd för den nuvarande kostnadsregeln i ExL har i skilda sammanhang åberopats, att de värderingsproblem som förekommer till prövning i expropriationsmålen ofta är invecklade och svårbemästrade. I denna del hänvisar Hernmarck till uttalanden av andra lagutskottet vid 1949 års riksdag och av Svea hovrätt i remissyttrande över motionerna I: 330 och II: 401 vid 1959 års riksdag (L²U 1949: 34 s. 54 och L³U 1959: 19 s. 13). I sammanhanget erinras om de svårigheter som på grund av oklarheter i lagstiftningen föreligger när det gäller att bedöma byggnadslagstiftningens inverkan på markvärdet. Vid avgörandet huruvida ett tätbebyggelsevärde över huvud föreligger eller inte kan stora värden stå på spel och ovissheten om utgången kan vara betydande. För mången torde det te sig stötande att expropriat inte skall kunna påkalla sådan prövning i överinstans utan risk för att belastas med rättegångskostnader. I synnerhet när överinstansens ledamöter stannar i skilda meningar, kan det komma att framstå som obilligt att expropriaten, ehuru överinstansens dom går honom emot, inte kan få ersättning för sina kostnader.

Beträffande den av utredningen föreslagna kostnadsregeln anmärker Hernmarck, att den kan bli synnerligen vanskelig att tillämpa, när båda parter fullföljt talan.

Avslutningsvis konstateras att en vägning mellan å ena sidan rättsskyddsintresset och värderingsfrågornas svårbedömbarhet och å andra sidan de motiv som utredningen angett för sitt förslag ger vid handen, att tillräckliga skäl för en ändrad lagstiftning inte kan sägas föreligga. Om det skulle anses att en revision inte går att undvika bör denna enligt Hernmarcks mening, i högre grad än utredningens förslag medger, öppna möjlighet för domstolarna att tillerkänna expropriaten kostnadsersättning även om domen går honom emot. Bestämelsen kunde därvid, med bibehållande av utredningens förslag som huvudregel, få ett tillägg av innebörd att exproprianten skall svara för motpartens kostnader även i överinstans, därest domstolen med hänsyn till omständigheterna finner skäligt att så förordna.

Remissyttrandena

Den av utredningen uttalade meningen att nu gällande princip om expropriants ersättningsskyldighet för både egna och motparts kostnader för expropriationsrättegången i första instans bör lämnas orubbad, har inte bemötts i något yttrande.

I fråga om fördelningen av rättegångskostnaderna i överinstans är meningssättningsinställningarna däremot mycket stora.

Det stora flertalet remissinstanser deklarerar i princip sin anslutning till utredningens ståndpunkt, att expropriats rätt till ersättning för rättegångskostnader i överinstans bör begränsas i förhållande till vad som gäller f.n. I några fall — närmare bestämt i yttrandena från *stadskollegiet i Göteborg*, *drätselkamrarna i Boden* och *Luleå* samt *SABO* — har uttalats att begränsningen bör gå längre än utredningen föreslagit. Även i de yttranden, som avgetts av *bostadsstyrelsen*, *väg- och vattenbyggnadsstyrelsen*, *kommunalnämnden i Stenungsund*, *markpolitiska utredningen* och *Svenska kommunal tekniska föreningen* har ifrågasatts om förslaget på denna punkt är tillräckligt långtgående.

Åtskilliga av de remissinstanser, som är positivt inställda till en reform i den riktning utredningen föreslagit, understryker angelägenheten av att en sådan reform snarast kommer till stånd. *Kommunalnämnden i Stenungsund* uttalar att en ändring i angiven riktning är av synnerlig betydelse för kommunerna, särskilt med hänsyn till att nuvarande bestämmelser försätter kommunerna i ett avgjort underläge, när frågan om frivillig uppgörelse eller expropriation skall avgöras. *Svea hovrätt* finner det uppenbart att den nuvarande bestämmelsen i 67 § ExL är ägnad att fresta en expropriat att i onödan fullfölja talan mot lägre rätts dom. Hovrätten anser angeläget att de nackdelar som den nuvarande ordningen medför för kommunerna i möjligaste mån undanröjs. I yttrandet från *Föreningen Sveriges stadsdomare* konstateras bl. a. att gällande kostnadsregler uppenbarligen kan utnyttjas på ett otillbörligt sätt. Att i en situation när exproprianten-kommunen på grund av rådande bostadssituation befinner sig i tidsnöd meddela avsikten att fullfölja till högre instans, fastän utsikterna till ändring måste bedömas som mycket små, kan ibland innebära en påtryckning, som kan betecknas som otillbörlig. Några remissinstanser, bl. a. *kammarkollegiet*, anmärker att en del av de skäl, som utredningen åberopat till förmån för en ändring av kostnadsregeln, visserligen får mindre tyngd om utredningens övriga förslag — särskilt förslaget om kvalificerat förhandstillträde — genomförs. I kollegiets yttrande framhålls emellertid att en ändring ändå får anses motiverad, eftersom gällande ordning kan fresta till ett illojalt processande och sålunda påtagligen inbjuder till missbruk.

Några remissinstanser tar principiellt avstånd från tanken på att frångå nu gällande kostnadsbestämmelser. Hit hör bl. a. *länsstyrelsen i Gävleborgs län*. Länsstyrelsen framhåller att staten, så länge den i princip garanterar en enskild äganderätt, också bör tillse att den enskilde i förhållande till samhället äger obe-

skuren möjlighet att utan eget kostnadsutlägg hävda sin rätt. Uppfattningen att nuvarande kostnadsbestämmelser bör behållas i princip oförändrade hävdas också av *länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus samt Malmöhus län, överlantmätnarna i Gävleborgs, Jönköpings och Örebro län, länsarkitekten och länsingenjören i Jönköpings län, Näringslivets byggnadsdelegation, RLF, Skånes jordägareförbund, Svenska bankföreningen, Sveriges advokatsamfund och Sveriges fastighetsägareförbund* liksom även av *reservanter inom stadskollegiet, borgarrådsberedningen, drätselnämnden och fastighetsnämnden i Stockholm* samt *två reservanter inom styrelsen för Svenska stadsförbundet*. Till stöd för den sålunda intagna ståndpunkten har i allmänhet åberopats synpunkter av liknande innebörd som de, vilka framförts i det särskilda yttrandet av utredningens expert Hernmarck. Såsom ett ytterligare skäl för att nuvarande ordning alltjämt bör behållas åberopar *RLF*, att någon utpräglad praxis i värderingsfrågorna ännu inte utbildats på samma sätt som exempelvis beträffande vattenmålen. I anslutning härtill nämner *RLF* också, att det enligt förbundets erfarenhet inte är möjligt att utläsa någon enhetlig praxis ur hovrätternas avgöranden.

Fastighetsägareförbundet anför bl. a. att expropriaten med hänsyn till fortgående penningvärdeförsämring och till expropriationslagens ränteregler i kombination med skattebestämmelserna i regel har lika stort intresse som den exproprierande att undvika en tidsödande och långdragen process.

Advokatsamfundet gör följande mera allmänna reflexion.

Även om de nu gällande kostnadsreglerna i enstaka fall kan antagas leda till en objektivt sett onödig fördyring och försening av expropriationsförfarandet, innebär detta en väsentligt mindre olägenhet än det försvagande av den enskildes rättsskydd som skulle bli en följd av den föreslagna lagändringen. Expropriationerna drabbar i stor utsträckning villaägare och andra fastighetsägare i ganska blygsamma ekonomiska förhållanden, och för dessa är kostnaderna av mycket väsentlig betydelse. Ett genomförande av utredningens förslag skulle med all säkerhet leda till att den enskilde inte sällan såge sig nödsakad att av hänsyn till risken för kostnader avstå från fullföljd av talan, även i sådana fall där skäligheten av den utdömda ersättningen med fog kan ifrågasättas och där en fullföljd av talan inte vore omotiverad. En sådan följd av lagstiftningen om expropriation är inte rimlig.

Också vad gäller frågan om vilken lösning som bör väljas vid utformningen av en ny lagbestämmelse rörande expropriationskostnaderna i överrätt har delade meningar framkommit under remissbehandlingen.

Den lösning som utredningen stannat för godtas i sina huvuddrag av det stora flertalet av de remissinstanser, som är positivt inställda till tanken på en lagändring. *Bostadsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, fortifikationsförvaltningen och lantmäteristyrelsen* finner förslaget välmotiverat och väl avvägt. Även *flertalet av de hörda kommunerna* har funnit den föreslagna lösningen ändamålsenlig eller acceptabel. Flera remissinstanser, bl. a. *överståthållarämbetet*, ger uttryck åt den uppfattningen, att expropriaten även efter en reform enligt utredningens förslag får ett tillfredsställande rättsskydd, varvid bl. a. hänvisas till att den exproprie-

rande enligt förslaget alltid själv har att svara för egna kostnader samt att expropriaten å sin sida alltjämt får möjlighet att under rättegången i första instans kostnadsfritt utnyttja erforderlig expertis. *Kammarkollegiet* påpekar att den i kostnadshänseende gynnade ställning som en expropriat även efter den föreslagna ändringen erhåller saknar motsvarighet i vanliga utomobligatoriska skadeståndsförhållanden. I dessa gäller — framhåller kollegiet — allmänna regler om rättegångskostnader, oavsett att den skadelidande, t. ex. en vid bilolycka skadad person, inte i någon mån föranlett rättegången och oavsett de skäl av social eller personlig natur, som kan tala till förmån för en mot den skadelidande välvillig behandling av kostnadsfrågan.

Utan att ta ställning vare sig för eller emot utredningens förslag på denna punkt noterar *Svenska sparbanksföreningen* såsom en tacknämlig konsekvens, att förslaget bör medföra att utredningen i expropriationsmål kommer att koncentreras till rättegången i första instans. Å andra sidan uttrycks i några remissyttranden, bl. a. i yttrandena från *vattenfallsstyrelsen* samt *länsstyrelsen* och *överlantmätaren i Malmöhus län*, farhågor för att den föreslagna kostnadsregeln kan komma att leda till ökade kostnader för rättegången i första instans. *Vattenfallsstyrelsen* nämner i detta sammanhang, att det är styrelsens erfarenhet, att de hittills gällande kostnadsreglerna i stor utsträckning medfört onödig och skadlig vidlyftighet i utredningen vid expropriationsdomstolarna och att domstolarna i första instans haft en mycket liberal inställning till kostnadsregeln. Det kan enligt styrelsen befaras, att den nu införda kostnadsregeln i ännu högre grad kan inbjuda till onödig och skadlig vidlyftighet i utredningen vid första domstolen, eftersom markägarna löper risk att få betala rättegångskostnader om de fullföljer målet till högre instans. Styrelsen finner därför angeläget att det i motiven uttalas, att uppmärksamhet bör riktas på angivna förhållanden så att den tilltänkta reformen i praktiken inte blir innehållslös.

Stadskollegiet i Göteborg föreslår att allmänna kostnadsregler, dvs. 18 kap. RB, helt och hållet skall tillämpas beträffande rättegången i överinstans. Kollegiet hänvisar till att man genom inrättandet av expropriationsdomstolar med tillgång till särskild expertis tillskapat garantier för att värderingsfrågorna redan i första instans får en så allsidig och objektiv behandling som möjligt. Vidare hänvisar kollegiet till att utomlands i allmänhet gäller, att kostnadsfördelningen i högre rätt bestäms efter den utgång som målet fått. Den av kollegiet uttalade meningen har kommit till uttryck också i yttrandet från *SABO*. *Drätselkammaren i Luleå* anser likaledes, att 18 kap. RB bör tillämpas i överinstans, dock med modifikation, att den exproprierande skall stå kostnad, som förorsakas motpart när den exproprierande ensam fullföljt talan. *Drätselkammaren i Boden* anser att vardera parten bör stå sin kostnad, om exproprianten klagar och vinner, men tillstyrker i övrigt utredningens förslag.

Å andra sidan föreslås i några remissyttranden lösningar, som innebär att expropriaten i kostnadshänseende behandlas mera gynnsamt än enligt utredningens förslag.

Längst i den nyss angivna riktningen går en *reservant inom fastighetsnämnden i Göteborg* — som föreslår att den nuvarande kostnadsregeln i 67 § ExL skall behållas, såvitt gäller rättegången i expropriationsdomstol och hovrätt, medan den av utredningen föreslagna kostnadsregeln får gälla beträffande rättegången i högsta domstolen — samt *länsstyrelsen i Jönköpings län* och *Handelskamrarnas nämnd*, vilka anser att den nu gällande ordningen bör behållas som huvudregel men med möjlighet för överrätt att under vissa förutsättningar förordna, att expropriaten själv skall stå sin kostnad. Länsstyrelsen tänker sig härvid en kostnadsregel av den typ, som f. n. förekommer i bl. a. 23 § lagen om allmänna vägar, dvs. en regel som innebär, att den exproprierande i princip är skyldig att svara för såväl sina egna som motsidans rättegångskostnader, men med möjlighet för domstolen att förordna om annat, när så provas skäligt med hänsyn till omständigheterna. Handelskamrarnas nämnd återigen anser att avvikelse från principen om expropriants ersättningsskyldighet för rättegångskostnad i överinstans bör få ske endast under förutsättning att domstolen finner att överklagandet skett utan skäl eller synnerlig anledning annars förekommer därtill. Också i remissyttranden, som avgetts av *länsarkitekten i Norrbottens län*, *Näringslivets byggnadsdelegation* och *Svenska bankföreningen* kommer tanken på en lagändring av denna mera begränsade innebörd till synes.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har berört frågan om lämpligheten av att utforma expropriationslagens kostnadsregel efter mönster av 23 § lagen om allmänna vägar. Styrelsen uttalar att allmänna väglagens kostnadsregel väl rent formellt torde ge domstolarna möjlighet att, utöver de fall som åsyftas i undantagsregeln i nuvarande 67 § ExL, ålägga markägaren att svara för rättegångskostnader. I praktiken har emellertid sakägarna nära nog undantagslöst fått ersättning för samtliga sina skäliga kostnader inte bara i underrätten utan också i överrätterna. Det kan sålunda konstateras att kostnadsreglerna i nuvarande expropriationslag och väglag materiellt sett stämmer överens. Eftersom den konstruktion av kostnadsregeln som kommit till uttryck i väglagen sålunda knappast inneburit något återhållande moment torde detta enligt styrelsens mening utgöra en hållbar grund för att inte utforma expropriationslagens nya kostnadsregler på enahanda sätt.

Inte så få remissinstanser ansluter sig i princip till den av *Hernmarck* i andra hand uttalade meningen att utredningens förslag bör kompletteras med en bestämmelse, som gör det möjligt för överrätt att under vissa förutsättningar tillerkänna expropriat kostnadsersättning även om domen i sakfrågan går honom emot. Till denna grupp hör *Svea hovrätt*, *försvarets civilförvaltning*, *länsstyrelsen i Stockholms län*, *överlantmätarna i Göteborgs och Bohus* samt *Stockholms län*, *Föreningen Sveriges häradshövdingar* samt *Svenska byggherreföreningen*. *Svea hovrätt* föreslår, att 67 § ExL ändras på sätt utredningen föreslagit med tillägg av innebörd att domstolen må, därest omständigheterna föranleder därtill, tillerkänna expropriaten ersättning för rättegångskostnader även i fall, då han är tappande. Hovrätten anser att en bestämmelse sådan som den av utred-

ningen föreslagna ibland kan bli för hård mot expropriaten. Enligt hovrätten torde förslaget också gå längre än som är nödvändigt för att uppnå det syfte, som utredningen uppställt som mål för en lagändring. De frågor som uppkommer i ett expropriationsmål är ibland av så invecklad och för den enskilde expropriaten svårbemästrad natur, att dennes fullföljd kan anses ha varit motiverad även om han inte vinner bifall till sin talan. Hovrätten anser att det i sådana fall skulle vara obilligt att låta expropriaten själv svara för sina kostnader. Med tanke på fall av berörda art anser hovrätten motiverat med en undantagsbestämmelse, som öppnar möjlighet för överrätten att i särskilda fall tillerkänna också förlorande expropriat ersättning för rättegångskostnader. De skäl, som utredningen åberopat mot införande av en sådan undantagsbestämmelse anser hovrätten inte vara av den beskaffenhet, att de bör hindra införandet av en bestämmelse, som med hänsyn till expropriatens berättigade intressen ter sig sakligt grundad.

Liknande synpunkter som de Svea hovrätt anlagt kommer till uttryck i yttrandena från länsstyrelsen och överlantmätaren i Stockholms län samt Svenska byggherre-föreningen. En undantagsregel av antydd innebörd bör enligt överlantmätaren i Göteborgs och Bohus län utnyttjas »om särskilda skäl är därtill». I yttrandet från Föreningen Sveriges häradshövdingar anges att en sådan undantagsregel bör komma till användning om synnerliga skäl föreligger. Även försvarets civilförvaltning anser, att en dylik bestämmelses karaktär av undantagsregel bör markeras starkare än som skett i Hernmarcks yttrande. Enligt ämbetsverkets mening bör bestämmelsen tillämpas om domstolen med hänsyn till beskaffenheten av i målet förekommande rättsfrågor eller särskilda omständigheter i övrigt finner detta skäligt.

Uttalanden till förmån för en undantagsregel av den innebörd Hernmarck angett i sitt särskilda yttrande görs också i yttranden, som avgetts av *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, överlantmätna i Jönköpings och Gävleborgs län, lantbruksdirektören i sistnämnda län, RLF, reservanter inom stadskollegiet, borgarrådsberedningen, drätsel-nämnden och fastighetsnämnden i Stockholm samt två reservanter inom styrelsen för Svenska stadsförbundet.*

En ledamot av hovrätten över Skåne och Blekinge föreslår att utredningens förslag kompletteras med en bestämmelse om att den exproprierande, när särskilda skäl är därtill, må åläggas att utge ersättning för motparts rättegångskostnad i högre rätt utöver vad som följer av 67 § ExL i dess föreslagna lydelse. Som exempel på situationer i vilka tillämpning av en sådan kompletterande bestämmelse framstår som skälig anges dels det fall att expropriat som fullföljt talan får bifall till denna endast i sådan mindre mån, att kostnaderna enligt 18 kap. 4 § RB skulle kvittas eller expropriaten skulle få jämkad ersättning, dels vissa undantagsfall, när det av sociala billighetsskäl kan anses rimligt att ersättning utgår även om expropriaten förlorat sin talan.

Den föreslagna kostnadsfördelningen i överinstans när parterna på ömse sidor fullföljt talan avstyrks av *Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge,*

kammarkollegiet, lagberedningen och Föreningens Sveriges häradshövdingar. Enligt dessa remissinstansers mening bör kostnadsfördelningen också i den nu avsedda situationen avgöras efter de grunder, som gäller enligt motsvarande bestämmelser i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och vattenlagen. I de avstyrkande yttrandena erinras om att utredningens förslag i nu nämnt hänseende innebär, att expropriaten försätts i ett sämre läge än som skulle ha blivit fallet vid en tillämpning av grunderna för dessa bestämmelser. Vidare påpekas önskvärdheten av enhetliga regler inom varandra närliggande lagstiftningsområden. Kammarkollegiet framhåller också att kollegiet, såvitt gäller tillämpningen av lagen om ersättning för mistad fiskerätt, inte funnit nämnda lags kostnadsregel olämplig.

I några remissyttranden anmäls önskemål om motsvarande lagändringar beträffande närbesläktade kostnadsregler inom andra lagstiftningsområden. *Kammarkollegiet* anser sålunda önskvärt med en översyn av kostnadsreglerna i 36 § andra stycket naturvårdslagen och i lagarna om allmänna vägar och enskilda vägar i syfte att om möjligt få till stånd en likformig reglering. *Svenska stadsförbundet* anser att utredningens förslag föranleder, att ändring också måste övervägas beträffande de bestämmelser i 23, 53, 69, 71 och 117 §§ BL, som reglerar kostnadsfördelningen i vissa ersättningsmål enligt nämnda lag, bl. a. mål om ersättning för gatumark och om bidrag till gatubyggnads-kostnad. Den av utredningen uppställda huvudprincipen för fördelning av rättegångskostnaderna kan enligt förbundets mening tillämpas också beträffande sådana tvister. Visserligen skulle måhända kunna göras gällande att tillämpningen av skälighetsreglerna i de angivna specialbestämmelserna kommer att röna inflytande av lydelsen av den allmänna kostnadsregeln i 67 § ExL. Så har tidigare varit fallet i anslutning till den modifikation av kostnadsansvaret som vid 1949 års revision av expropriationslagstiftningen infördes genom hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ RB. På motsvarande sätt skulle då utredningens kostnadsregler om de genomfördes påverka tillämpningen av de nu aktuella specialreglerna i bl. a. byggnadslagen. En sådan tolkning förefaller dock tveksam och till undvikande av varje oklarhet i detta hänseende bör enligt förbundets mening de allmänna kostnadsreglerna i 67 § ExL genom en uttrycklig föreskrift ges tillämpning även för de fall där hittills en sådan särskild kostnadsreglering skett som i de nu angivna bestämmelserna i BL.

Förslag om lagändringar av sistnämnda innebörd framförs också av *stadsfullmäktige i Malmö, Svenska kommunförbundet och Svenska kommunal tekniska föreningen.*

Överlantmätaren i Örebro län anmäler önskemål om viss komplettering av 67 § ExL för att klargöra vad som är att hänföra till »kostnader å expropriationsmålet». Överlantmätaren påpekar att i rättegångskostnader ofta inbegrips kostnader, som är konstituerande för markvärdet och rätteligen ingår i löseskillingen. Såsom exempel nämns kostnader för undersökning av grundförhållanden

beträffande mark avsedd för tätbebyggelse, kostnader för planskisser och liknande utredning. Överlantmätaren håller före att sådana kostnader i regel ersätts såsom rättegångskostnad, varigenom expropriaten tydligen erhåller dubbel ersättning för kostnaderna. En lagändring för att tillrättalägga berörda förhållande är enligt överlantmätarens mening av väsentlig betydelse från ekonomisk synpunkt, eftersom undersökningskostnaderna ofta uppgår till relativt stora belopp. Vad överlantmätaren sålunda anfört finner *länsstyrelsen i Örebro län* välbetänkt och väl förtjänt att tas upp till närmare prövning.

Departementschefen

Den nuvarande regeln i 67 § ExL innebär att den exproprierande är skyldig att ersätta motparten sådana kostnader i expropriationsmålet, som inte föranletts av motpartens försumliga processföring, om kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Denna regel har, bortsett från vissa jämkningar som närmast är av redaktionell natur, gällt alltsedan tillkomsten av ExL. Regeln fick emellertid en helt annan innebörd och betydelse genom 1949 års reform av expropriationslagstiftningen. Redan då ifrågasattes också om inte expropriatens rätt till ersättning för kostnader i överrätt borde begränsas. Yrkanden av liknande slag har därefter framförts vid flera tillfällen.

Kritiken mot den gällande ordningen går i korthet ut på att denna medför att expropriationerna fördyras. Regeln i 67 § ExL anses ägnad att försvåra frivilliga uppgörelser och uppmuntra till överklaganden. Därigenom försenas expropriationerna. Processens tyngdpunkt påstås också kunna förskjutas från första instansen till överrätterna. Å andra sidan har det alltid betonats, att expropriationsförfarandets karaktär kräver en särskild reglering. Meningarna är emellertid delade i frågan hur långt en sådan reglering bör gå.

Expropriationsutredningen har funnit att expropriaten i kostnadshänseende bör behandlas något mera restriktivt än hittills. Utredningen har inriktat sig på en bestämmelse som berättigar expropriaten till ersättning för rättegångskostnaderna i första instansen oavsett utgången av målet men som gör det nödvändigt för honom att ingående överväga om han skall fullfölja talan mot den lägre rättens avgörande. Sålunda föreslås att den exproprierande, i den mån inte annat föranleds av bestämmelserna i 18 kap. 6 och 8 §§ RB, alltid skall vidkännas sina egna kostnader samt kostnader som åsamkats motpart till följd av att den exproprierande ensam fullföljt talan men att i övrigt bestämmelserna i 18 kap. RB skall gälla.

Den kritik som under en lång följd av år riktats mot den nu gällande kostnadsregeln kan enligt min mening inte avvisas. Det synes vara en utbredd uppfattning att regelns innehåll är ägnat att leda till missförhållanden. Jag anser också att en reform bör göras men denna bör ske med varsamhet och under beaktande av de grundsatser som präglar svensk rätts inställning till tvångsavgifter över huvud.

Det är uppenbart att expropriaten även i fortsättningen bör utan några kostnader få sin talan prövad i en instans. När det gäller kostnaderna i överrätt anser jag i likhet med utredningen att en ordning bör eftersträvas som avhåller sakägare från att utan fog föra talan mot avgörandet i den första instansen. Enligt allmän mening torde den nu befintliga hänvisningen till 18 kap. 6 § RB inte tillräckligt effektivt fylla en sådan funktion.

Den lösning som utredningen stannat för innebär i princip att expropriaten aldrig behöver betala den exproprierandes kostnader och att han får svara för sina egna kostnader enbart när han själv klagat och förlorat. Förslaget överensstämmer med den reglering som finns i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och i vattenlagen. Härutöver har utredningen diskuterat andra alternativ. Av dessa torde endast ett böra allvarligt övervägas, nämligen det som förekommer i bl. a. lagen om allmänna vägar, och som innebär att den exproprierande i princip skall svara för samtliga kostnader i målet såvida inte rätten med hänsyn till omständigheterna finner skäligt förordna på annat sätt.

Enligt vad som upplysts tillämpas den reglering som finns i lagen om allmänna vägar i praktiken på ett sätt som överensstämmer med 67 § ExL i dess nuvarande lydelse. I valet mellan de två nu berörda lösningarna bör avgörande vikt fästas vid att utredningens lösning är klar och entydig och ger parterna möjlighet att förutse hur kostnadsfrågan kommer att bedömas i skilda situationer. En sådan lösning innebär vidare stora fördelar för expropriaten. Bortsett från fall av rättegångsmissbruk o. d. behöver han aldrig betala motpartens kostnader och han får sina egna kostnader ersatta inte bara när han klagat och vinner utan även när den exproprierande ensam klagat. Regelns syfte att utgöra ett avhållande moment vid övervägandena i fullföljdsfrågan framträder genom att expropriaten löper risk att få stå sina egna kostnader när han klagat och förlorat. Denna risk bör också ge expropriaten anledning att inte från början räkna med en prövning i flera instanser utan koncentrera sin talan till den första instansen.

På grund av vad nu anförts anser jag att utredningens lösning i princip bör accepteras.

En expert inom utredningen har föreslagit en komplettering av utredningens förslag. Denna komplettering skulle innebära en rätt för överinstansen att i vissa fall tillerkänna expropriaten ersättning för rättegångskostnader också när han klagat och förlorat. Som motiv för en sådan regel åberopas, att de frågor som förekommer till bedömande ibland är av så invecklad och för expropriaten svår-bemästrad natur att dennes fullföljd av talan kan ha varit motiverad även om den inte leder till att talan vinner bifall. En del remissinstanser har tillstyrkt detta förslag.

Även jag anser att vissa skäl talar för en bestämmelse av ungefär den innebörd som nyss angetts. Att införa en sådan bestämmelse skulle emellertid — som utredningen antytt — i viss mån innebära en återgång till den numera övergivna principen om särskild kostnadsfördelning när saken varit »mörk och tvivelaktig». Ett sådant steg torde inte böra tas endast på ett begränsat område

utan frågan bör bedömas i ett större sammanhang. Jag kan därför inte biträda detta förslag.

En särskild fråga gäller kostnadsfördelningen när både expropriat och expropriant fullföljt talan i högre rätt. Utredningen anser att det är i viss mån oklart hur motsvarande fråga skall bedömas vid tillämpningen av exempelvis lagen om ersättning för mistad fiskerätt. Frågan är om den exproprierande när han fullföljt talan alltid skall betala expropriatens samtliga kostnader, oavsett om denne fullföljt talan eller inte, eller om denna påföljd skall drabba den exproprierande bara när han ensam fullföljt talan. Utredningen har valt det sistnämnda alternativet.

Utredningens förslag i nyssnämnda del har mött kritik vid remissbehandlingen. Därvid har gjorts gällande bl. a. att expropriaten kommer i ett sämre läge än den ersättningsberättigade i motsvarande situation vid tillämpning av lagen om ersättning för mistad fiskerätt.

Såsom utredningen anført lämnar kostnadsreglerna i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och vattenlagen i viss mån öppet, hur kostnaderna skall fördelas, när parterna på ömse sidor fullföljt talan. När den princip som kommit till uttryck i dessa kostnadsregler skall överföras till ExL, bör enligt min mening klart anges hur kostnadsfrågan för expropriationsmålen del skall bedömas i motsvarande situation. En lämplig och rimlig lösning synes mig därvid vara den, som utredningen stannat för, eller att de allmänna reglerna i RB om rättegångskostnad görs tillämpliga, dock med den begränsning som följer av att den exproprierande alltid skall själv vidkännas egna kostnader. Jag anser sålunda utredningsförslaget böra följas också på denna punkt.

Om de föreslagna ändringarna genomförs kommer detta att påverka kostnadsfördelningen även i vissa andra mål än sådana som avses i 67 § ExL. Framför allt kommer samma regler att gälla vid inlösen av mark enligt BL. Vid remissbehandlingen har uttryckts önskemål om motsvarande ändringar också i vissa andra lagar, bl. a. naturvårdslagen och väglagstiftningen. Motsvarande regler anses också böra gälla för kostnadsfördelningen i vissa ersättningsmål enligt BL, exempelvis mål om ersättning för gatumark. Dessa frågor torde få tas upp i därför lämpligt sammanhang.

Övriga frågor

Tidsfristen för betalning av expropriationsersättning

Gällande rätt

Expropriationsersättning skall enligt 48 § ExL erläggas inom tre månader från det domen i expropriationsmålet vunnit laga kraft. Denna tidsfrist gäller oavsett om tillträde ägt rum dessförinnan. Underlåtenhet att i behörig ordning erlagga ersättningen medför enligt 50 § den påföljden att expropriationsrätten förverkas, dock inte om den exproprierande tillträtt expropriationsobjektet. För sådant fall gäller i stället enligt 52 och 54 §§ att sakägare har rätt att efter utgången av nyssnämnda tidsfrist hos länsstyrelsen påkalla uttagande av oguldna ersättningsbelopp. Som nämnts i ett tidigare sammanhang får återkallelse av expropriationsanspråk inte göras beträffande mark, som den exproprierande tagit i besittning (51 §).

Utredningen

Den ökade frekvensen av förhandstillträden och det förhållandet att sådant tillträde numera äger rum också vid mera omfattande expropriationer har bl. a. aktualiserat frågan, om inte en väsentligt kortare tidsfrist än den i lagen angivna tremånadersperioden bör föreskrivas för betalning av ersättning när förhandstillträde skett. Förslagsvis har framförts tanken på en förkortning av tidsfristen till en månad.

Den nu gällande lagregeln i ämnet återgår på en bestämmelse i 1866 års expropriationsförordning enligt vilken expropriationsersättningen, om den inte hunnit bestämmas före tillträdesdagen, skulle utges inom tre månader efter det ersättningen bestämts. Någon närmare motivering har inte lämnats till bestämmelsen. I anslutning härtill redogör utredningen för motsvarande bestämmelser inom angränsande rättsområden och nämner därvid bl. a. stadgandet i 9 kap. 67 § vattenlagen. Om tillstånd till företag eller åtgärd enligt vattenlagen på grund av vattendomstols förordnande tagits i anspråk innan utslaget vunnit laga kraft eller ersättning eljest enligt vattenlagen bestämts efter det företaget utförts gäller enligt detta stadgande för sådan ersättning, som skall nedsättas hos länsstyrelsen, en betalningsfrist av 30 dagar från det ersättningsbeslutet vunnit laga kraft.

Utredningen framhåller att det självfallet är angeläget att utgivandet av fastställd expropriationsersättning i de fall, då expropriationsobjektet redan tagits i anspråk av den exproprierande, sker i så nära anslutning till ersättningsbeslutet som möjligt. Med visst fog skulle man kunna göra gällande att sådan ersättning — vare sig det är fråga om förskott eller slutlig ersättning — borde förfalla till betalning i och med att domstolens avgörande vinner laga kraft. Med hänsyn

till den ränteförpliktelse, som enligt 55 § åvilar den exproprierande när förhandstillträde ägt rum, ligger det också i dennes intresse att inte onödigtvis fördröja betalningen. Å andra sidan är att beakta att den exproprierande är skyldig att i samband med nedsättandet av ersättningen inge bl. a. gravationsbevis och vissa andra handlingar till länsstyrelsen. För anskaffande av dessa handlingar behövs visst rådrum. Om den exproprierande är juridisk person kan beslut behöva inhämtas från anslagsbeviljande organ, och det kan av denna orsak vara nödvändigt att den exproprierande efter det slutligt avgörande föreligger i expropriationsmålet får ytterligare någon tid på sig att ordna betalningen. Goda skäl talar således för att behålla rådande system med någon tids betalningsfrist efter lagakraftvunnet avgörande. Av hänsyn till de ersättningsberättigades intressen anser utredningen emellertid önskvärt att fristen inte blir längre än nödvändigt. En förkortning från tre månader till en månad från det lagakraftvunnet avgörande föreligger kan knappast medföra nämnvärd olägenhet för de exproprierande och utredningen anser en sådan förkortning också i övrigt lämplig.

Av nu angivna skäl föreslår utredningen att i 48 § ExL tas in en bestämmelse av innebörd att expropriationsersättningen, om fastigheten tagits i besittning innan avgörandet vunnit laga kraft, skall nedsättas inom en månad från dagen för lagakraftvinnandet. Om befrielse från nedsättningsskyldighet medgetts, skall den exproprierande inom angiven tid i stället göra anmälan till länsstyrelsen och därvid styrka att ersättningen betalats. De nya bestämmelserna föreslås få sådan utformning att de kommer att avse både den slutligt utdömda expropriationsersättningen och förskott, som enligt de av utredningen samtidigt föreslagna nya förskottsreglerna bestäms av domstol efter det förhandstillträde skett.

Remissyttrandena

Svenska kommunförbundet och *Svenska vattenkraftföreningen* avstyrker förslaget. Kommunförbundet erinrar om att ett kommunalt anslagsbeslut vinner laga kraft tidigast tre veckor från dagen för tillkännagivandet på kommunens anslagstavla av beslutsprotokollets justering. Även om finansieringsfrågan i många fall kan ordnas förhållandevis snabbt, kan det enligt förbundets mening i andra fall vara förenat med svårigheter att med kort rådrum skaffa erforderliga medel för ändamålet. Förbundet anser under sådana omständigheter övervägande skäl tala för att en och samma frist av tre månader tillämpas för betalning av expropriationsersättning, oavsett om förhandstillträde ägt rum eller ej. Vattenkraftföreningen åberopar att det kan ta ganska lång tid att anskaffa för nedsättning- en erforderliga lagakraft- och gravationsbevis samt avskrifter, vilket i sin tur kan innebära att nedsättningsärendet inte alltid hinner bli komplett inom den föreskrivna fristen. Olägenheterna härav måste enligt föreningen bedömas allvarigare än att markägaren, också för de fall då tillträde ägt rum, kan få vänta något längre på själva nedsättningen.

Drätselkammaren i Boden tillstyrker förslaget endast under den uttryckliga

förutsättningen att garantier lämnas för att gravationsbevis kan erhållas inom förutsatt tid.

Luftfartsstyrelsen föreslår en tidsfrist av två månader i stället för den föreslagna tiden av en månad. Styrelsen hänvisar härvid till att svårigheter kan uppkomma att utverka erforderliga anslagsbeslut inom den av utredningen föreslagna tidsfristen.

Kommunalnämnden i Stenungsund finner det däremot skäligt att tidsfristen minskas till en månad. Nämnden framhåller att den långa tid, som i regel förflyter från det kommunen får vetskap om tiden för första domstolsförhandlingen till föreslagen tidpunkt för betalning, är fullt tillräcklig för att förbereda finansiering av utgiften.

Departementschefen

Reglerna för betalning av expropriationsersättningen bör självfallet vara sådana att betalningen inte onödigt fördröjs. I synnerhet är det angeläget att betalningen sker så snart som möjligt när egendomen i fråga redan tagits i besittning. Jag ansluter mig därför till utredningens förslag om en förkortning av den nu gällande tremånadersfristen i sådant fall. Den föreslagna tiden en månad har lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Ett par remissinstanser har ansett tiden för kort när den exproprierande är juridisk person och ersättningen föranleder beslut av anslagsbeviljande organ. Jag anser det emellertid angeläget att parterna såvitt möjligt medverkar till att expropriationsförfarandet inte drar onödigt långt ut på tiden och det bör vara möjligt att i dylikt fall förbereda ärendet så att betalning kan ske inom en månad från det domen vunnit laga kraft. Jag biträder därför utredningens förslag på denna punkt.

Skyldigheten för expropriant att ställa säkerhet för expropriationsersättning

Gällande rätt

Skilda bestämmelser i ExL ålägger den exproprierande att ställa säkerhet för ersättnings- eller skadebelopp. Sådana bestämmelser förekommer i 37, 62 och 72 §§. Den i praktiken oftast tillämpade bestämmelsen är 37 §, som föreskriver skyldighet för den exproprierande att ställa säkerhet hos länsstyrelsen för expropriationsersättningen med ränta, innan erhållen rätt till förhandstillträde tas i anspråk. I utredningens förslag finns motsvarigheter till denna föreskrift upptagna i 36 och 39 §§.

Enligt 74 § i dess nu gällande lydelse är kronan befriad från skyldighet att ställa säkerhet. Sådan befrielse gäller däremot inte för kommun eller liknande subjekt.

Utredningen

Under remissbehandlingen av det lagstiftningsärende, som utmynnade i 1949 års reform av expropriationslagstiftningen ifrågasattes om inte befrielsen från

skyldighet att ställa säkerhet enligt ExL borde utsträckas att avse också kommun. I sammanhanget hänvisades till kommunallagarnas regler om lån och borgen och till den reella betydelsen av kommunens ansvar för sina förpliktelser. Föredragande departementschefen förklarade sig emellertid för det dåvarande inte kunna förorda en lagändring av sådan innebörd. Utredningen framhåller, att denna fråga under senare år fått allt större aktualitet. Frånsett de fall, när expropriation sker för upplåtelse av kraftledningsservitut o. d., sker det alldeles övervägande antalet expropriationer för kommuns räkning. En särskilt stor grupp av fall i vilka kommun är exproprierande avser inlösen av mark enligt byggnadslagen. Förhandstillträde kommer till stånd i ett stort antal fall och det förekommer inte sällan domstolsförordnanden om sådant tillträde, varvid kommunens skyldighet att ställa säkerhet aktualiseras.

I fråga om förutsättningarna för en reform i antydd riktning anmärker utredningen till en början att kommunernas ekonomiska ställning i allmänhet avsevärt förstärkts efter de indelningsreformer och kommunsammanslagningar, som skett på senare år. Vidare kan man räkna med att mera omfattande expropriationsföretag inte sätts igång innan exproprianten försäkrat sig om att de nödvändiga ekonomiska resurserna finns för att genomföra företaget. I det nu aktuella sammanhanget aktualiseras skyldighet att ställa säkerhet betydligt oftare än i andra fall då gällande bestämmelser föreskriver sådan skyldighet. Den säkerhet som ställs består vidare i många fall av borgen från någon kommunens förtroendeman eller tjänsteman. Det ligger i sakens natur att det ofta är mycket svårt för kommunerna att ställa säkerhet i annan form. Med hänsyn till storleken av de belopp för vilka sådan borgen gäller saknar den varje praktisk betydelse för säkerställande av sakägarnas ersättningsanspråk.

Mot bakgrund av det anförda föreslår utredningen, att kommunerna helt fritas från skyldighet att ställa säkerhet enligt ExL. Med kommun avser utredningen härvid borgerlig primärkommun, dvs. landskommun, köping och stad, men däremot inte municipalsamhälle. Vid sidan härav bör också landsting få motsvarande befrielse. Utredningen har också övervägt, om inte befrielse från skyldighet att ställa säkerhet borde gälla även till förmån för kommunalförbund. Med hänsyn till den oklarhet som f. n. råder om dessa sammanslutningars framtida uppgifter har utredningen emellertid ansett sig inte böra avge något förslag av sådan innebörd.

Remissyttrandena

Utredningsförslaget i denna del hälsas från flera håll med tillfredsställelse. Förutom från kommunalt håll tillstyrks förslaget bl. a. av *Svenska bankföreningen*.

Kammarkollegiet anser att även kommunalförbund och kyrkliga kommuner bör vara befriade från skyldighet att ställa säkerhet. Kollegiet erinrar om att det vid 1962 års kommunreform förutsattes, att behov av kommunalförbund kom-

mer att föreligga också framdeles. Vad angår kyrkliga kommuner framhåller kollegiet att det exempelvis inte sällan förekommer att församling behöver exproprieras mark för kyrkogårdsändamål. Kyrkliga kommuner har visserligen ofta inte samma ekonomiska tyngd som de borgerliga kommunerna men å andra sidan torde expropriationen för deras del endast kunna gälla relativt små objekt. Det bör därför inte möta betänkligheter att befria också de kyrkliga kommunerna från skyldighet att ställa säkerhet.

Endast *lagberedningen* anmäler betänkligheter mot förslaget. Beredningen finner det tveksamt om den föreslagna lagändringen bör genomföras utan samtidig ändring av andra lagar som innehåller bestämmelser om ställande av säkerhet. Genomförs förslaget på denna punkt bör dock samtidigt övervägas, om inte andra garantier fordras för att ersättningsskyldigheten fullgörs utan dröjsmål när exproprianten är landsting eller kommun. Lagberedningen anser det inte givet, att de borgensförbindelser som f. n. brukar ställas saknar varje praktisk betydelse för ändamålet.

Departementschefen

I likhet med flertalet remissinstanser ansluter jag mig till utredningens förslag att kommun befrias från skyldighet att ställa säkerhet för ersättningsbelopp enligt ExL. Bestämmelse härom bör som utredningen föreslår införas i 74 §. Något praktiskt behov av en motsvarande regel för kyrklig kommun torde ej föreligga. Bestämmelsen bör omfatta — förutom kronan — stad, köping, landskommun och landstingskommun samt kommunalförbund mellan sådana kommuner.

I enlighet med vad förut anförts har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

- 1) *lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation;*
- 2) *lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385).*

Lagförslagen torde få fogas till statsrådsprotokollet i detta ärende som *bilaga*.

Specialmotivering

Förslaget till lag om ändring i expropriationslagen

5 §.

Paragrafens fjärde stycke innehåller bestämmelse om att Kungl. Maj:t, när expropriationsrätt meddelas, skall utsätta en tidsfrist för fullföljande av expropriationssaken hos domstol och om verkan av att denna tidsfrist inte iakttas.

Departementschefen

Enligt vad jag anför i det föregående föranleder den föreslagna befogenheten för fastighetsägare och andra sakägare att väcka talan i expropriationsmål viss

ändring i bl. a. fjärde stycket i denna paragraf. I överensstämmelse med vad utredningen föreslagit har lagrummet fått en sådan utformning att därav framgår, att talan som väcks av fastighetens ägare eller annan sakägare får samma verkan i fråga om expropriationsrättens bevarande som en av den exproprierande väckt talan och att samma tidsfrist gäller i båda fallen.

21 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om vem som får väcka talan och när det kan ske samt vissa föreskrifter om vad stämningsansökan skall innehålla.

Departementschefen

Av skäl som jag förut angett har den föreslagna bestämmelsen om rätt att väcka talan redan innan tillstånd till expropriationen lämnats av Kungl. Maj:t placerats i denna paragraf. Bestämmelsen tas upp i *första stycket*, som också innehåller den föreslagna regeln om rätt för fastighetens ägare eller annan sakägare att under vissa förutsättningar väcka talan. Dessa förutsättningar är att tillstånd till expropriation meddelats och att fastigheten tagits i besittning. Det sistnämnda kravet är uppfyllt även om tillträdet skett innan expropriationstillståndet meddelades och oberoende av om tillträdet grundas på överenskommelse mellan parterna eller har annan grund. Detta innebär bl. a. att fastighetsägare, vars mark tagits i anspråk med vägrätt är berättigad att väcka talan mot väghållaren när denne, såsom ibland förekommer, också utverkat expropriationstillstånd.

I *andra stycket* har tagits upp en bestämmelse om att stämningsansökan, utöver vad som i övrigt är föreskrivet, skall innehålla uppgift om namn och adress på samtliga för sökanden kända sakägare. Bestämmelsen överensstämmer, bortsett från en redaktionell jämkning, med utredningens förslag.

Tredje stycket, som motsvarar 21 § i dess nu gällande lydelse, har jämkats på sätt utredningen föreslagit.

22 §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om utfärdande av stämning m. m.

Utredningen

Som en konsekvens av att enligt 21 § även fastighetens ägare eller annan sakägare skall kunna väcka talan i expropriationsmål föreslår utredningen vissa ändringar i bestämmelserna om stämning och kallelse i 22 §. De föreslagna ändringarna innebär bl. a. följande.

Bestämmelsen om att rätten skall utfärda stämning på fastighetens ägare och övriga kända sakägare begränsas att gälla det fall att den exproprierande väckt talan. Har stämningsansökan gjorts av annan skall rätten utfärda stämning på den exproprierande. Eftersom övriga ersättningsberättigade sakägare i detta fall inte är motparter till den som ansökt om stämning bör stämning inte utfärdas på dem men de bör kallas att som parter inträda i rätte-

gången. Utredningen föreslår att kallelserna delges på samma sätt som är föreskrivet i fråga om stämning. De nu berörda ändringarna avser första stycket.

Genom en omformulering av nuvarande andra stycket klargörs att fastighetens ägare är skyldig uppge övriga sakägare i fastigheten även om han inte själv väcker talan.

Som ett tredje stycke i paragrafen tar utredningen upp en bestämmelse om att stämning som utfärdas på den exproprierande skall innehålla en anmodan till denna att uppge den ersättning han bjuder i målet. Utredningen framhåller att det naturligtvis bör tillses att den exproprierande får skäligen tid på sig för att bestämma sitt bud.

I det nuvarande tredje stycket, som föreslås utgöra fjärde stycket, föreslås en redaktionell jämkning.

Departementschefen

De föreslagna ändringarna är att betrakta som enbart följdändringar till förslaget om rätt för annan än den exproprierande att väcka talan i expropriationsmålet. Jag har i sak ingen erinran mot utredningens förslag.

25 §.

De ändringar som föreslås i denna paragraf är av enbart redaktionell natur.

27 §.

Enligt denna paragraf äger domstolen låta anstå med målets vidare handläggning i visst fall.

Utredningen

Har den exproprierande enligt medgivande av ägaren eller bestämmelse i ExL tagit mark i besittning innan huvudförhandling i målet hållits och kan uppskattning av expropriationsersättningen inte lämpligen äga rum förrän den anläggning eller det företag för vilket expropriationen sker fortskridit ytterligare, kan domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning. Utredningen har enligt vad som framgått tidigare uttalat sig för att bestämmelserna om befogenhet för fastighetsägare och annan sakägare att väcka talan i expropriationsmål samt om förskott på expropriationsersättning görs tillämpliga också i det fall att mark tagits i anspråk med vägrätt enligt lagen om allmänna vägar. Eftersom detta fall av förhandstillträde sålunda föreslagits skola i övrigt jämnställas med det fall, att förhandstillträde skett på grund av ägarens medgivande eller enligt föreskrift i ExL, bjuder konsekvensen att också förevarande bestämmelse görs tillämplig på sådant förhandstillträde. Även praktiska hänsyn talar i denna riktning. Därför föreslås en sådan omformulering av paragrafen att denna blir tillämplig i samtliga fall, då den exproprierande tagit fastigheten i besittning. Att uttrycket »fastigheten» valts

i stället för det nuvarande uttrycket »mark», beror på att det är önskvärt att nå terminologisk överensstämmelse med 21 § och att utmärka, att bestämmelsen är tillämplig även vid sådan rättighetsexpropriation som avses i 3 §. Däremot åsyftas givetvis inte att utesluta tillämpning av bestämmelserna i det fall att en fastighet endast delvis tagits i anspråk innan huvudförhandling hålls. ExL:s terminologi torde inte vara sådan att stöd därav kan hämtas för en sådan ej avsedd tolkning.

Departementschefen

Jag biträder utredningens förslag.

Enligt vad jag anförde i samband med behandlingen av frågan om rätt för den exproprierande att väcka talan, innan tillståndsfrågan avgjorts, bör det av utredningen föreslagna nya andra stycket i paragrafen utgå.

32 §.

Paragrafen innehåller vissa regler om det högsta och lägsta belopp vartill expropriationsersättningen får bestämmas.

Departementschefen

Som framgått av den allmänna motiveringen skall beslut om förskott kunna meddelas inte bara i samband med förordnande om förhandstillträde utan även i fall när förhandstillträde redan kommit till stånd. Det är därför inte uteslutet att föreskrivna förskott kan komma att vara obetalda, när den slutliga ersättningen bestäms. Detta har föranlett en ändring i förevarande paragraf. Dessutom har vissa jämkningar av övervägande redaktionell natur vidtagits.

36 §.

I denna paragraf finns bestämmelser om befogenhet för domstol att i expropriationsmål förordna om förhandstillträde som inte medför äganderättsövergång (s. k. enkelt förhandstillträde).

Paragrafen motsvarar nuvarande 37 § och 38 § första och andra stycket.

Utredningen

Yrkande om förhandstillträde bör kunna tas upp till prövning så snart talan väckts i målet, dvs. när stämningsansökan inkommit till domstolen. Gällande rätts krav på att stämning utfärdats bör därför inte behållas men parterna bör självfallet få tillfälle att yttra sig över ett framställt yrkande om förhandstillträde.

Utredningen har avstått från att i detta sammanhang göra en översyn av de bestämmelser i ExL som innehåller uttrycket fastighet. I förevarande paragraf avser utredningen med detta uttryck fastighet eller del av fastighet som omfattas av expropriationstillstånd. Förhandstillträde kan alltså inte mot bestridande medges i fråga om sådant område som avses i 12 § ExL.

Som förut framgått har utredningen föreslagit att de f. n. ganska detaljerade

reglerna om beräkning av preliminär ersättning skall utgå. Utredningen framhåller att det är ett intresse att de föreslagna reglerna om förskott inte tillämpas så att förfarandet vid bestämmandet av förskottsbelopp utvecklas till något som liknar en huvudförhandling. Givetvis bör dock parterna få tillfälle att yttra sig. En uttrycklig bestämmelse därom finns i 38 § i förslaget. Med ledning av tillgänglig utredning bör det ofta vara möjligt att bestämma ett belopp som under alla förhållanden skall tillkomma expropriaten. Detta belopp kan då i sin helhet fastställas som förskott. Möjligheten att ta upp förskottsfrågan till förnyad prövning bör i de flesta fall kunna befria domstolarna från tvånget att ge sig in på en mera ingående behandling av olika värderingsproblem.

Departementschefen

De väsentligaste frågorna i anslutning till denna paragraf har behandlats i ett tidigare avsnitt. Jag kan därför i detta sammanhang inskränka mig till att beröra några av mer detaljbetonad karaktär.

Det är uppenbart att terminologien i ExL inte är konsekvent och därför behöver överses. Såvitt gäller begreppet fastighet har detta påtalats flera gånger. En översyn bör emellertid anstå till slutfasen av utredningens uppdrag.

Av den föreslagna lydelsen framgår att beslut i fråga om förhandstillträde kan meddelas inte bara av expropriationsdomstolen utan också av högre rätt. Att sådan fråga kan tas upp endast på yrkande av den exproprierande följer av allmänna processuella regler.

Utredningens påpekanden om prövningen av förskottsfrågor förtjänar att understrykas. Om tillämpningen följer de linjer utredningen dragit upp kan den nya ordningen enligt min mening komma att medföra stora fördelar för alla berörda, både parter och myndigheter.

37 §.

Paragrafen behandlar förutsättningarna för beslut om förskott i fall när tillträde redan skett.

Utredningen

Initiativet till att en förskottsfråga bringas under domstolens prövning bör komma från den ersättningsberättigade. En uttrycklig regel härom föreslås. Yrkandet om förskott kan framställas på vilket stadium som helst av rättegången, alltså även i överrätt om målet fullföljts dit.

Som redan förut berörts har utredningen föreslagit en regel som begränsar möjligheten att erhålla upprepade förskottsbeslut. Regeln innebär att beslut om förskott inte får meddelas förrän sex månader förflutit från det ett tidigare beslut om förskott vunnit laga kraft. Innebörden av denna bestämmelse är att hinder mot förnyat förskottsbeslut föreligger vare sig det förut meddelade beslutet innefattat avslag på framställd begäran om förskott eller inneburit bifall till en sådan begäran.

Remissyttrandena

Lantmäteristyrelsen påpekar att partiellt tillträde av en fastighet kan innebära att en begränsad rättighet i fastigheten helt faller bort. Om tillträde ändå anses kunna tillåtas bör rättighetshavaren enligt styrelsens mening få ut ett förskott som motsvarar hela värdet av rättigheten.

Departementschefen

Paragrafen har upptagits i departementsförslaget med väsentligen samma innehåll som utredningens förslag. Begränsningsregeln i fråga om nya förskottsbeslut har utformats så att tiden sex månader skall förflyta, innan nytt yrkande om förskott får tas upp till prövning.

Med anledning av lantmäteristyrelsens påpekande, som inte gäller bara fall som avses i förevarande paragraf utan även andra fall där förskott kan komma i fråga, vill jag framhålla, att det i vissa fall givetvis inte möter något hinder att bestämma förskottet så att det motsvarar hela den ersättning vederbörande kan anses berättigad till.

38 §.

Paragrafen motsvarar nuvarande 39 §. De ändringar som gjorts i förhållande till den nu gällande lydelsen beror av ändringarna i nuvarande 36—38 §§.

39 §.

I paragrafen, som innehållsmässigt är helt ny, har tagits upp bestämmelser om domstols befogenhet att medge kvalificerat förhandstillträde och om skyldighet för domstolen att i samband därmed bestämma tid och villkor för tillträde av expropriationsfastigheten.

Utredningen

Begäran om medgivande till kvalificerat förhandstillträde bör enligt utredningens mening inte kunna tas upp till prövning, innan rättegång inletts i expropriationsmålet. Vidare har förutsatts, att prövningen skall ankomma på den domstol, där målet är anhängigt. Något hinder att väcka fråga om kvalificerat förhandstillträde i överinstans föreligger således inte om målet fullföljts dit.

Första stycket i paragrafen reglerar domstolens befogenhet att medge kvalificerat förhandstillträde.

Utredningen har inte funnit anledning begränsa tillämpningsområdet för kvalificerat förhandstillträde till vissa expropriationsändamål men framhåller, att behovet av sådant tillträde företrädesvis torde komma att göra sig gällande vid expropriation, som sker för att genomföra saneringsåtgärder inom befintlig bebyggelse eller för att säkerställa nyproduktionen av bostäder e. d. Vad beträffar expropriation för allmänna inrättningar, kommunikationsanläggningar e. d. anser utredningen däremot att behov av kvalificerat förhandstillträde mera sällan

kan uppkomma och detsamma gäller också vid expropriation för åtskilliga andra ändamål.

I förslaget upptagna regler om kvalificerat förhandstillträde kan — på grund av bestämmelsen i 3 § ExL — i och för sig tillämpas vid s. k. självständig rättighetsexpropriation. Utredningen framhåller emellertid att för den exproprierandes del knappast något står att vinna genom att använda denna form av tillträde i stället för det enkla tillträdet. En rimlig tillämpning av 36 och 39 §§ bör enligt utredningens uppfattning i allmänhet leda till att domstolen inte finner skäl att tillämpa den senare paragrafen.

Med det i författningstexten använda uttrycket »fastighet, som skall avstås genom expropriation» avser utredningen i första hand de fall, då fastigheten omfattas av ett av Kungl. Maj:t meddelat tillstånd till expropriation. Bestämmelsen är emellertid avsedd att kunna tillämpas även i fall, då Kungl. Maj:ts tillstånd inte erfordras för förvärvet, t. ex. i vissa inlösningsfall enligt BL och vid utvidgning av expropriation enligt 12 § ExL. Utredningen finner det dock uppenbart att bestämmelsen inte kan komma till användning beträffande område, till vilket expropriation begärs utvidgad enligt 12 § andra stycket ExL, annat än i den undantagsvis förekommande situationen, att ersättningsfrågan i expropriationsmålet kan avgöras samtidigt med att medgivande till kvalificerat förhandstillträde lämnas. Att fråga om utvidgning av expropriationen enligt första eller andra stycket i 12 § ExL alltså står öppen, bör emellertid enligt utredningen inte helt utesluta att kvalificerat förhandstillträde får ske till mark, som under alla förhållanden skall bli föremål för expropriation. En del nackdelar, företrädesvis från fastighetsbildningssynpunkt kan visserligen ibland uppkomma härav, men antalet utvidgningsfall är förhållandevis ringa. Kvalificerat förhandstillträde torde företrädesvis komma att aktualiseras i fall, då kommun står som expropriant. Det finns därför anledning anta, att eventuella olägenheter i fastighetsbildningshänseende inte skall bli bestående under någon mera avsevärd tid efter det expropriationen genomförs.

I fråga om möjligheten att medge förhandstillträde till endast en del av det expropriationsobjekt, som expropriationstillståndet avser, anser utredningen åtskillnad böra göras mellan det fall, att fråga är om en för sig bestående fastighet, och det fall, att fråga är om endast en del av sådan fastighet. I fråga om det förra fallet hyser utredningen knappast några betänkligheter mot att kvalificerat förhandstillträde tillämpas. I fråga om det senare fallet hävdar utredningen däremot, att sådant tillträde kan medföra inte oväsentliga komplikationer från fastighetsbildnings- och registreringssynpunkter. Utredningen anser visserligen möjligheten av kvalificerat förhandstillträde inte böra helt uteslutas för sådana fall, men betonar att en avvägning av den exproprierandes intresse av att förvärva äganderätt till fastighetsdelen på ett tidigt stadium och de skäl, som talar mot att medgivande lämnas, endast i undantagsfall kan tänkas ge till resultat att kvalificerat förhandstillträde bör få äga rum.

Vad beträffar de processuella frågorna framhåller utredningen att medgivande

till kvalificerat förhandstillträde självfallet inte bör kunna lämnas, utan att definitiva ställning tagits till frågan, om det finns grund för expropriationsanspråket som sådant. I den mån denna fråga inte förut avgjorts genom mellandom, måste alltså avgörandet i den delen träffas i samband med att frågan om kvalificerat förhandstillträde avgörs.

Andra stycket innehåller bestämmelser om skyldighet för domstol att bestämma tid och villkor för tillträde av fastigheten i samband med medgivande enligt första stycket. Utredningen har inte ansett behövt att i förslaget ta upp en särskild bestämmelse, som med tanke på det fall att dom angående kvalificerat förhandstillträde överklagats, ger överinstansen möjlighet att omedelbart — innan saken i övrigt prövas — fatta beslut om de i domen upptagna tillträdesfrågorna. Utredningen hänvisar härvid till att den exproprierande har möjlighet att också i överinstansen begära förordnande om enkelt förhandstillträde enligt 36 § i förslaget.

Remissyttrandena

I likhet med utredningen anser *kammarkollegiet*, att det inte bör vara uteslutet att medge kvalificerat förhandstillträde till sådan del av expropriationsobjektet, som inte utgör för sig bestående fastighet. Kollegiet utgår emellertid liksom utredningen från att medgivande endast undantagsvis kommer att lämnas i sådana fall. *Svenska kommunförbundet* hävdar däremot med skärpa att bestämmelserna inte bör tillämpas restriktivt i detta hänseende. En restriktiv tillämpning skulle nämligen innebära ett sådant uttunnande av bestämmelsernas innehåll, att deras praktiska användbarhet blev starkt reducerad. Förbundet anmärker, att det ju inte kan komma i fråga att ta i anspråk mera mark än som fordras för att tillgodose föreliggande behov. Utredningens skäl för en restriktiv tillämpning kan inte anses tillräckligt underbyggda. Förbundet är inte övertygat om att komplikationerna kan vara så betydande, att den exproprierandes intresse av att förvärva äganderätt till en fastighetsdel på ett tidigt stadium bör vika vid en intresseavvägning.

Lantmäteristyrelsen anmärker att det av utredningens förslag inte framgår klart på vad sätt det är avsett att på karta och på marken avgränsa område av fastighet, som skall bli föremål för kvalificerat förhandstillträde, för det fall att tillträdet avser en mindre del av fastigheten än som skall exproprieras. Med tanke på sådana situationer ifrågasätter *överbantmätaren i Jönköpings län* ett tillägg till 26 § ExL av innebörd, att gränsen mot återstoden av expropriationsfastigheten inte behöver utmärkas på marken. Om målet slutligen resulterar i att återstoden inte exproprieras, bör domstolen lämpligen ha att förordna om utmärkande av gränsen.

Överbantmätaren i Gävleborgs län efterlyser klarläggande föreskrifter om förfarandet i fastighetsbildnings- och registreringshänseende i nyss åsyftade fall och erinrar vidare om att för domen kan fordras särskild karta enligt 26 § andra stycket ExL.

Kammarkollegiet anmärker att den exproprierandes intresse av att få målet slutligt avgjort lätt kan komma att försvagas sedan han fått rätt att i alla avseenden förfoga över expropriationsfastigheten. Som en tänkbar utväg att stimulera intresset för skyndsam handläggning av återstående frågor antyder kollegiet möjligheten av att till kvalificerat förhandstillträde knyta skyldighet för den exproprierande att utge högre ränta än annars på obetalda ersättningsbelopp, förslagsvis efter 9 %, och tillägger att en sådan skyldighet kanske också skulle göra den exproprierande mera benägen att bjuda högre förskott.

Departementschefen

Frågan hur de nya bestämmelserna om kvalificerat förhandstillträde bör utformas i sina huvuddrag har jag behandlat i ett tidigare avsnitt. Jag har därvid gett uttryck för den meningen att utredningens förslag i allt väsentligt kan läggas till grund för lagstiftning.

Som utredningen framhållit talar starka skäl för att åtminstone en viss återhållsamhet iakttas när det gäller att medge kvalificerat förhandstillträde till delar av områden, som i sin helhet omfattas av expropriationstillstånd. Självfallet får emellertid de skäl som talar för en sådan återhållsamhet i varje särskilt fall vägas mot intresset av att den exproprierande så snart som möjligt blir ägare av fastigheten. Om så sker torde man knappast behöva befara att olägenheter av någon betydelse i ena eller andra riktningen uppkommer.

Tillräckliga skäl att enbart med tanke på nyss åsyftade situationer införa särskilda föreskrifter om gränsutmärkning synes mig inte vara för handen. Om det efter någon tids erfarenheter mot förmodan skulle komma att visa sig att nuvarande ordning är förenad med någon mera väsentlig olägenhet får frågan givetvis övervägas på nytt.

Jag vill i sammanhanget erinra om att bestämmelserna i 42 § (nuvarande 36 §) och 58 § om underrättelse till registerförare m. m. givetvis skall tillämpas också när det är fråga om kvalificerat förhandstillträde.

Vad gäller den närmare utformningen av förevarande paragraf har jag ej funnit anledning att i något väsentligt hänseende frångå utredningens förslag. Frånsett en del redaktionella jämkningar överensstämmer densamma således med nämnda förslag. Skäl saknas att införa en regel om skyldighet för den exproprierande att efter kvalificerat förhandstillträde utge förhöjd ränta på obetald expropriationsersättning.

40 §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om den ordning i vilken dom, som innefattar medgivande enligt 39 §, får verkställas och om den rättsföljd som inträder i och med att domen verkställts.

Utredningen

Som förutsättning för verkställighet av dom enligt 39 § har i förevarande paragraf bl. a. upptagits föreskrift om att säkerhet skall ställas till expropria-

tionsersättningen med ränta. Sådan föreskrift har av utredningen bedömts erforderlig med tanke på situationer, när frivilligt förhandstillträde ägt rum.

Enligt förslaget bör länsstyrelsen ha att på grundval av den utredning, som den expropriierande förebringat i anslutning till gjord anmälan, avgöra om förutsättningarna för verkställighet är uppfyllda. Om dessa förutsättningar inte uppfyllts, skall länsstyrelsen avvisa anmälningen.

Utredningen anmärker att dom, varigenom medgivande enligt 39 § lämnats, bör verkställas enligt bestämmelserna i nu förevarande paragraf, innan lagakraftgående dom angående expropriationsersättningen föreligger i målet. Någon verkställighet därefter kan nämligen inte komma i fråga. Att detta gäller, framgår av ordalydelsen i 39 §, enligt vilken medgivandet skall avse äganderättsövergång innan lagakraftgående dom föreligger i ersättningsfrågan. För fullbordande av expropriation efter det ersättningsfrågan slutligt avgjorts har utredningen ansett att vanliga regler bör tillämpas, vilket bl. a. innebär att förverkandepåföljd kan inträda, om expropriationsersättningen inte erläggs i föreskriven ordning.

Remissyttrandena

Kammarkollegiet anmärker, att länsstyrelsen enligt denna paragraf har att göra en sakprövning, som inte har motsvarighet vid sådan i 48 § ExL föreskriven anmälan, som enligt 49 § utgör en förutsättning för expropriationens fullbordande. Enligt kollegiets mening bör i lagtexten tas in en uttrycklig föreskrift om att länsstyrelsen skall ha att pröva om anmälan är rätteligen gjord och genom särskilt beslut antingen konstatera att så är fallet eller avvisa anmälningen.

Departementschefen

Paragrafen har, bortsett från jämkningar av redaktionell karaktär, utformats i överensstämmelse med utredningens förslag. Med anledning av kammarkollegiets yttrande bör framhållas att länsstyrelsen givetvis skall meddela beslut med anledning av gjord anmälan. Detta torde även utan uttrycklig föreskrift framgå av innehållet i övrigt i paragrafen.

41 §.

Paragrafen, som utformats i nära överensstämmelse med utredningens förslag, innehåller föreskrifter om länsstyrelsens skyldighet att underrätta domstol, inskrivningsdomare och fastighetsregisterförare om anmälan enligt 40 §.

42 §.

Paragrafen innehåller vissa föreskrifter av expeditionell karaktär.

Departementschefen

I enlighet med vad jag anfört förut har till denna paragraf överflyttats de föreskrifter som nu har sin plats i 36 §.

När lagfart beviljas enligt dom, som innefattar medgivande till kvalificerat förhandstillträde kan beslut om stämpelskatt inte meddelas samtidigt, såvida inte också löseskillingen för fastigheten slutligt bestämts. Med tanke på det fall att beslut i skatteärendet av sådan anledning behövt uppskjutas (jfr 30 § 1 mom. andra stycket och 36 § stämpelskatteförordningen) har i andra stycket av förvarande 42 § upptagits en föreskrift om skyldighet för vederbörande expropriationsdomstol att underrätta inskrivningsdomaren om det belopp, till vilket löseskillingen bestämts enligt lagakraftvunnen dom.

48 §.

Denna paragraf innehåller regler om expropriationsersättningens erläggande. Paragrafen motsvarar 38 § tredje stycket samt 40 och 48 §§ i gällande rätt.

Utredningen

De föreslagna nya reglerna om förskott på expropriationsersättning innehåller inte några särskilda bestämmelser om sätt och tid för betalning av förskotten. Utredningen har i stället valt metoden att genom jämkningar i 48—58 §§ skapa i görlig mån enhetliga regler för alla former av expropriationsersättning. Under detta uttryck faller således om inte annat framgår såväl slutlig ersättning som förskott.

Beträffande *första stycket* anför utredningen bl. a. följande.

Skyldigheten att göra anmälan till länsstyrelsen i fall när nedsättning inte äger rum har, när det är fråga om förskott, inte samma funktion som när fråga är om slutlig ersättning men anses av praktiska skäl ändå böra behållas, bl. a. med hänsyn till att det ålagts länsstyrelsen att underrätta domstolen om att förskottsbelopp nedsatts. Tydligt är att, när förskott föreskrivits som villkor för förhandstillträde och medgivande lämnats till att förskottet inte behöver nedsättas, föreskriven anmälan skall ha inkommit till länsstyrelsen, innan tillträdesrätten får tas i anspråk.

I fråga om den tid inom vilken nedsättning skall ske behålls huvudregeln, dvs. ersättningen skall nedsättas inom tre månader från det domstolens avgörande i ersättningsfrågan vunnit laga kraft. Om fastigheten tagits i besittning innan avgörandet vunnit laga kraft skall emellertid nedsättningen ske inom en månad från dagen för lagakraftvinnandet. De nu angivna fristerna gäller naturligtvis inte förskott som enligt 36 eller 39 § i förslaget föreskrivits som villkor för förhandstillträde.

Andra stycket — som motsvarar 48 § andra stycket och 38 § tredje stycket — avviker i sak inte från vad som nu gäller.

Tredje stycket motsvarar med en formell jämkning 40 § i nu gällande lag.

Departementschefen

Paragrafen har upptagits i departementsförslaget utan andra avvikelser från utredningens förslag än sådana som är av rent redaktionell karaktär.

49 §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om den tidpunkt när expropriation skall anses fullbordad.

Utredningen

Eftersom bestämmelserna om expropriationsersättning i 48 § enligt utredningens förslag omfattar även förskott och nedsättning av förskott inte innebär att expropriationen fullbordas, föreslår utredningen viss jämkning i den nu gällande lydelsen. Jämkningsen innebär att expropriationen är att anse som fullbordad när den exproprierande såvitt gäller »slutlig expropriationsersättning» fullgjort sina förpliktelser enligt 48 §. Med »slutlig expropriationsersättning» avses bara sådan ersättning som utdöms i expropriationsmålet, och inte sådan ersättning som enligt 34 § ExL kan utdömas i en senare rättegång.

Utredningen erinrar om att förslaget om kvalificerat förhandstillträde innebär att den fastighet, som skall avstås genom expropriation, under vissa förutsättningar kan övergå i den exproprierandes ägo redan innan lagakraftätagande dom föreligger angående den slutliga expropriationsersättningen. Den situation som uppkommer genom denna form av tillträde är att jämställa med den som inträder när en expropriation fullbordas i vanlig ordning med undantag av att det kan kvarstå en förpliktelse att utge expropriationsersättning. Konsekvenserna av detta utvecklas närmare (SOU 1964: 32 s. 95).

Departementschefen

Jag biträder utredningens förslag.

50, 52 och 53 §§.

Paragraferna innehåller bestämmelser om påföljd av underlåtenhet att iakttä föreskrifterna i 48 § (50 och 52 §§) samt förfarandet vid indrivning av expropriationsersättning (53 §). 52 § motsvarar 52 § och 54 § första stycket i gällande rätt.

De föreslagna ändringarna är av övervägande redaktionell natur.

54 §.

Paragrafen innehåller föreskrift om anmälan i vissa fall till länsstyrelsen när den slutliga expropriationsersättningen fastställts.

Departementschefen

I paragrafen har med en av de nya förskottsreglerna föranledd redaktionell jämkning, upptagits föreskriften i nu gällande 54 § andra punkten om att den exproprierande i och för expropriationens fullbordande har att göra anmälan till länsstyrelsen, när den slutliga expropriationsersättningen inte överstiger preliminära ersättningsbelopp.

Eftersom frågan när expropriationen skall anses fullbordad sakligt sett är utan betydelse om kvalificerat förhandstillträde skett bör det inte krävas av den exproprierande, att han också i sådant fall skall göra anmälan till länssty-

relsen enligt denna paragraf. I en ny andra punkt av paragrafen har därför tagits upp en bestämmelse om undantag från anmälningsskyldigheten i det fall, som angetts nyss.

Första punkten i nu gällande 54 § har — utom i den del bestämmelsen blivit överflödig genom den nu föreslagna lagstiftningen — motsvarighet i förslagets 48, 50 och 52 §§.

58 §.

Paragrafen innehåller föreskrifter om skyldighet för länsstyrelse att underätta inskrivningsdomare när nedsatt ersättning fördelats.

Departementschefen

De föreslagna ändringarna som enbart avser andra stycket i paragrafen är av övervägande formell natur.

Vad gäller fördelning av medel, som nedsatts efter kvalificerat förhandstillträde, skall enligt förslaget uppgiftsskyldighet och skyldighet att insända fördelningslängd föreligga i det fall när det är fråga antingen om expropriation av del av intecknad fastighet eller om expropriation av en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter samt likvid utfallit på intecknings huvudstol. Detta framgår av första punkten i andra stycket. Såvitt gäller förskott måste emellertid nyssnämnda skyldighet föreligga också i ett annat fall, nämligen då väl enkelt förhandstillträde ägt rum men kvalificerat förhandstillträde inte kommit till stånd. Av 24 § 2 mom. inteckningsförordningen följer nämligen att inteckning i sådant fall upphör att besvara expropriationsobjektet i den mån betalning utfallit på kapitalbeloppet av den intecknade fordringen. Andra punkten i andra stycket tar sikte på den nu angivna situationen.

60 §.

Paragrafen innehåller bl. a. föreskrift om anmälan till länsstyrelse, när överenskommelse träffats att ersättning inte skall utgå.

Departementschefen

Av skäl som anförts i anslutning till 54 § har en bestämmelse om undantag från anmälningsskyldighet tagits upp i paragrafen med tanke på det fall att kvalificerat förhandstillträde skett.

61 §.

Paragrafen innehåller regler om återkallelse av talan, som väckts av den exproprierande.

Remissyttrandena

Sveriges allmänna hypoteksbank anser att det bör övervägas om inte i ExL bör införas ett allmänt förbud för den exproprierande att återkalla väckt talan sedan han erhållit expropriationstillstånd.

Departementschefen

I paragrafens första stycke har gjorts en ändring av redaktionell natur. Ändringen är betingad av den ändring som föreslagits i 63 §. Av den föreslagna formuleringen i första stycket framgår att lagrummet syftar bara på återkallelse av talan, som väckts av den exproprierande.

Av lagtekniska skäl föreslås att det nuvarande stadgandet i andra stycket andra punkten bryts ut till ett tredje stycke.

Den i remissyttrandet berörda frågan torde komma att behandlas under det fortsatta arbetet med översyn av ExL.

63 §.

Denna paragraf, till vilken motsvarighet saknas i nuvarande författningstext, tar upp regler om återkallelse av talan i det fall att expropriationsmål enligt de föreslagna nya bestämmelserna i 21 § väckts av fastighetsägare eller annan sakägare.

Departementschefen

Paragrafen har utformats i överensstämmelse med utredningens förslag.

Enligt de principer som gäller för expropriationslagstiftningen avser rättegången i ett expropriationsmål samtliga av expropriationen föranledda ersättningsfrågor. Intressenter i en återkallelsefråga är således samtliga sakägare och i viss mening också de innehavare av fordringsinteckningar m. fl. rättsägare, vilkas intressen domstolen har att bevaka självant. Med hänsyn härtill måste i princip samma regler gälla beträffande sakägars återkallelse av talan som de, vilka enligt 61 § gäller, när den exproprierande återkallar sitt anspråk. Såsom utredningen i detta sammanhang anført skulle en naken hänvisning till nyssnämnda paragraf kunna leda till missförstånd. En sakägare som återkallat sin talan torde nämligen vara benägen att i återkallelsen inlägga enbart den innebörden, att han avstår från att göra sitt ersättningsanspråk gällande inför domstol. På sätt utredningen föreslagit bör därför bestämmelsen om återkallelse av talan kompletteras med en erinran om de bestämmelser i ExL, som anger verkan av att sakägare nedsätter eller helt avstår från sitt ersättningsanspråk. I så fall kan bestämmelsen om återkallelse emellertid inte lämpligen tas in i 61 § utan bör i stället ta form av ett särskilt stadgande vid sidan av reglerna i 61 och 62 §§. Av dessa skäl har bestämmelsen fått inflyta i förevarande paragraf. Vid utformningen har beaktats den särskilda situation, som uppkommer vid tillämpning av 138 § första stycket BL.

67 §.

Denna paragraf behandlar rättegångskostnaderna. Grunderna för fördelningen av dessa har behandlats i den allmänna motiveringen.

Utredningen

I den nuvarande lydelsen av 67 § talas bara om kostnader som uppkommer för expropriaten. Utredningen utgår från att man ansett självklart att den exproprierande själv skall svara för sina egna kostnader. Av hänvisningen till 18 kap. 6 § RB får dock anses följa att den exproprierande är berättigad till ersättning av motparten för den kostnadsökning som blivit en följd av vårdslöshet eller försummelse vid processföringen (se NJA 1955 s. 513). Till undanröjande av all tvekan om innebörden av kostnadsregeln såvitt avser den exproprierandes kostnader föreslår utredningen en viss omformulering av paragrafen.

Departementschefen

Jag har ingen erinran mot utredningens förslag. Paragrafen har därför i sak utformats i enlighet med utredningens förslag.

68 §.

De föreslagna bestämmelserna om kvalificerat förhandstillträde har föranlett viss komplettering av första stycket i paragrafen.

74 §.

Paragrafen innehåller den i ett tidigare avsnitt behandlade bestämmelsen om befrielse för vissa subjekt från att ställa pant eller borgen.

101 §.

De föreslagna bestämmelserna om kvalificerat förhandstillträde har föranlett viss komplettering av första stycket i paragrafen.

Övergångsbestämmelserna

Utredningen

I allmänhet bör enligt utredningen de föreslagna lagreglerna få tillämpas också i mål, som är anhängiga vid lagens ikraftträdande. Utredningen har dock ansett att ett par undantag härifrån bör föreskrivas. De nya bestämmelserna i 48 § första stycket om tidsfrist för nedsättning eller anmälan till länsstyrelse anses sålunda inte böra gälla för det fall, att dom i expropriationsmål vunnit laga kraft innan lagändringen trätt i kraft. Vidare anses äldre kostnadsregler böra tillämpas i mål som redan avgjorts i första instans när lagändringen träder i kraft. Enligt 32 § första stycket andra punkten i förslaget får slutlig expropriationsersättning inte sättas lägre än som utgått eller kan komma att utgå på grund av domstolsbeslut om förskott. Utredningen anser det tydligt att om tillämpning av denna bestämmelse aktualiseras i mål, som härrör från tiden före det lagändringen träder i kraft, hänsyn också måste tas till sådan preliminär ersättning, som nedsatts enligt 38 § i dess nu gällande lydelse.

Remissyttrandena

Drätselkammaren i Luleå anser att den nya kostnadsregeln bör få tillämpas i alla mål, som görs anhängiga i överrätt efter det lagändringen trätt i kraft. *Sveriges fastighetsägareförbund* anser det däremot skäligt och riktigt, att 67 § i dess nya lydelse inte tillämpas när expropriationstillstånd beviljats innan den nya lagen trätt i kraft. Förbundet framhåller att den av utredningen föreslagna övergångsbestämmelsen skulle kunna medföra att denna för den enskilde viktiga fråga skulle kunna få olika utgång i två eller flera helt likartade mål, som löpt parallellt hos expropriationsdomstolen, beroende på om domstolen på grund av sin arbetsbelastning meddelar dom före eller efter den nya lagens ikraftträdande.

Departementschefen

Övergångsbestämmelserna har utformats i saklig överensstämmelse med utredningens förslag.

Förslaget till lag om ändring i byggnadslagen**Departementschefen**

Förslaget avser uteslutande ändringar av vissa i 140 och 141 §§ BL förekommande hänvisningar till paragrafer i ExL, som får nya nummer om föreslagna ändringar i ExL genomförs.

Samtliga nu föreslagna lagändringar torde böra träda i kraft den 1 juli 1966.

Hemställan

Föredraganden hemställer, att lagrådets utlåtande över förslagen till

- 1) lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation;
- 2) lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)

för det i 87 § regeringsformen avsedda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

S. O. Bellskog

Förslag
till
Lag
angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189)
om expropriation

Härigenom förordnas *dels* att rubriken närmast före 37 § lagen den 12 maj 1917 om expropriation skall utgå, *dels* att 5, 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48—50, 52—54, 58, 60, 61, 67, 68, 74 och 101 §§ lagen¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att i lagen skola införas tre nya paragrafer, 41, 42 och 63 §§², av nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

5 §.

Konungen bestämme — — — må omfatta.

Finnes mer — — — — — för annan.

Prövas särskilda — — — bestämmelsers efterlevnad.

Konungen utsätte viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, skall fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör.

I beslut, varigenom expropriationsrätt beviljas, skall utsättas viss tid inom vilken saken skall fullföljas genom ansökan om stämning till domstol. Väckes ej talan inom den utsatta tiden, förfaller frågan om expropriation.

21 §.

Talan i expropriationsmål må väckas av den som sökt eller erhållit tillstånd till expropriation. Har sådant tillstånd meddelats och fastigheten tagits i besittning av den exproprierande, äger även fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av besittningstagandet, väcka talan.

¹ Senaste lydelse av 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48, 50, 53, 54, 58, 60, 61 och 67 §§ se 1949:663.

² 41, 42 och 63 §§ ha upphört att gälla enligt 1949:663.

(Nuvarande lydelse)

I stämningsansökan skall den exproprierande uppgiva, utöver vad eljest är stadgat, även den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.

Avvisas ej stämningsansökan, utfärde domstolen stämning å fastighetens ägare, så ock å andra ersättningsberättigade, om sådana sakägare av sökanden uppgivas.

Fastighetens ägare vare pliktig att uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. *Erinran här om varde införd i den stämning, som utfärdas å fastighetens ägare.*

Har, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit

(Föreslagen lydelse)

Stämningsansökan skall, utöver vad som i övrigt är föreskrivet, innehålla uppgift om namn och adress på samtliga för sökanden kända sakägare.

I stämningsansökan som den exproprierande gör skall han uppgiva den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.

22 §.

Avvisas ej stämningsansökan, skall domstolen, om ansökningen gjorts av den exproprierande, utfärda stämning å fastighetens ägare och övriga kända sakägare samt, om ansökningen gjorts av annan, utfärda stämning å den exproprierande och på sätt om stämning är stadgat kalla övriga kända sakägare att såsom parter inträda i rättegången.

Fastighetens ägare skall även om han icke gjort ansökan om stämning, uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. *Domstolen skall erinra honom här om i stämning eller kallelse eller på annat sätt.*

I stämning, som utfärdas å den exproprierande, skall denne anmodas att uppgiva den ersättning han bjuder i målet.

Har, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

känd, varde han stämd i målet, om han ej ändå kommit tillstades.

känd, varde han stämd *eller kallad* i målet, om han ej ändå kommit tillstades.

25 §.

Twistas om — — — — — från honom.

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Har förre ägaren varit stämd eller kommit tillstades i målet, vare stämning å nye ägaren ej behöfvlig.*

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Stämning eller kallelse å nye ägaren fordras ej, om förre ägaren varit stämd eller kallad eller ändå kommit tillstades i målet.*

Vad sålunda — — — — — av expropriation.

27 §.

Har den exproprierande *enligt medgivande av ägaren eller stadgande i denna lag* tagit mark i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

Har den exproprierande tagit *fastigheten* i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

32 §.

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *I fall då belopp nedsatts enligt vad i 38 § stadgas, må ersättning ej heller bestämmas lägre än nedsatta beloppet.*

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *Har domstol enligt bestämmelserna i denna lag förordnat om förskott på expropriationsersättningen, må den slutliga ersättningen ej heller bestämmas till lägre belopp än som utgått eller kan komma att utgå på grund av sådant förordnande.*

Till förfång — — — — — mindre begärt.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

**Om tillträde av fastigheten före
expropriationens fullbordande**

37 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att innan expropriationen fullbordats taga i besittning den fastighet eller rättighet, som tillståndet till expropriationen omfattar, äge expropriationsdomstolen förordna därom, sedan stämning i målet utfärdats. Därvid skall som villkor för tillträde föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen.

Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum efter det han fått del av domstolens beslut. Därest å fastigheten finnes byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad, må tillträdet till bostaden icke bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen.

Enligt vad i 38 § stadgas skall i vissa fall som villkor för tillträde även föreskrivas att ersättning nedsettes.

38 § (första och andra styckena).

Där det ej är uppenbart, att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av ägaren som villkor för tillträde tillika föreskriva, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande

36 §.

När skäl föreligga, må domstolen förordna, att fastighet eller rättighet, som omfattas av expropriationstillstånd, må tagas i besittning av den exproprierande utan hinder av att målet ännu icke avgjorts genom dom som vunnit laga kraft. Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum.

Såsom villkor för tillträde skall föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte den ränta som kan komma att utgå enligt 55 §.

Om det ej är uppenbart att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, som ytterligare villkor för tillträde föreskriva, att den exproprierande i avräkning på den expropriationsersättning som slutligt fastställs i målet erlägger visst belopp som förskott.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

nedsätter belopp, som av domstolen bestämmes. Beloppet må ej sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, och ej heller lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller vad denne har att erlægga på grund av dom i målet, som mot honom vunnit laga kraft.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande annan, vars rätt beröres.

37 §.

Har den exproprierande tagit i besittning fastighet eller rättighet, som skall utgöra föremål för expropriation, må domstolen på yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, föreskriva att förskott skall utgå i avräkning på den expropriationsersättning, som slutligt fastställs i målet.

Bestämmelserna i första stycket äga ej tillämpning, om det är uppenbart att förskottet blir obetydligt. Har beslut i fråga om förskott meddelats, må nytt yrkande om förskott ej upptagas till prövning förrän sex månader förflutit sedan det föregående beslutet vann laga kraft.

39 §.

Beslut i fråga, som avses i 37 eller 38 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

Mot beslut, som av expropriationsdomstol meddelats under rättegången i fråga, varom förmäles i första stycket, skall talan föras särskilt. Mot hovrättens beslut i dylik fråga må talan ej föras.

38 §.

Beslut i fråga, som avses i 36 eller 37 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

39 §.

När skäl föreligga, äger domstolen medgiva, att fastighet som skall avstås genom expropriation övergår till den exproprierande i den ordning 40 § föreskriver, innan lagakraftägande dom angående expropriationsersättningen föreligger.

I dom, varigenom medgivande enligt första stycket lämnas, skall bestämmas tid och villkor för tillträde av fastigheten, i den mån tillträde ej skett förut. Härvid äga bestämmelserna i 36 § motsvarande tillämpning.

40 §.

Anmäler den exproprierande hos Konungens befallningshavande att han vill utnyttja medgivande enligt 39 § och visar han därvid dels att domen vunnit laga kraft, dels att han tagit fastigheten i besittning samt har pant eller borgen ställts hos Konungens befallningshavande för expropriationsersättningen jämte den ränta, som kan komma att utgå enligt 55 §, anses fastigheten genom anmälningen övergå till den exproprierande med samma rätt som om expropriationen fullbordats. I fråga om betalning och uttagande av expropriationsersättning, som slutligt fastställs i målet, äga bestämmelserna i 48 §, 50 § tredje stycket, 52 och 53 §§ tillämpning.

41 §.

När anmälan enligt 40 § skett, skall Konungens befallningshavande ofördröjligen underrätta den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt. Därjämte skall vad som är föreskrivet i 58 § första och tredje styckena äga motsvarande tillämpning.

(Nuvarande lydelse)

36 §.

Så snart dom i målet vunnit laga kraft, skall genom domstolens försorg till den som för fastighetsregistret översändas det ena exemplaret av karta och beskrivning, som enligt 26 § andra stycket må hava ingivits i målet, jämte sådant utdrag av handlingarna i målet och domstolens dom, att därav framgår vilket område som avses med expropriationen. Å kartan skall tecknas bevis, att den legat till grund för expropriationen.

(Föreslagen lydelse)

42 §.

Har fastighet övergått till den exproprierande enligt 40 §, skall expropriationsdomstolen, så snart lagkrafttägande dom angående expropriationsersättningen föreligger, underrätta inskrivningsdomaren om det belopp till vilket löseskillingen för fastigheten slutligt bestämts.

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskillning, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande. Där fråga ej är om förskott som avses i 36 eller 39 §, skall nedsättningen äga rum inom tre månader eller, om fastigheten tagits i besittning av den exproprierande, inom en månad från det dom eller beslut, varom fråga är, vann laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskillning, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och

(Nuvarande lydelse)

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmäles, ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domen i målet jämte bevis att och när den vunnit laga kraft. När nedsättning äger rum, skall den exproprierande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

38 § (tredje stycket).

Vid nedsättningen ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domstolens beslut ävensom gravationsbevis rörande fastigheten.

40 §.

Då nedsättning enligt 38 § skett, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

Exproprierad fastighet — — — genom expropriationen.
Genom expropriation — — — samma fastighet.

(Föreslagen lydelse)

styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmäles, ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domen eller beslutet samt lagakraftbevis. När nedsättning äger rum, skall den exproprierande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

Då förskott nedsatts, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

49 §.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort med avseende på slutlig expropriationsersättning, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

50 §.

Försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Visar fastighetens — — — om anteckningen.

Varda de — — — — — nämnda handlingar.

Försummas med avseende på slutlig expropriationsersättning vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

52 §.

Har den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning utan nedsättande av expropriationsersättningen, och försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

Har den exproprierande tagit fastigheten i besittning och försummas med avseende på förskott enligt 37 § eller slutlig expropriationsersättning vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

53 §.

Vid ansökning som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas domen i målet samt bevis att och när densamma vunnit laga kraft; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftäggande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas domen eller beslutet samt lagakraftbevis; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftäggande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har den slutliga expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Bestämmelsen i 48 § tredje stycket äger motsvarande tillämpning, när förskott, som uttagits enligt 52 §, inkommit till Konungens befallningshavande.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

54 §.

Har den exproprierande tillträtt fastigheten efter nedsättning enligt 38 §, och varder expropriationsersättningen slutligt bestämd till högre belopp än det nedsatta, gälle om nedsättande av det överskjutande beloppet vad i 48 § sägs, och äge vad i 49 §, 50 § tredje stycket samt 52 och 53 §§ är föreskrivet motsvarande tillämpning. Bestämmas ersättningen ej till högre belopp, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett.

Har domstolen — — — motsvarande tillämpning.

58 §.

Då expropriation — — — eller inteckningsboken.

Utfaller, då intecknad egendom tillträdes efter nedsättning jämlikt 38 § eller då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden.

Överstiger den slutliga expropriationsersättningen icke vad som utgått på grund av domstols beslut om förskott, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett. Anmälan kräves dock icke, om fastigheten förut övergått till den exproprierande enligt 40 §.

Utfaller, då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden. Gäller fördelningen förskott och har fastigheten ej enligt 40 § övergått till den exproprierande, äger vad sålunda föreskrivits tillämpning även när i annat fall likvid utfaller på intecknings huvudstol.

Exproprieras del — — — för fastighetsregistret.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

60 §.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälla i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälla i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå *och har fastigheten ej övergått till den exproprierande enligt 40 §*, göra den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

61 §.

Vill den, som genom ansökning om stämning fullföljt anspråk på expropriation, återkalla *anspråket*, göra han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av expropriationsmål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom expropriationen eller den exproprierade delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men. Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

Vill den *exproprierande, sedan han ingivit ansökan* om stämning, återkalla *expropriationsanspråket*, göra han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av expropriationsmål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom expropriationen eller den exproprierade delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men.

Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

63 §.

Beträffande återkallelse av talan om expropriation, som väckts av fastighetens ägare eller annan ersättningsberättigad sakägare, äger bestämmelsen i 61 § tredje stycket motsvarande tillämpning. Om återkallelse av ersättningsyrkande, som framställts i målet, gälla bestämmelserna i 32 och 59 §§.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, ersätta motparten hans kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersättnings fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, vidkännas å ömse sidor uppkomna kostnader å målet vid expropriationsdomstolen ävensom vid expropriationsersättnings fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

Beträffande skyldigheten att svara för kostnad i expropriationsmål i högre rätt gäller, med tillämpning i övrigt av 18 kap. rättegångsbalken, att den exproprierande, där ej annat föranledes av 18 kap. 6 och 8 §§ samma balk, alltid själv skall vidkännas sina kostnader, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande ensam fullföljt talan.

68 §.

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet el-

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

ler rätt som nyss sagts i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningsrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras.

eller rätt som nyss sagts i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningsrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras.
I fall, som avses i 40 §, gäller vad nu sagts med avseende på tiden för fullbordande av expropriation i stället den tid, då anmälan enligt nämnda lagrum skett.

Har, efter — — — — — stämningen yrkas.

74 §.

Vad i denna lag stadgas om ställande av pant eller borgen gälle ej kronan.

Vad i denna lag stadgas om ställande av pant eller borgen gälle ej kronan och ej heller landstingskommun, stad, landskommun eller köping eller kommunalförbund mellan sådana kommuner.

101 §.

Har mark — — — — — och tomtindelning.

Vill ej — — — — — om skiljemän.

Vad ovan — — — — — av området.

Expropriationen medföra — — — stadgade villkor.

I fall, som avses i 40 §, gälla bestämmelserna i andra och tredje styckena om tiden för fullbordande av expropriation i stället den tid, då anmälan enligt nämnda lagrum skett.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1966.

I mål, vari stämning utfärdats före nya lagens ikraftträdande, skall vid tillämpning av bestämmelsen i 32 § första stycket andra punkten hänsyn tagas även till belopp som nedsatts på grund av föreskrift enligt 38 § i dess förut gällande lydelse.

Har expropriationsersättning fastställts genom dom, som vunnit laga kraft före den nya lagens ikraftträdande, tillämpas 48 § i sin äldre lydelse i fråga om tid för vidtagande av åtgärd som anges i nämnda paragraf.

I mål, som avgjorts av expropriationsdomstol före nya lagens ikraftträdande, tillämpas 67 § i sin äldre lydelse.

Förslag

till

Lag

om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)

Häriigenom förordnas, att 140 och 141 §§ byggnadslagen den 30 juni 1947¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

140 §.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 37 och 38 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftätagande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 36 och 37 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftätagande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

141 §.

Bestämmelserna i — — — — — i stadsplan.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmåles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 §

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmåles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 §

¹ Senaste lydelse av 140 och 141 §§ se 1949:666.

(Nuvarande lydelse)

andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 36 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

(Föreslagen lydelse)

andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 42 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1966.

Protokoll, hållet i lagrådet den 15 april 1966.

Närvarande:

f. d. justitierådet LIND,
justitierådet Y. SÖDERLUND,
regeringsrådet ÅBJÖRNSSON,
justitierådet BRUNNBERG.

Enligt lagrådet den 4 april 1966 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 25 mars 1966, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i 87 § regeringsformen avsedda ändamålet inhämtas över upprättade förslag till 1) *lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation* och 2) *lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)*.

Förslagen, som finns bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsrådet Lars Landh.

Lagrådet, som vid sin granskning av de nu remitterade förslagen beaktat att expropriationslagstiftningen är föremål för en allmän översyn, fann förslagen föranleda följande yttranden.

Förslaget till lag angående ändring i lagen om expropriation**21 §.**

Genom det föreslagna stadgandet i första stycket av 21 § införs den nyheten att även annan än den exproprierande skall få väcka talan i expropriationsmål. Såsom förutsättning härför uppställs att den exproprierande skall ha tagit fastigheten i besittning. Det kan vara tveksamt huruvida förutsättningen är uppfylld när endast en del av den fastighet som expropriationstillståndet omfattar tagits i besittning och om i sådana fall talan endast kan avse denna del eller får utsträckas till att gälla hela fastigheten. Lagtexten i första stycket, jämförd med tredje stycket, kan ge anledning till uppfattningen att stadgandet är tillämpligt endast om hela fastigheten tas i besittning. I betänkandet har emellertid gjorts ett uttalande, som departementschefen torde ha godtagit, av innebörd att stadgandet äger tillämpning även beträffande förtida tillträde avseende endast en del av den fastighet som enligt Kungl. Maj:ts beslut skall exproprieras. Det för sakägare uppställda villkoret att hans rätt skall beröras av besittningstagandet äsyftar just ett besittningstagande delvis. Man torde därför vara berättigad utgå från att stadgandet äger den ovan angivna, mera vidsträckta

omfattningen. Lagrådet har icke någon erinran häremot. I och för sig kunde det vara önskvärt att den angivna oklarheten undanröjdes genom en modifiering av lagtexten. I remissprotokollet har emellertid i åtskilliga sammanhang framhållits att expropriationslagens terminologi med avseende å begreppet fastighet finge bli föremål för senare översyn. Liknande tolkningsspörsmål som det förut antydda kan bli aktuella även eljest, exempelvis i fråga om 27, 36, 37 och 39 §§.

I förevarande lagstiftningssammanhang torde med hänsyn till det anförda det nu ifrågavarande stadgandet i 21 § kunna godtagas i den föreslagna lydelsen.

36 §.

Enligt gällande bestämmelser i 37 § ExL krävs för domstolsförordnande om förtida tillträde (enkelt förhandstillträde) att det är av synnerlig vikt för den exproprierande att ta expropriationsobjektet i besittning innan expropriationen fullbordats. Vid bestämmelsernas tillkomst framhölls att det måste föreligga ett betydande behov för den exproprierande att tillträda marken genast för att han skall kunna tillerkännas rätt till förtida tillträde.

I det till lagrådet nu remitterade lagförslaget upptas regler om enkelt förhandstillträde i 36 § och om kvalificerat förhandstillträde i 39 §. Domstolen skall härvid pröva vilken betydelse som kan tillmätas den exproprierandes intresse att i förväg få tillträda expropriationsobjektet. Detta kommer i båda lagrummen till uttryck genom en regel av innebörd att domstolen äger tillåta sådant tillträde när skäl föreligger. Det tidigare uttrycket »synnerlig vikt» har sålunda utbyts mot ett mera allmänt hållet stadgande. Förslaget överensstämmer på denna punkt i huvudsak med ett av utredningen framlagt författningsutkast. Enligt utredningens uppfattning kan den nuvarande formuleringen i 37 § ExL i viss mån inbjuda till den tolkningen att förhandstillträde endast skulle kunna komma i fråga i utpräglade undantagsfall. I praktiken vore det emellertid mycket vanligt med förhandstillträde. Regeln i fråga kan således, menar utredningen, i sin nuvarande utformning föranleda missförstånd vilket i sin tur kan leda till att onödiga tvister uppkommer.

Under remissbehandlingen avstyrktes utredningens förslag på denna punkt av Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund och ytterligare några remissinstanser. Hovrätten erinrar om att utredningen icke åsyftat någon ändring i det tillämpningsområde för institutet enkelt förhandstillträde som angavs vid den nuvarande lagregelns tillkomst. Mot den av utredningen föreslagna formuleringen kan invändas, framhåller hovrätten vidare, att den skulle kunna föranleda en tolkning som inte tillräckligt beaktar sakägarnas intressen i frågan. Advokatsamfundet hävdar att utredningens förslag innebär en väsentlig uppmjukning av nuvarande regel och öppnar vidsträckta möjligheter för den expropriationssökande att bara med kort varsel beröva markägaren dispositionsrätten till hans egendom.

Såvitt lagrådet kan finna råder enighet om att vid båda formerna av förhandstillträde tillbörlig hänsyn till expropriatsidans intressen kräver att rätten till sådant tillträde — i överensstämmelse med vad som nu gäller — görs beroende av att det för den exproprierande föreligger ett betydande behov av att överta besittningen eller äganderätten innan ersättningsfrågorna definitivt avgjorts. Enligt lagrådets uppfattning kommer denna förutsättning för reglernas tillämpning icke till klart uttryck genom den i det remitterade förslaget valda allmänna formuleringen »när skäl föreligger». Det i nuvarande lagtext förekommande uttrycket »synnerlig vikt» täcker enligt lagrådets mening ganska väl kravet på att ett betydande behov skall föreligga. I varje fall talar för ett bibehållande av den nuvarande formuleringen att en tämligen omfattande praxis utbildats på detta område varigenom lagregelns tillämpning i olika situationer blivit närmare klarlagd. Det synes betydelsefullt att sambandet med denna praxis bibehålls. Av särskild vikt torde detta vara, när man nu inför ett nytt institut, kvalificerat förhandstillträde, som komplement till reglerna om enkelt förhandstillträde. Det har nämligen i olika sammanhang understrukits att vid domstolens prövning av frågan om förutsättningarna för kvalificerat förhandstillträde är för handen de synpunkter som härvid bör anläggas i allt väsentligt överensstämmer med dem som bör beaktas i fråga om enkelt förhandstillträde.

I enlighet med det anförda föreslår lagrådet att det nuvarande uttrycket »av synnerlig vikt för den exproprierande» bibehålls i fråga om enkelt förhandstillträde (36 §) och att samma formulering används beträffande kvalificerat förhandstillträde (39 §).

37 §.

I 36 § av förslaget behandlas bl. a. villkoren för enkelt förhandstillträde. Därvid kan föreskrivas att den exproprierande skall erlägga av domstolen bestämt förskott å expropriationsersättningen. Motsvarande gäller enligt 39 § vid kvalificerat förhandstillträde. I 37 § åter behandlas det fall att tillträde redan skett och beslut därefter påkallas om att få ut förskott å den blivande ersättningen. Den situationen kan alltså inträffa att sakägare som fått visst förskott i samband med tillträdet sedermera begär ytterligare förskott. Avsikten lär vara att den i 37 § intagna regeln som begränsar möjligheten att erhålla upprepade förskottsbeslut skall innefatta även nyss angivna fall. Någon omformulering av lagtexten torde emellertid ej erfordras.

Det genom regeln stadgade förbudet får antas avse endast sakägare som tidigare framställt yrkande om förskott. Det torde alltså stå en sakägare, som inte tidigare påyrkat förskott, fritt att när som helst under rättegången påkalla förskottsbeslut, oavsett att sådana på yrkande av andra sakägare tidigare meddelats under rättegången. Med hänsyn härtill skulle det enligt lagrådets mening vara en fördel om i begränsningsregeln uttryckligen angavs att det skall vara fråga om yrkande av samme sakägare. Lagrådet föreslår att lagtexten jämkas i enlighet härmed.

61 och 62 §§.

Det kan tänkas att expropriationssökanden väcker talan vid domstol innan ännu tillstånd meddelats samt att tillstånd sedermera vägras. Fråga uppkommer då huruvida markägaren och andra sakägare bör vara berättigade till ersättning för skada som uppkommit genom att expropriationsanspråket sålunda anhängiggjorts vid domstol. I ett remissyttrande har gjorts gällande att rätt till skadestånd borde föreligga och förordats att en särskild bestämmelse härom inför. Departementschefen har emellertid ansett att ett sådant stadgande icke är erforderligt.

Angående förfarandet har departementschefen uttalat att, om expropriationsrätt icke beviljas, en i förtid väckt talan i allmänhet torde komma att återkallas. Och departementschefen har tillagt att, när så ej sker, efter allmänna regler får avgöras vilken verkan utgången i tillståndsärendet får på målet.

För den händelse återkallelse sker, torde bestämmelserna i 62 § första stycket om skyldighet att ersätta sakägars skada bli tillämpliga. Såväl stadgandets lydelse som de skäl som föranlett detsamma synes nämligen kunna åberopas till stöd för ersättningsrätt även då skada vållats av målets anhängiggörande ehuru expropriationstillstånd ej givits. En tillämpning av 62 § första stycket torde innebära att sådan ersättningsfråga kan upptas och prövas i själva expropriationsmålet, innan detsamma avskrivs. Om däremot käromålet icke återkallas är bestämmelsen i 62 § första stycket ej tillämplig. För sådant fall kan väl av allmänna rättsgrundsatser tänkas följa att sakägare är berättigad till ersättning för skada på grund av talans väckande, men yrkande härom torde icke kunna upptas annat än efter stämning. Att sakägars ställning i ersättningshänseende sålunda skall vara beroende av om käranden återkallar sin talan eller ej är enligt lagrådets mening icke tillfredsställande. I 62 § bör därför upptas ett stadgande om skyldighet för den exproprierande att ersätta sakägars skada även då domstolen, utan att återkallelse skett, skiljer målet från sig med anledning av att tillstånd till expropriation vägrats.

I andra stycket av 62 § stadgas att den exproprierande, innan återkallelse görs, skall ställa pant eller borgen för gäldande av skadeersättning till sakägare, och fullgörande av denna skyldighet är enligt 61 § en förutsättning för att återkallelse skall få ske. Föreligger expropriationstillstånd, medför sålunda underlåtenhet att ställa säkerhet vanligen att expropriation kommer till stånd och sakägare som lidit skada får då gottgörelse i form av expropriationsersättning. Om emellertid expropriationssökandens talan instämts innan tillståndsfrågan avgjorts och tillstånd därefter vägras, synes skäl ej finnas att som villkor för återkallelse kräva att säkerhet ställts för skadeersättning. Även om ej återkallelse sker kommer nämligen i sådant fall målet att avslutas utan att expropriationsersättning utdöms; i stället bör i enlighet med det nyss sagda möjlighet föreligga att i målet fastställa skadestånd åt sakägare. Lagrådet förordar att den i andra stycket av 62 § stadgade skyldigheten begränsas till att avse den exproprierant som erhållit tillstånd till expropriation. En mindre jämkning av ordalagen i 61 § första stycket torde då böra ske.

Godtas vad lagrådet föreslagit beträffande 62 § bör denna paragraf anmärkas i ingressen.

67 §.

Den ändring som nu föreslås beträffande rättegångskostnaderna gäller väsentligen expropriatens egna kostnader i högre instans.

När expropriaten har att ta ställning till om han skall fullfölja målet, kan ekonomiska hänsyn tala i olika riktning. Har förhandstillträde skett — något som enligt utredningen ofta förekommer — kan en fullföljd innebära att en del av löseskillningen kommer att stå ute mot en marknadsmässigt låg ränta och att den slutliga utbetalningen sker i ett försämrat penningvärde. Å andra sidan har expropriaten möjlighet att genom att utan egen kostnad fördröja processen uppnå en överenskommelse med motparten, som denne eljest icke skulle ha biträtt. Avgörande lär emellertid i regel bli vilken utgång av själva saken som expropriaten anser sig kunna förvänta av en ytterligare domstolsbehandling.

Huruvida de nuvarande bestämmelserna utnyttjats otillbörligt har ej kunnat klargöras. Obestridligen kan emellertid finnas viss risk härför. Den jämkning av bestämmelserna som av denna anledning kan vara motiverad bör emellertid såsom departementschefen framhållit äga rum med varsamhet.

Förslaget anknyter till den reglering som 1957 genomfördes i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och 1961 i vattenlagen. Enligt denna ordning skall den ersättningsskyldige vidkännas den kostnad som åsamkas motparten i överinstansen genom att den ersättningsskyldige fullföljt talan. I den nu föreslagna lagtexten har detta ersatts med »ensam fullföljt talan». Lagtexten överensstämmer härutinnan i sak med utredningens förslag. Anledningen till denna avvikelse från förebilderna synes ha varit att utredningen eljest befarar en tolkning som den icke vill biträda.

Härmed åsyftar utredningen det fall att talan fullföljts å ömse sidor. År 1957 uttalades av lagrådet att en uppdelning då får ske efter vad som av kostnaderna kan anses hänföra sig till den enes eller den andres fullföljda talan. Uttalandet torde ha godtagits. Utredningen finner emellertid att uttalandet ej är ägnat att skapa full klarhet. Enligt utredningen skulle en ordalydelse motsvarande lagtexten i de nämnda båda lagarna kunna ge upphov till den tolkningen att i första hand den exproprierande har att betala samtliga de kostnader som skulle ha uppkommit om han ensam fullföljt talan och att motparten endast bör stå för merkostnaden.

Det är angeläget att framhålla att lagrådsuttalandet avser uppdelningen av kostnaderna, dvs. om en viss kostnad som den ersättningsberättigade haft skall anses orsakad av hans egen eller av motpartens fullföljd av talan. Uppdelningen får ske efter mera allmänna överväganden och lagtexten lämnar ingen ledning härvidlag. Vilken part som därefter skall bli ålagd att vidkännas kostnad som sålunda funnits orsakad av den enes eller den andres fullföljd av talan är däremot en annan fråga. För att komma till rätta med det tolkningsproblem som

utredningen anser föreligga har utredningen emellertid funnit nödvändigt att ingripa reglerande i denna senare fråga.

Enligt regelsystemet i de lagar som stått som förebild kan den ersättningsberättigade, när talan fullföljes å ömse sidor, i princip få viss rättegångskostnadsersättning även om han förlorar och motparten vinner, nämligen i den mån hans kostnad är orsakad av motpartens fullföljd av talan. Enligt förslaget kan däremot icke utgå någon ersättning i sådant fall även om orsakssammanhanget är fullt klart. Och detta gäller oavsett om expropriaten själv tagit initiativet till att målet dragits under hovrättens prövning eller om han endast efter anslutningsvad fullföljt talan.

Lagrådet anser att det saknas anledning att nu införa en annan reglering än den som tidigare genomförts i de angivna lagarna. De omnämnda problemen med kostnadsuppdelning — som icke torde vara på något sätt ovanliga när fråga är om att bestämma rättegångskostnader — kan överlämnas till rättstillämpningen. I varje fall beträffande lagen om ersättning för mistad fiskerätt lär ha utbildat sig en viss praxis i hithörande hänseenden och kammarkollegiet har i sitt remissyttrande framhållit att kollegiet icke funnit nämnda lags kostnadsregel olämplig. Enligt lagrådets mening skulle även en på detta sätt utformad regel om ersättningsskyldighetens fördelning tjäna det avsedda syftet att motverka opåkallade överklaganden i expropriationsmål.

Lagrådet hemställer därför att ordet »ensam» utgår ur paragrafens sista stycke.

Förslaget till lag om ändring i byggnadslagen

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

Ur protokollet:

Stig Granqvist

*Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 15 april
1966.*

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena NILSSON, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, KLING, EDENMAN, JOHANSSON, HERMANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, PALME, SVEN-ERIC NILSSON, LUNDKVIST, GUSTAFSSON.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets denna dag avgivna utlåtande över de till lagrådet den 25 mars 1966 remitterade förslagen till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation och lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385).

Föredraganden redogör för innehållet i lagrådets utlåtande och anför.

I fråga om förutsättningarna för enkelt förhandstillträde liksom för kvalificerat förhandstillträde användes i departementsförslaget uttrycket »när skäl föreligga». Lagrådet har föreslagit, att det i nuvarande 37 § ExL förekommande uttrycket »av synnerlig vikt för den exproprierande» i stället skall användas. Vid remissen till lagrådet framhöll jag i anslutning till reglerna om enkelt förhandstillträde, att det med hänsyn till bl. a. den tämligen omfattande praxis, som numera hunnit utbildas på området, inte kunde befaras att den på förevarande punkt vidtagna omformuleringen skulle komma att misstolkas. Någon ändring av hittillsvarande praxis, vilken befunnits lämplig, var således inte åsyftad. Jag delar lagrådets uppfattning om önskvärdheten av att sambandet med hittillsvarande praxis upprätthålls beträffande såväl det enkla förhandstillträdet som det föreslagna institutet kvalificerat förhandstillträde. Eftersom det, såsom lagrådet antytt, kan vara tveksamt om detta samband tillräckligt tydligt kommer till uttryck i den remitterade lagtexten anser jag mig kunna godta lagrådets förslag beträffande 36 och 39 §§ ExL.

I enlighet med lagrådets uttalanden bör viss jämkning vidtas i 37 § i förslaget.

De synpunkter, som lagrådet anlagt i anslutning till återkallelsereglerna i 61 och 62 §§ ExL, torde likaledes böra beaktas. Med anledning härav föreslår jag att 62 § ändras i huvudsaklig överensstämmelse med lagrådets förslag. Detta förslag föranleder, som lagrådet anför, också viss jämkning av ordalagen i 61 § första stycket.

Kostnadsreglerna i 67 § ExL anknyter i den utformning de fått i det remitte-

rade förslaget nära till den reglering som förekommer i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och som också i viss utsträckning gäller enligt vattenlagen. Sådantillvida föreslogs emellertid en avvikelse från nämnda reglering, att frågan om sakägares rätt till ersättning för kostnader i högre rätt skulle bedömas helt efter bestämmelserna i 18 kap. RB i det fall att talan fullföljts på ömse sidor. Som jag anförde vid remissen till lagrådet ansåg jag den föreslagna avvikande regleringen motiverad med hänsyn till att kostnadsreglerna i de båda lagar som tjänat som förebild i viss mån lämnade öppet hur kostnadsfrågan skall bedömas i den nyss angivna situationen. Med hänsyn till den belysning detta spörsmål fått genom lagrådets uttalanden anser jag mig emellertid kunna frånträda min tidigare uttalade uppfattning på denna punkt. Vad lagrådet anförde i fråga om utformningen av 67 § bör sålunda godtas.

Utöver vad som framgår av det anförda torde i lagtexten böra vidtas vissa redaktionella jämkningar.

Föredraganden hemställer, att Kungl. Maj:t jämlikt 87 § regeringsformen genom proposition föreslår riksdagen att anta förslag till

- 1) *lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation;*
- 2) *lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385).*

Föredraganden tillägger att, om riksdagen skulle uppskjuta behandlingen av förslagen till höstsessionen, tiden för ikraftträdandet torde böra flyttas till den 1 januari 1967.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Per Bylén